ประวัติและผลงาน
ของชาวต่างชาติในประเทศไทย
เล่ม ๓

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๔๘

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961203909

47087

DS
578.3
ว242ป
2558
ล.3

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย เล่ม 3.

#45909
วันที่ 31 / พ.ค. / 59
เลขทะเบียน 47087
เลขหมู่ DS
598.3
Q2422
2558
ล.3

ประวัติและผลงาน ของ ชาวต่างชาติในประเทศไทย เล่ม ๓

หอสมุดห้องสมุดรัฐสภา

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๕๘

ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย เล่ม ๓
กรมศิลปากร พิมพ์ครั้งที่ ๑
พุทธศักราช ๒๕๕๘ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
ลิขสิทธิ์ของกรมศิลปากร

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ
สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย เล่ม ๓. - กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรม และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๕๘.
๑๘๒ หน้า.
๑. ไทย . ๒. ชีวประวัติ . I. ชื่อเรื่อง.

เลขหมู่หนังสือ 58-102906
ISBN 978-616-283-187-4

ที่ปรึกษา

นายบวรเวท รุ่งรุจี	อธิบดีกรมศิลปากร
นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านอักษรศาสตร์
นางสุนิสา จิตรพันธ์	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นายบุญเตือน ศรีวรพจน์	ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

บรรณาธิการ

นางสาวศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์	หัวหน้ากลุ่มแปลและเรียบเรียง

ผู้เรียบเรียง

นางพรพรรณ ทองตัน	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ	กลุ่มแปลและเรียบเรียง
นางสาวเสาวลักษณ์ กีชานนท์	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ	กลุ่มแปลและเรียบเรียง
นางสาวนันทพร บรรลือสินธุ์	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ	กลุ่มแปลและเรียบเรียง
นายชรัตน์ สิงหเดชากุล	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ	กลุ่มแปลและเรียบเรียง
นางสาวรัตติกาล สร้อยทอง	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ	กลุ่มแปลและเรียบเรียง
นางสาวปภัชกร ศรีบุญเรือง	นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ	กลุ่มแปลและเรียบเรียง

ภาพปก ประชุมเทศาภิบาล ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ.๒๔๔๒)

พิมพ์ที่ สำนักพิมพ์ คุณากร
๔๕/๓๓๑ แขวงคลองกุ่ม เขตบึงกุ่ม กรุงเทพฯ ๑๐๒๔๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๗๓๔ ๕๗๖๐ โทรสาร ๐ ๒๗๓๔ ๘๖๔๕

คำนำ

นับตั้งแต่สมัยอยุธยาจวบจนสมัยรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยหรือที่ชาวต่างชาติเรียกขานกันในนามประเทศสยาม เป็นดินแดนที่น่าค้นหา นำพาให้ชาวต่างชาติทั้งหลายเดินทางเข้ามาเปิดสัมพันธไมตรีเป็นจำนวนมาก เมื่อมีการติดต่อไปมาหาสู่กันมากขึ้น ชาวต่างชาติเหล่านั้นได้นำวัฒนธรรมตะวันตกและวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาสู่ประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง ทำให้คนไทยเกิดความตื่นตัวและยอมรับการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาประเทศไทยล้วนมีจุดมุ่งหมายและภารกิจที่แตกต่างกัน เช่น เพื่อเจรจาทางการทูต เผยแผ่ศาสนา เดินทางท่องเที่ยว และติดต่อทำการค้า เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีชาวต่างชาติอีกจำนวนไม่น้อยที่ได้รับการว่าจ้างให้เข้ามารับราชการในประเทศไทย เป็นกำลังสำคัญในระยะแรกของการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย และได้ช่วยถ่ายทอดวิทยาการมากมายหลายสาขาให้คนไทยสามารถนำไปพัฒนาบ้านเมืองจนก้าวหน้าทัดเทียมนานาอารยประเทศในเวลาต่อมา

บรรดาชาวต่างชาติที่เคยรับราชการหรือเข้ามาปฏิบัติหน้าที่อยู่ในประเทศไทยล้วนได้ทุ่มเทกำลังกาย กำลังปัญญา และความรู้ความสามารถของตน ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความอุตสาหะมานะก่อให้เกิดประโยชน์และความเจริญรุ่งเรืองแก่ประเทศไทยมาถึงปัจจุบัน ท่านทั้งหลายเหล่านั้นได้สร้างสมผลงานและคุณความดีไว้แก่ชาติไทยเป็นอเนกประการ จึงสมควรนำประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทยดังกล่าวมาเผยแพร่ให้นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั้งหลายได้ทราบทั่วกัน กรมศิลปากรได้เคยนำประวัติและผลงานของชาว

ต่างชาติบางคนที่สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ค้นคว้าเรียบเรียงไว้มาจัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วในหนังสือ **"ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย"** เล่ม ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓ และเล่ม ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙ ตามลำดับ ในครั้งนี้ กรมศิลปากรจึงได้รวบรวมประวัติและผลงานของชาวต่างชาติที่ได้เรียบเรียงขึ้นใหม่ จำนวน ๖ เรื่อง นำมาจัดพิมพ์เผยแพร่โดยให้ชื่อเรื่องว่า **"ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย เล่ม ๓"** โดยได้จัดเรียงเรื่องราวไปตามระยะเวลาก่อนหลังของการเดินทางมายังประเทศไทยของชาวต่างชาติแต่ละคน ดังนี้

๑. นายซี. ริเวตต์ คาร์แนค (Charles James Rivett Carnac) ที่ปรึกษาราชการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ค้นคว้าเรียบเรียงโดย นางพรพรรณ ทองตัน
นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ กลุ่มแปลและเรียบเรียง

นายซี. ริเวตต์ คาร์แนค เป็นชาวอังกฤษผู้มีความรู้และประสบการณ์ด้านบัญชีและการคลัง เดินทางเข้ามารับราชการในประเทศไทยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประจำอยู่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ โดยได้ดำรงตำแหน่งต่างๆ อาทิ นักบัญชี ที่ปรึกษาราชการ และอธิบดีกรมสารบาญชี เป็นต้น ระยะเวลาร่วม ๑๕ ปีที่รับราชการให้แก่รัฐบาลไทย นายคาร์แนคได้สร้างผลงานหลายประการที่มีประโยชน์ในด้านงบประมาณ การเงิน การคลัง ฯลฯ ซึ่งส่งผลดีต่อการพัฒนาและฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยมาถึงทุกวันนี้ นายคาร์แนคจึงนับเป็นชาวต่างชาติที่ควรได้รับการยกย่องคนหนึ่ง

๒. นายมาริโอ ตามาญโญ (Mario Tamagno) สถาปนิกประจำกระทรวงโยธาธิการ ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ค้นคว้าเรียบเรียงโดย นางสาวปภัชกร ศรีบุญเรือง
นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง

นายมาริโอ ตามาญโญ สถาปนิกชาวอิตาเลียน ได้เข้ามารับราชการในตำแหน่งสถาปนิกประจำกระทรวงโยธาธิการในประเทศไทยถึง ๒๕ ปี ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ มีผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมอันงดงาม ทรงคุณค่าและเป็นที่ประจักษ์หลายแห่ง เช่น สะพานมัฆวานรังสรรค์ พระที่นั่งอนันตสมาคม และห้องสมุดเนียลสัน เฮส์ เป็นต้น

๓. นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ไฮเด (Mr. J. Homan van der Heide) ที่ปรึกษาด้านการชลประทาน และเจ้ากรมคลองคนแรกของไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ค้นคว้าเรียบเรียงโดย นางสาวรัตติกาล สร้อยทอง
นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง

นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ไฮเด ผู้เชี่ยวชาญด้านการชลประทานชาวฮอลันดา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ว่าจ้างให้มาศึกษาและดำเนินงานโครงการขุดคลองและเปิดทางให้น้ำไหลในพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ท่านได้เสนอโครงการชลประทานขนาดใหญ่ที่เรียกว่า "สกีมชัยนาท" ซึ่งแนวคิดนี้

ภายหลังได้พัฒนาเป็นโครงการเขื่อนเจ้าพระยา เขื่อนทดน้ำขนาดใหญ่แห่งแรกของประเทศไทย เพื่อประโยชน์ด้านการเพาะปลูกและการคมนาคมขนส่งทางน้ำ นอกจากนี้ท่านยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมคลองคนแรกของไทย รับผิดชอบงานดูแลและทำนุบำรุงคลองที่มีอยู่เดิมไม่ให้ตื้นเขิน พิจารณาดำเนินการขุดคลองขึ้นใหม่ รวมทั้งงานก่อสร้างประตูระบายน้ำและประตูควบคุมการสัญจรทางน้ำหลายแห่ง แนวคิดและผลงานของท่านจึงนับเป็นการบุกเบิกงานชลประทานที่ส่งผลให้เจริญก้าวหน้ามาจนถึงปัจจุบัน

๔. นายเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (Herbert Warington Smyth)
เจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ในสมัยรัชกาลที่ ๕
ค้นคว้าเรียบเรียงโดย นางสาวเสาวลักษณ์ กีชานนท์
นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ กลุ่มแปลและเรียบเรียง

นายเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ นักธรณีวิทยาชาวอังกฤษ เป็นชาวตะวันตกคนที่สองที่ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาหรือกรมเหมืองแร่ของสยาม ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๓๙ ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านเป็นทั้งผู้บุกเบิกและมีส่วนสำคัญต่องานสำรวจและวางรากฐานงานธรณีวิทยาของสยามในระยะเริ่มก่อตั้ง

๕. เมอซิเออร์หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์ (M. Louis Robert de la Mahotière)
นายช่างสุขาภิบาล กรมสุขาภิบาล ในสมัยรัชกาลที่ ๕
ค้นคว้าเรียบเรียงโดย นายชรัตน์ สิงหเดชากุล
นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง

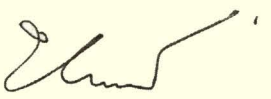
เมอซิเออร์หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์ เป็นชาวฝรั่งเศส ได้รับการคัดเลือกจากรัฐบาลฝรั่งเศสให้เข้ามารับราชการในตำแหน่งนายช่างสุขาภิบาล ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ต่อเนื่องมาถึงรัชกาลที่ ๖ ท่านเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานด้านสุขาภิบาล การจัดการระบบการประปา การวางผังเมือง การตัดถนน สร้างสะพาน ฯลฯ เพื่อพัฒนากรุงเทพมหานครให้เป็นเมืองที่มีความสะอาด สวยงาม และเป็นระเบียบเรียบร้อยทัดเทียมอารยประเทศ

๖. พระยากัลยาณไมตรี (ดร. ฟรานซิส บี. แซร์) ที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศ ในสมัยรัชกาลที่ ๖

ค้นคว้าเรียบเรียงโดย นางสาวนันทพร บรรลือสินธุ์
นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง

ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ (Dr. Francis B. Sayre) ศาสตราจารย์ทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด สหรัฐอเมริกา เข้ามารับราชการในประเทศไทย ตำแหน่งที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ อันเป็นช่วงที่ประเทศไทยกำลังมุ่งที่จะขอแก้ไขสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีซึ่งเคยทำไว้กับนานาประเทศเมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ ๔ – ๕ ดร. แซร์เป็นผู้มีบทบาทอย่างยิ่งในการเป็นผู้แทนผู้มีอำนาจเต็มของประเทศไทยไปเจรจาต่อรองกับประเทศต่าง ๆ ในยุโรป เพื่อแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ส่งผลให้ประเทศไทยหลุดพ้นจากข้อผูกมัดทางการศาลและศุลกากรจากสนธิสัญญาที่ทำไว้เมื่อ ๗๐ ปีก่อน

กรมศิลปากรหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรื่อง **"ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย เล่ม ๓"** จะอำนวยประโยชน์ให้แก่นักเรียน นักศึกษา และประชาชนโดยทั่วกัน

(นายบวรเวท รุ่งรุจี)
อธิบดีกรมศิลปากร

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
สิงหาคม ๒๕๕๘

สารบัญ

นายซี. ริเวตต์ คาร์แนค (Charles James Rivett Carnac)
ที่ปรึกษาราชการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
....๑๑....

นายมาริโอ ตามาญโญ (Mario Tamagno)
สถาปนิกประจำกระทรวงโยธาธิการ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
....๓๗....

นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเด (Mr.J. Homan van der Heide)
ที่ปรึกษาด้านการชลประทาน และเจ้ากรมคลองคนแรกของไทย
ในสมัยรัชกาลที่ ๕
....๖๗....

นายเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (Herbert Warington Smyth)
เจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ในสมัยรัชกาลที่ ๕
....๑๐๑....

เมอซิเออร์หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์
(M. Louis Robert de la Mahotière)
นายช่างสุขาภิบาล กรมสุขาภิบาล ในสมัยรัชกาลที่ ๕
....๑๒๙....

พระยากัลยาณไมตรี (ดร. ฟรานซิส บี. แซร์)
ที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศ ในสมัยรัชกาลที่ ๖
....๑๕๓....

หน้าว่าง

นาย ซี. ริเวตต์ คาร์แนค
(Charles James Rivett Carnac)
ที่ปรึกษาราชการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ค้นคว้าเรียบเรียงโดย นางพรพรรณ ทองตัน

นายซี. ริเวตต์ คาร์แนค
(Charles James Rivett Carnac)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติใน พ.ศ. ๒๔๑๑ ขณะมีพระชนมายุเพียง ๑๕ พรรษา ในช่วงต้นรัชกาลทรงประสบปัญหายุ่งยากต่าง ๆ หลายประการ อาทิ ปัญหาการปกครองประเทศที่ยังขาดระบบระเบียบอันเหมาะสม ปัญหา

เรื่องการพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งปัญหาเรื่องนโยบายต่างประเทศ ซึ่งไทยต้องเผชิญกับภัยของการล่าอาณานิคมจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก เป็นต้น และหนึ่งในบรรดาปัญหาสำคัญ ๆ เหล่านั้น ปัญหาที่นับว่ายุ่งยากซับซ้อนและมีความสำคัญอย่างยิ่งก็คือ ปัญหาด้านการเงินการคลังของประเทศ ซึ่งมีระบบที่สับสนไม่เรียบร้อย ตั้งแต่เปลี่ยนรัชกาลมารัฐบาลมีหนี้สินเดิมค้างอยู่เป็นจำนวนถึงหนึ่งแสนชั่ง รายได้ของประเทศมีน้อยจนไม่เพียงพอแก่การใช้จ่ายภายในประเทศ อันเป็นผลเนื่องมาจากการจัดเก็บภาษีอากรที่ยังไม่เป็นระบบระเบียบ ภาวการณ์นี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหันมาสนพระทัยกับกิจการของพระคลังมหาสมบัติ และทรงตระหนักว่า **"ระบบเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า"** จึงทรงดำเนินการปรับปรุงระบบการคลัง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นอันดับแรก เริ่มตั้งแต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง "หอรัษฎากรพิพัฒน์" ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๑๖ เพื่อรวบรวมพระราชทรัพย์ในท้องพระคลังทั้งปวง และแก้ไขระบบการจัดเก็บเงินเข้ากรมพระคลังให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยทรงยกเลิกระบบเจ้าภาษีอากรประมูลผูกขาด ให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติดำเนินการจัดเก็บภาษีอากรเอง นอกจากนี้ยังทรงจัดตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและสภาองคมนตรี เพื่อทรงปรึกษาหารือและหาทางแก้ไขปัญหาข้อราชการ ตลอดจนทรงให้สรรหาบุคลากรชาวต่างประเทศมาปฏิบัติงานแก้ไขปัญหาการเงินการคลังของไทยให้คลี่คลายลง ซึ่งหนึ่งในบุคลากรชาวต่างประเทศที่ได้รับการติดต่อคัดเลือกมาเพื่อจุดประสงค์ดังกล่าวก็คือ **นายชาร์ลส์ เจมส์ ริเวตต์ คาร์แนค** (Mr. Charles James Rivett Carnac) หรือชื่อตามเอกสารราชการของไทย คือ**นาย ซี. ริเวตต์ คาร์แนค** นั่นเอง

ประวัติชีวิต
ก่อนเข้ารับราชการในประเทศไทย

นายซี. ริเวตต์ คาร์แนค เป็นชาวอังกฤษ เดิมเคยรับราชการเป็นพนักงานบัญชีในกรมคลังของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ประจำอยู่รัฐทางตะวันตกเฉียงเหนือและรัฐปัญจาบของอินเดีย ข้อมูลส่วนตัวในเรื่องของวัน เดือน ปีเกิดไม่ปรากฏ แต่มีข้อมูลระบุอยู่ในเอกสารราชการของฝ่ายไทยว่า *"...เหนจะเปนคนทำการคลังอังกฤษในอินเดียมาถึง ๒๖ ปีแล้ว...."* [๑] ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากประสบการณ์การทำงานของนายคาร์แนคแล้วก็คงประมาณได้ว่าน่าจะมีอายุในช่วงวัยกลางคนขึ้นไป นายคาร์แนคปฏิบัติงานในกรมคลังของอังกฤษที่ปัญจาบอยู่ระยะหนึ่ง แล้วได้ย้ายไปเป็นผู้ช่วยนักบัญชีทั่วไปที่บอมเบย์ ในพ.ศ. ๒๔๒๕ จากนั้นย้ายไปประจำที่เบงกอลและเซนทรัล โปรวินซ์ เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๔ ต่อมา พ.ศ.๒๔๓๘ ย้ายไปประจำที่พม่า ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๔๑ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติของรัฐบาลไทยอยู่ระหว่างดำเนินการจัดระบบระเบียบเรื่องการทำบัญชีทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง แต่ติดขัดที่ยังขาดบุคลากรผู้มีความรู้ความชำนาญด้านการทำบัญชี การงบประมาณ และการคลังที่จะมาช่วยงานในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ดังมีข้อมูลปรากฏอยู่ในหนังสือราชการกระทรวงต่างประเทศขณะนั้นว่า

---

[๑] เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ เรื่องว่าจ้างชาวต่างประเทศ รหัสเอกสาร ม-ร ๖ ป/๒๗ หน้า ๓๕

"เวลานี้กระทรวงพระคลังกำลังจัดแบบวิธีการทำบาญชีจะให้มีระเบียบตลอดทั้งในกรุงเทพฯ แลหัวเมือง แต่ผู้ที่ชำนาญทำการบาญชีนี้ยังหามีพอไม่ จะขอยืมผู้ที่ชำนาญในการทำแลตรวจบาญชีที่เมืองอินเดียสักนายหนึ่งประมาณสองปีจะส่งคืน....." [๑]

ด้วยเหตุนี้รัฐบาลไทยจึงเร่งดำเนินการติดต่อว่าจ้างชาวต่างประเทศมาปฏิบัติงานด้านนี้ ดังข้อความอีกตอนหนึ่งที่ปรากฏในลายพระหัตถ์ของพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย [๒] เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ที่กราบทูลไปยังพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรประการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศว่า

"...เกล้าฯ อยากได้ชาวต่างประเทศสักคนหนึ่งที่มีความรู้ความชำนาญในการทำแลตรวจบาญชีทั่วไป แลต้องให้มีความหมั่น มีความอุตสาหะที่จะแนะนำฝึกสอนเจ้าพนักงานไทย ให้รู้ในน่าที่การทำแลการ

---

[๑] ลายพระหัตถ์กรมหลวงเทวะวงศ์วโรประการ ลงวันที่ ๑๘ สิงหาคม ร.ศ.๑๑๗ ทูลพระจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ รหัสเอกสาร ร ๖ บ ๕ / ๒๐ เรื่องว่าจ้างชาวต่างประเทศ เรื่องนายซี. ริเวต คาร์แนค กรมตรวจสารบาญชี กระทรวงพระคลัง (๑๗ ส.ค. ๒๔๔๑-๓๐ ธ.ค. ๒๔๕๗)

[๒] คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย (พระองค์เจ้าชายไชยันตมงคล) พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมมารดาห่วง ประสูติเมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๘ ทรงได้รับสถาปนาเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๘ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๔๐-๒๔๔๙ และเป็นผู้ก่อตั้งแบงค์สยามกัมมาจล (คือธนาคารไทยพาณิชย์ในปัจจุบัน) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐ พระชันษา ๔๔ ปี เป็นต้นราชสกุล ไชยันต์ ณ อยุธยา

ตรวจบาญชีนั้นด้วย เพื่อจะได้เปนประโยชน์แก่กระทรวงพระคลังต่อไปข้างน่า [๑] ”

และในปีเดียวกันนั้นเอง รัฐบาลไทยโดยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรประการ [๒] เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ได้ทรงติดต่อผ่านทางนายยอร์ช เครวิน (Mr. George Crawin) ราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ขณะนั้น ขอว่าจ้างผู้มีความชำนาญการทำบัญชีจากรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียผู้หนึ่ง อังกฤษได้ส่งรายชื่อเจ้าพนักงานบัญชีที่อินเดียมาให้สยามเลือกตามความประสงค์ [๓] โดยพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ทรงเลือกนาย ซี. ริเวตต์ คาร์แนค จากบัญชีรายชื่อที่รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียส่งมา ซึ่งในเวลาต่อมาทางอังกฤษก็ได้แจ้งให้ทราบว่า นายคาร์แนคเองก็ยินดีมารับตำแหน่งดังกล่าว โดยมีกำหนดเดินทางพร้อมภริยามาถึงกรุงเทพฯ ประมาณวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๑ [๔]

---

[๑] เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ รหัสไมโครฟิล์ม ม-ร ๖ บ / ๒๗ หน้า ๖๔-๖๕ ลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓๐ เมษายน รศก. ๑๑๗ หอรัษฎากรพิพัฒน์

[๒] คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระปิยมาวดี ศรีพัชรินทรมาตา ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๑ รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรประการเมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๔ และทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศเมื่อ พ.ศ.๒๔๒๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๖ พระชันษา ๖๖ ปี เป็นต้นราชสกุล เทวกุล ณ อยุธยา

[๓] เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ เรื่องว่าจ้างชาวต่างประเทศ รหัสไมโครฟิล์ม ม-ร ๖ บ /๒๗ , อ้างแล้ว หน้า ๔ – ๕

[๔] เอกสารกรมราชเลขาธิการ รหัสไมโครฟิล์ม ม-ร ๖ บ /๒๗, อ้างแล้ว หน้า ๓๓-๓๔

หน้าที่ความรับผิดชอบ ในฐานะข้าราชการของรัฐบาลไทย

เมื่อเริ่มแรกที่เข้ามารับราชการในประเทศไทย ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๑ นายคาร์แนคได้ดำรงตำแหน่งนักบัญชีและผู้ควบคุมทั่วไป [๑] ของกรมตรวจและกรมสารบาญชี กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ได้รับอัตราเงินเดือนปีละ ๒,๒๐๐ ปอนด์ [๒] กำหนดเวลาจ้าง ๒ ปี โดยทำหน้าที่ควบคุมดูแล จัดการตรวจสอบด้านบัญชี งบประมาณการเงินการคลัง ตลอดจนการเสนอแนะการควบคุมดูแลการใช้จ่ายเงินแผ่นดินอย่างรัดกุม โดยนายคาร์แนคจะต้องเข้าร่วมประชุมเสนาบดีสภาเป็นประจำ และมีหน้าที่ให้ความเห็นชอบในข้อราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการงบประมาณ นอกจากนั้นนายคาร์แนคยังต้องรับผิดชอบสั่งสอนงานในหน้าที่แก่พนักงานของรัฐบาลไทยอีกด้วย เพื่อเป็นการเตรียมบุคลากรให้มีความพร้อมสำหรับการดำเนินงานด้านบัญชี การคลัง และงบประมาณในอนาคต

นายคาร์แนคได้นำความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่มีอยู่มาปฏิบัติหน้าที่แก้ไขปัญหาด้านการเงินการคลังของประเทศไทยจนปรากฏผลเป็นที่ทรงพอพระทัยของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติขณะนั้น ดังคำกราบทูลเรื่องงบประมาณแผ่นดิน ร.ศ. ๑๑๘-๑๑๙ มีความตอนหนึ่งว่า

---

[๑] ตำแหน่งนี้เอกสารราชการของไทยใช้ชื่อตำแหน่งเป็นภาษาอังกฤษว่า Accountant and Comptroller General

[๒] อัตราการแลกเปลี่ยนเงินตราในเวลานั้น ประมาณปอนด์ละ ๑๘ บาท

".....ในเวลานี้เปนโอกาศอันดีที่ได้มิสเตอร์ริเวต คาร์แนค เข้ามาอยู่ในราชการ ซึ่งเปนช่วงอันดีที่จะจัดระเบียบราชการเสียให้ลงรูป เพราะเขาเปนคนที่อยู่ในกระทรวงคลังแท้ แลมีความรู้ในตำแหน่งน่าที่ราชการของอังกฤษที่ได้จัดราชการข้างอินเดียแลพม่า (ซึ่งเราตั้งใจจะเอาอย่างอยู่) กับทั้งได้สำแดงความหมายอันดีที่จะได้ทำการของรัฐบาลให้เปนไปโดยสุจริต แต่ไม่ต้องสงไสยว่าจะเปนอันโปปุลาอย่างเอกในรวางข้าราชการต่างชาติที่รัฐบาลได้จ้างไว้นั้น แต่เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าถ้าได้ประคับประคองอย่างดีแล้วจะเปนด้ามของเราที่จะต่อสู้กับคนต่างประเทศที่เข้ามารับราชการได้มาก ซึ่งจะเปนประโยชน์แก่เราเปน อย่างยิ่ง..."[๑]

หลังจากที่นายคาร์แนครับราชการมาถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติประสงค์จะขยายกำหนดเวลาการยืมตัวนายคาร์แนคจาก ๒ ปีเป็น ๕ ปี เนื่องจากการจัดระเบียบการทำบัญชีการคลังและงบประมาณของทางราชการยังไม่สำเร็จเรียบร้อย ยังต้องมีเรื่องที่จะจัดการอย่างต่อเนื่องอีกมาก อีกทั้งนายคาร์แนคเป็นผู้มีประสบการณ์ในการทำงานวิชาชีพของตนมาร่วม ๓๐ ปีจึงมีความสามารถเพียงพอที่จะช่วยราชการของไทยให้สำเร็จต่อไปได้ โดยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ทรงกล่าวถึงราชการพระคลังว่า ยังจำเป็นต้องมีที่ปรึกษาต่อไป ด้วยเหตุผลดังนี้

---

[๑] เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ รหัสเอกสาร ร๖บ๕ รหัสไมโครฟิล์ม ม –ร๖บ /๒๗ เลขที่ ๒๐ เรื่อง นาย ซี. ริเวตต์ คาร์แนค (Mr. C. Rivett Carnac) กรมตรวจสารบาญชี กระทรวงพระคลัง (๑๗ สิงหาคม ๒๔๔๑-๓๐ ธันวาคม ๒๔๕๗)

๑. *การใช้จ่ายเงินทองเวลานี้ไม่เกี่ยวแต่การภายในหรือความพอใจ ย่อมเกี่ยวทั้งการภายนอก แลความจำเป็น*

๒. *ขนบธรรมเนียมในการใช้จ่ายซึ่งจะติดต่อกับต่างประเทศแลให้เป็นจริงวิ่งรุกร้นเข้ามารวดเร็วกว่าความรู้แลความศึกษาซึ่งจะมีทันได้*

๓. *คนมีชื่อเป็นที่เชื่อถือแล้ว ทำการเป็นที่เชื่อว่าดี ง่ายกว่าคนที่ไม่เคยได้ทำดี*

๔. *การเวลานี้ยังไม่เป็นร่องรอยอันใด เสมอกับคนไข้หนักพึ่งจะตั้งตัวลองรับอาหาร ยังไม่มีกำลังพ่วงพีอันใด ถ้าหยุดพักเสียบางทีอาการก็จะกลับไปอีก ทั้งเสียประโยชน์แลเวลาที่ทดลองมาแล้ว*

จากเหตุผลดังกล่าวมา พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยทรงเห็นว่า เมื่อมีความจำเป็นต้องมีที่ปรึกษาต่อไปแล้ว นายคาร์แนคคือผู้ที่มีความเหมาะสมสำหรับตำแหน่งนี้มากกว่าใคร ๆ เนื่องด้วยเป็นผู้เคยปฏิบัติหน้าที่ในงานราชการระดับสูงของรัฐบาลอินเดียมาก่อน เคยปฏิบัติหน้าที่ตำแหน่งนักบัญชีและผู้ควบคุมทั่วไปในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติของรัฐบาลไทยมาแล้ว จึงมีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ในหน้าที่มากกว่าข้าราชการชาวยุโรปหรือชาวต่างประเทศคนอื่น ที่เคยทำงานอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ นอกจากนี้ นายคาร์แนคยังเป็นคนเรียบร้อย มีอัธยาศัยไมตรี มีความคุ้นเคยในการปฏิบัติหน้าที่กับผู้ร่วมงานได้อย่างราบรื่น และสามารถเข้าใจภาษาไทยได้บ้างแล้ว [๑]

---

[๑] เอกสารกรมราชเลขาธิการ รหัสไมโครฟิล์ม ม- ร๖ บ /๒๗ อ้างแล้ว หน้า ๑๒๒

ในการนี้ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศทรงแจ้งไปยังนายยอร์ช เครวิน ราชทูตและกงสุลเยเนอราลอังกฤษ เพื่อติดต่อขอให้รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียยอมขยายเวลาการยืมตัวนายคาร์แนคมาช่วยราชการจากเดิม ๒ ปี เลื่อนไปเป็น ๕ ปี [๑] ซึ่งในเวลาต่อมานายเครวินได้มีหนังสือตอบกลับมาว่าทางรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียอนุญาตให้ต่อเวลาได้ตามประสงค์

หลังจากที่นายคาร์แนคได้รับการต่อสัญญาจ้างเป็นเวลา ๕ ปีแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้นายคาร์แนคดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาราชการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (Financial Adviser) ควบคู่ไปกับตำแหน่งผู้ควบคุมทั่วไป (Comptroller General) และในพ.ศ. ๒๔๔๓ นายคาร์แนคได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมสารบาญชีด้วย ซึ่งจะได้รับเงินเดือนเพิ่มขึ้นเป็นปีละ ๓,๐๐๐ ปอนด์ [๒] โดยมีชั้นยศในราชการไทยเทียบเท่าชั้นผู้บัญชาการทหารเรือ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ได้รับเบี้ยบำนาญเมื่อออกจากราชการตามอัตราบำนาญเสนาบดี [๓]

นายคาร์แนคได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างแข็งขันตลอดมา และจากการรับผิดชอบหน้าที่การงานที่สำคัญเพิ่มมากขึ้น รวมถึงภารกิจอื่น ๆ อีกหลายประการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการอยู่เนือง ๆ อาทิ เรื่องกำกับหนังสือพิมพ์ เป็นต้น ทำให้บางครั้งเกินกำลังของนายคาร์แนคและไม่มีเวลาพอ ต่อมานายคาร์แนคจึงได้กราบบังคมทูลขอรับพระราชทานลาออกจากตำแหน่งผู้ควบคุมทั่วไป คงเหลือตำแหน่ง

---

[๑] เรื่องเดียวกัน หน้า ๗๘
[๒] เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๔-๙๕
[๓] เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๓๐-๑๓๑

ที่ปรึกษาราชการกระทรวงพระคลังเป็นหลัก เมื่อความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้คงรับราชการในตำแหน่งที่ปรึกษาราชการกระทรวงพระคลังต่อไป ส่วนตำแหน่งผู้ควบคุมทั่วไปนั้นได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ [๑] ทรงรับไปปฏิบัติหน้าที่ต่อ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นต้นมา [๒] และในปีเดียวกันนั้นเอง นายคาร์แนคได้มีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตลาพักรักษาตัวเป็นการชั่วคราวก่อน เนื่องจากปัญหาเรื่องสุขภาพ และร่างกายตรากตรำจากการทำงานในประเทศทางตะวันออกมาแล้วร่วม ๓๐ ปี ประกอบกับได้รับราชการอยู่ในประเทศไทยมาเกือบจะครบสัญญา ๕ ปีในกลางปี พ.ศ. ๒๔๔๖ นี้แล้ว อีกทั้งยังทนไม่ใคร่ได้กับสภาพอากาศร้อนในทางตะวันออก แพทย์ได้แนะนำให้ไปพักรักษาอาการเจ็บป่วยและฟื้นฟูสภาพร่างกายในทวีปยุโรปสักระยะหนึ่งก่อน ต่อเมื่อถึงฤดูหนาวแล้วจึงค่อยกลับมารับราชการที่ประเทศไทยต่อไป ซึ่งในเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาตอบกลับมาว่า

".....เหนว่า มิสเตอร์ริเวต คาร์แนคยังมีประโยชน์แก่ราชการอยู่มาก ไม่ควรจะให้ลาออก ยอมให้หยุดพักราชการ..." [๓]

---

[๑] คือพระองค์เจ้าชายกิติยากรวรลักษณ์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมมารดาอ่วม ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๗ ทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษ ทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมสารบาญชี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ และทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๕ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันจันทร์ที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๔ พระชันษา ๕๘ ปี เป็นต้นราชสกุล กิติยากร ณ อยุธยา

[๒] เอกสารกรมราชเลขาธิการ รหัสไมโครฟิล์ม ม-ร๖บ / ๒๗ , อ้างแล้ว หน้า ๑๔๔-๑๔๕

[๓] เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๒-๑๕๕

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายคาร์แนคเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท กราบถวายบังคมลา ก่อนออกเดินทางไปประเทศยุโรป เมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๕ ด้วย

ระหว่างที่นายคาร์แนคพักรักษาตัวอยู่ที่ยุโรป เขาได้มีจดหมายลงวันที่ ๓๐ กันยายน ร.ศ. ๑๒๒ แจ้งว่า ภริยาของเขาป่วยหนัก แพทย์ลงความเห็นว่าจะมีชีวิตอยู่ได้ไม่เกิน ๑๑-๑๒ เดือน [๑] แต่นายคาร์แนคจะขอกลับมารับราชการไปพลางก่อน เมื่อถึงเวลาจำเป็นจึงจะเดินทางไปดูใจภรรยาอีกครั้งหนึ่ง และเมื่อกลับมาถึงประเทศไทยแล้วได้มีจดหมายไปยังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ลงวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ.๒๔๔๖) แจ้งว่าจะขอรับพระราชทานโอกาสเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาททูลเกล้าฯ ถวายกระถางเงินที่ได้นำมาจากยุโรปในการเฉลิมพระชนมพรรษาปีนี้ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้าฯ เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๗ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๔๖ เวลาบ่าย ๕ โมง [๒]

เมื่อภริยาของนายคาร์แนคถึงแก่กรรม เขาได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเดินทางกลับไปยุโรปอีกครั้งเพื่อจัดการเรื่องภริยา ขณะเดียวกับที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติพิจารณาจะให้มีตำแหน่ง Financial Agent หรือตำแหน่งผู้จัดการคลังที่กรุงลอนดอน นายคาร์แนคจึงขอรับอาสาทำหน้าที่ในตำแหน่งดังกล่าวนั้น และโดยความเห็นของกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ที่ว่า

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961203909

---

[๑] เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ หมายเลข ม-ร๕ ป/ ๒๑ เรื่องที่ ๒ (ร๕ ป.๘) เลขที่ ๓๙ - ๔๐ มิสเตอร์คาร์แนค (Mr. C. Rivett Carnac)

[๒] เรื่องเดียวกัน อ้างแล้ว

"ซึ่งจะหาคนเวลานี้ที่ดีกว่านายคาร์แนคยังไม่มี เพราะเขาคุ้นเคยกับงานอยู่แล้ว และไม่กระทบกับการเปลี่ยนตัวทูตด้วย...." [๑]

ในที่สุดนายคาร์แนคจึงได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ผู้จัดการคลังที่ลอนดอนตั้งแต่นั้นมา โดยมีหน้าที่รับผิดชอบงานต่าง ๆ คือ : -

๑. เป็นผู้ดูแลเจรจาตกลงกับธนาคารต่าง ๆ ในประเทศยุโรปที่เกี่ยวกับการเงินของกระทรวงพระคลัง
๒. เป็นผู้จ่ายเงินค่าสิ่งของเครื่องเหล็กของกรมรถไฟสายเหนือและสายใต้
๓. เป็นผู้ดูแลนักเรียนของกระทรวงพระคลังที่ส่งไปเล่าเรียนที่ลอนดอน

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๘ มีงานราชการในกระทรวงพระคลังที่จำเป็นต้องเรียกตัวนายคาร์แนคมาดำเนินการ โดยสัญญากำหนดให้อยู่ปฏิบัติงาน ๒ เดือน แต่เนื่องจากภาระงานมีมาก นายคาร์แนคจึงต้องปฏบัติหน้าที่ต่ออีกระยะหนึ่ง และภายหลังจากเสร็จสิ้นภารกิจในหน้าที่แล้ว เขาได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเดินทางกลับไปยุโรปอีกครั้งราวต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ และได้แต่งงานกับสุภาพสตรีชื่อ อำแดงกลีน สุต๊อกบุตร์ สมีเซียว หลังจากนั้นได้ดำเนินชีวิตอยู่กับครอบครัวในยุโรปเป็นส่วนใหญ่

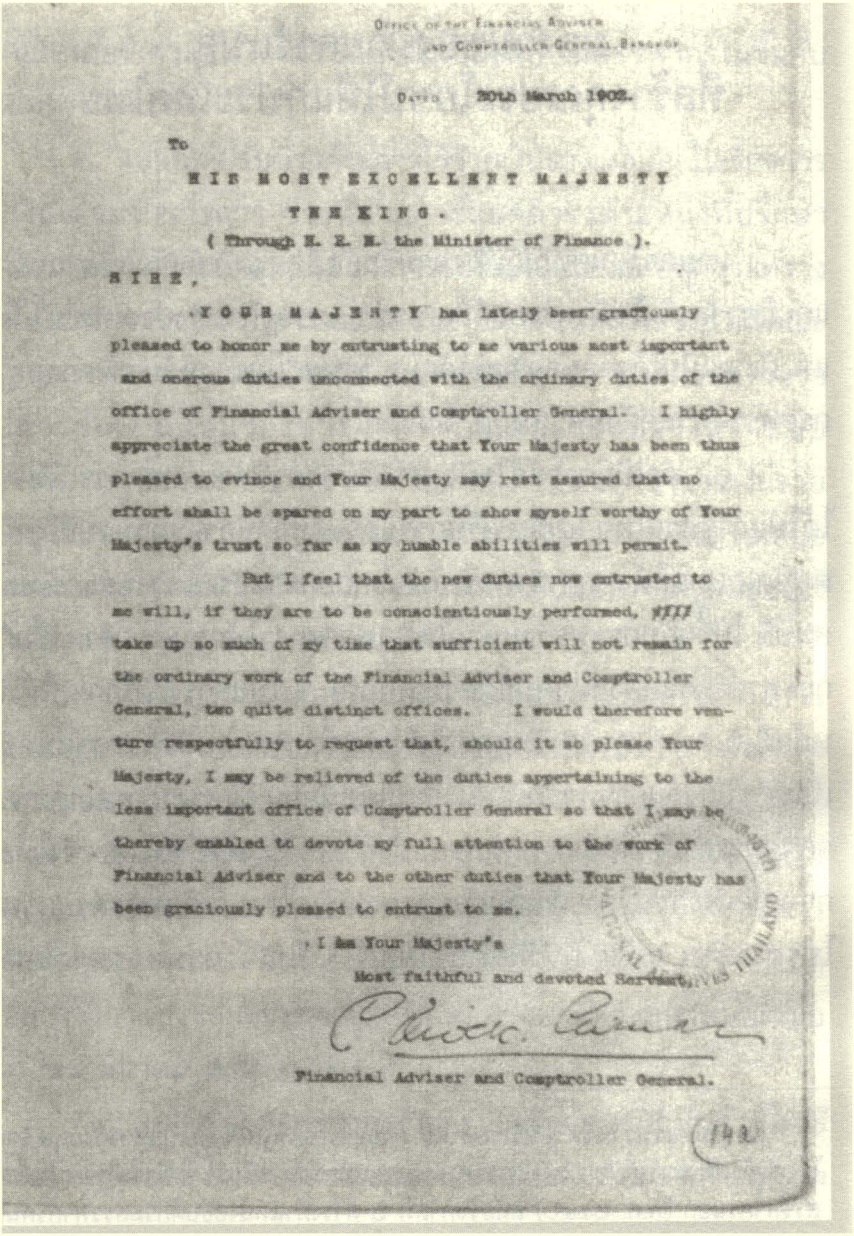
[๑] เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ หมายเลข ก- ร ๕ ต เรื่องที่ ๒ (ร.๕ ต ๒.๒) เล่ม ๙ (ชาวต่างประเทศ) ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ (ร.ศ.๑๑๗ -ร.ศ.๑๓๑)

ประชุมเทศาภิบาล ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ.๒๔๔๒)
แถวยืน แถวที่ ๑ คนที่ ๒ จากซ้าย คือ นายซี. ริเวศต์ คาร์แนค
(ภาพจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ -ภ ๐๐๑ หวญ ๕๘-๕)

ประชุมเทศาภิบาล ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ.๒๔๔๔)
แถวนั่ง คนที่ ๑ ทางซ้ายมือ คือนายซี. ริเวตต์ คาร์แนค
(ภาพจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ -ภ ๐๐๑ หวญ ๕๘-๗)

Office of the Financial Adviser
and Comptroller General Bangkok

Dated 20th March 1902.

To

HIS MOST EXCELLENT MAJESTY

THE KING.

(Through H. E. H. the Minister of Finance).

SIRE,

YOUR MAJESTY has lately been graciously pleased to honor me by entrusting to me various most important and onerous duties unconnected with the ordinary duties of the office of Financial Adviser and Comptroller General. I highly appreciate the great confidence that Your Majesty has been thus pleased to evince and Your Majesty may rest assured that no effort shall be spared on my part to show myself worthy of Your Majesty's trust so far as my humble abilities will permit.

But I feel that the new duties now entrusted to me will, if they are to be conscientiously performed, take up so much of my time that sufficient will not remain for the ordinary work of the Financial Adviser and Comptroller General, two quite distinct offices. I would therefore venture respectfully to request that, should it so please Your Majesty, I may be relieved of the duties appertaining to the less important office of Comptroller General so that I may be thereby enabled to devote my full attention to the work of Financial Adviser and to the other duties that Your Majesty has been graciously pleased to entrust to me.

I Am Your Majesty's

Most faithful and devoted Servant,

Financial Adviser and Comptroller General.

142

ลายเซ็นชื่อ นามสกุล ของนายคาร์แนค ในหนังสือราชการ

ผลงานของนายคาร์แนค ที่สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศไทย

นายคาร์แนคเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริต ขยันขันแข็งต่อหน้าที่ และมีความจริงใจที่จะช่วยแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจของประเทศไทยโดยแท้ ดังจะเห็นได้จากผลงานสำคัญ ๆ ของเขาในช่วงที่รับราชการอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งมีดังนี้

๑. ดำเนินการแก้ไขปัญหาในเรื่องภาษีอากรและการเพิ่มรายได้ให้แก่รัฐบาลไทย โดยได้ริเริ่มการจัดระบบภาษีอากรตามแบบอินเดีย คาร์แนคเสนอให้แยกกรมสรรพากรนอกออกจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ไปขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย เพราะการให้กรมสรรพากรขึ้นกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติตามแบบเดิม จะเป็นการเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่สมคบกันทุจริตเงินหลวงได้ง่าย ข้อเสนอแนะของคาร์แนคนับเป็นการป้องกันการทุจริตที่เหมาะสมในสมัยนั้น ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วย และใน พ.ศ. ๒๔๔๒ จึงให้ยกกรมสรรพากรนอกมาขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้มิสเตอร์ไยลส์ [๑] เป็นเจ้ากรมสรรพากรนอก

---

[๑] คือ มิสเตอร์ฟรานซิส เฮนรีไจลส์ (Mr. Francis Henry Giles) เป็นชาวอังกฤษ รัฐบาลไทยว่าจ้างเข้ามารับราชการตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๐ สมัยรัชกาลที่ ๕ เคยดำรงตำแหน่งเจ้ากรมสรรพากรนอก (พ.ศ. ๒๔๔๐) สมัยรัชกาลที่ ๖ ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมสรรพากรคนแรก (พ.ศ. ๒๔๕๘) ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "พระยาอินทรมนตรีศรีจันทรกุมาร" ภายหลังลาออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ และเข้ารับตำแหน่งนายกสยามสมาคมตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๓ - ๒๔๘๐ พระยาอินทรมนตรีศรีจันทรกุมารได้เปลี่ยนสัญชาติมาเป็นคนไทย และใช้นามสกุลพระราชทาน "จิลลานนท์" ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ รวมอายุ ๘๓ ปี

ส่วนมิสเตอร์เกรแฮม [๑] ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้ากรมสรรพากรในขึ้นกับกระทรวงนครบาล

๒. เสนอให้ปรับปรุงด้านการใช้จ่ายเงินของแผ่นดิน ในเรื่องการขึ้นเงินเดือนข้าราชการ ช่วงที่นายคาร์แนคดำรงตำแหน่งที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัตินั้น มีการขอขึ้นเงินเดือนแทบทุกกระทรวง ทำให้ไม่สามารถปิดงบประมาณลง นายคาร์แนคได้เสนอให้มีคณะกรรมการพิจารณาเรื่องเงินเดือนและหน้าที่ราชการทุกกระทรวงว่าสมควรขึ้นเงินเดือนของข้าราชการในแต่ละกระทรวงมากน้อยอย่างไร การพิจารณาความจำเป็นก่อน หลัง ในขณะที่จำนวนเงินรายจ่ายสูงขึ้นตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องกับรายได้ของแผ่นดิน ข้อเสนอแนะของนายคาร์แนคจึงนับว่ามีประโยชน์และเป็นแนวทางที่ถูกต้องของการจัดสรรเงินงบประมาณอย่างแท้จริง

๓. ให้คำปรึกษาและเสนอความเห็นต่อรัฐบาลในเรื่องการควบคุมดูแลการใช้จ่ายเงินแผ่นดินอย่างรัดกุมเพื่อป้องกันการรั่วไหลของงบประมาณแผ่นดิน นายคาร์แนคเป็นผู้ที่คำนึงถึงการใช้จ่ายเงินแผ่นดินอย่างมาก ถ้าการใช้จ่ายเรื่องใดเป็นการฟุ่มเฟือยหรือได้รับประโยชน์ไม่คุ้มค่า เขาจะเสนอที่ประชุมให้ทราบทันทีเพื่อพิจารณาให้ดำเนินการอย่างรัดกุมและถูกต้อง ดังตัวอย่างเช่น เรื่องการจ้างหมอ นายคาร์แนคได้กล่าวในการประชุมงบประมาณที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติเมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ว่า

".....เสนาบดีกระทรวงพระคลัง แลที่ปฤกษาไม่เห็นด้วยในวิธีที่กระทำอยู่เดี๋ยวนี้ ในการจ้างหมอแต่วันละสองสามชั่วโมง แล้วอนุญาต

---

[๑] คือ มิสเตอร์ดับลิว. เอ. เกรแฮม (Mr. W. A. Graham) ชาวอังกฤษ อดีตเคยรับราชการตำแหน่งเจ้ากรมสรรพากรใน กระทรวงนครบาลแล้วย้ายไปเป็นผู้ช่วยเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ และดำรงตำแหน่งเจ้ากรมทะเบียนที่ดินคนแรก เมื่อพ.ศ. ๒๔๔๔-๒๔๔๖

ให้ไปทำการไปรเวตได้ตามชอบใจ ดังหมอไนติงเกล ซึ่งได้รับเงินเดือนถึงเดือนละ ๑,๑๐๐ บาท ในกรมศุขาภิบาลแล้วยังได้รับทางกรมอื่น ๆ อีก เช่น พลกรมตระเวนแลกรมแผนที่อีกนั้น จะได้เสียเวลาทำการให้รัฐบาลแค่เพียง ๑ ใน ๕ ของเวลาที่หมอไนติงเกลทำการนั้นก็หามิได้ จำนวนเงินเดือนที่ให้สูงถึงเพียงนี้นั้น น่าจะจ้างคนมีวิชาดีจริงมาทำการแต่เฉพาะให้รัฐบาลได้โดยง่าย..." [๑]

นอกจากนี้นายคาร์แนคยังเป็นผู้ที่ต้องให้คำปรึกษาแนะนำในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณและการใช้เงินแผ่นดินแก่หน่วยงานต่าง ๆ แทบทุกกระทรวง แม้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับด้านการเมืองและความมั่นคงของประเทศ ดังเช่นกรณี ปัญหาการยึดครองจันทบุรีของฝรั่งเศส ซึ่งยืดเยื้อมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ฝ่ายไทยได้เปิดการเจรจากับฝรั่งเศสเพื่อยุติปัญหาต่าง ๆ มีการเจรจาถึง ๓ ครั้ง [๒] คือที่กรุงเทพฯ ๑ ครั้ง และที่ปารีส ๒ ครั้ง การเจรจาครั้งแรกจัดขึ้นที่กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ ซึ่งในครั้งนี้นายริเวตต์ คาร์แนคได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนฝ่ายไทยเข้าร่วมในการเจรจาคนหนึ่งด้วย เนื่องจากต้องช่วยให้คำปรึกษาแก่คณะผู้แทนฝ่ายไทย หากเกิดการเรียกร้องหรือเกี่ยวข้องในเรื่องการใช้เงินของแผ่นดิน เป็นต้น

๔. เสนอเรื่องการใช้เงินตราของไทย นายคาร์แนคเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากต่อการปรับปรุงการใช้เงินตราสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยแต่เดิมใช้เงินพดด้วง ซึ่งมีลักษณะคล้ายลูกกระสุนหรือลูกปืนสมัยโบราณ ชาวต่างประเทศเรียกว่า Bullet Money หรือ Bullet Coin นายคาร์แนค

---

[๑] เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ หมายเลข ม -ร ๕ ป/ ๓๓ เรื่อง นายริเวตต์ คาร์แนค กระทรวงพระคลัง (๒๙ พ.ย. ร.ศ. ๑๑๗)

[๒] จารุณี ฐานรตาภรณ์. กรณีปราสาทเขาพระวิหารกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี วารสารศาลยุติธรรมปริทัศน์ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (ตุลาคม-พฤศจิกายน ๒๕๕๓), หน้า ๑๗ -๒๔

ได้เสนอให้มีการผลิตเงินกระดาษขึ้นใช้แทนเงินโลหะ[๑] โดยได้เสนอแนะข้อคิดเห็น ๓ วิธี คือ

วิธีแรก จัดทำเงินกระดาษสำหรับพระคลังใช้แทนตัวเงินตามกฎหมาย (เรียกว่า Treasury Note) โดยรัฐบาลใช้เงินในพระคลังรับแลก เวลามีผู้นำเงินกระดาษมาขอขึ้นเงิน รัฐบาลไม่ต้องเตรียมเงินอย่างอื่นไว้รับขึ้นนอกจากเงินในพระคลัง กระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสั่งพิมพ์เงินกระดาษหลวงจากห้าง Gieseeke & Devrient เมืองไลปซิก ประเทศเยอรมนี ใน พ.ศ. ๒๔๓๓ แต่ก็มิได้นำเงินกระดาษหลวงออกใช้ เพราะทางการยังไม่ได้เตรียมการเรื่องการออกใช้เงินกระดาษหลวงหรือธนบัตรไว้ เงินกระดาษชนิดนี้จึงถูกระงับไป ทั้งที่ได้มีประกาศพระราชบัญญัติเงินกระดาษหลวง พ.ศ. ๒๔๓๕ แล้ว

วิธีที่สอง วิธีที่นายคาร์แนคเสนออีกแบบหนึ่งคือ ให้จัดตั้งธนาคารชาติขึ้น ให้มีเอกสิทธิ์ในการจำหน่ายธนบัตร โดยมีข้อบังคับตามสมควร

วิธีที่สาม เสนอให้รัฐบาลเป็นผู้ออกจำหน่ายธนบัตรเอง โดยแลกกับตัวเงินที่เป็นเหรียญกษาปณ์ ซึ่งรัฐบาลเก็บไว้เป็นหลักประกันสำหรับจ่ายคืน

---

[๑] เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ แร่ทองแดงและดีบุกมีราคาสูงขึ้น ทำให้ราคาเนื้อโลหะของเหรียญกษาปณ์มีราคาสูงกว่าราคาของเหรียญ คนจึงนำเอาเหรียญทองแดงและเหรียญดีบุกหลอมเป็นแท่งส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ เหรียญกษาปณ์จึงขาดแคลนไม่พอใช้ รัฐบาลได้ออกอัฐกระดาษขึ้นใช้แทนใน พ.ศ. ๒๔๑๗ เป็นการชั่วคราว แต่ไม่ได้รับความนิยม ต่อมาได้มีธนาคารต่างประเทศมาเปิดสาขาดำเนินกิจการในประเทศไทย ได้แก่ ธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ เปิดสาขาใน พ.ศ. ๒๔๓๑และธนาคารชาร์เตอร์เปิดสาขาใน พ.ศ. ๒๔๓๗ ธนาคารเหล่านี้ได้ขออนุญาตรัฐบาลไทยออกบัตรธนาคาร (Bank Note) ซึ่งประชาชนเรียกว่า แบ๊งค์ เพื่อใช้เป็นตั๋วสัญญาใช้เงินแทนธนบัตร ซึ่งยังไม่มีการออกใช้ขณะนั้น ธนาคารได้สัญญาจะใช้เงินตราโลหะแก่ผู้ที่นำบัตรธนาคารมาแลกที่ธนาคาร ต่อมาบัตรธนาคารนี้ค่อย ๆ ถูกถอนคืนไปโดยลำดับ เมื่อทางการออกใช้ธนบัตรแบบ ๑ ในปี พ.ศ.๒๔๔๕ และหมดไปประมาณปี พ.ศ. ๒๔๕๒

ผลปรากฏว่ารัฐบาลตกลงใช้วิธีที่สาม เพราะเห็นว่ามีหลักประกันที่มั่นคง พร้อมที่จะรับธนบัตรขึ้นเป็นตัวเงินได้ทันที และได้ติดต่อจัดพิมพ์ธนบัตรไทยรุ่นแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ โดยบริษัท โทมัส เดอ ลารู จำกัด ประเทศอังกฤษ และวิธีนี้ก็นับเป็นการริเริ่มใช้ธนบัตรในเวลาต่อมา เนื่องจากธนบัตรได้รับความนิยมและเป็นที่เชื่อถือของประชาชนเพิ่มขึ้น รัฐบาลจึงสั่งตัวอย่างธนบัตรจากประเทศอังกฤษมาใช้ และได้ออกประกาศใช้พระราชบัญญัติธนบัตรสยาม พ.ศ. ๒๔๔๕ ขึ้น กำหนดให้ธนบัตรมีลักษณะเป็นตั๋วสัญญาใช้เงิน สามารถนำไปขึ้นเป็นเหรียญกษาปณ์ได้ และในปลายปี พ.ศ. ๒๔๔๕ นั้นปริมาณธนบัติมีจำนวนถึง ๓,๔๗๙,๑๐๕ บาท แสดงให้เห็นว่า วงการค้าและประชาชนได้ให้ความเชื่อถือและนิยมใช้ธนบัตรเป็นอย่างดี

๕. เสนอให้รัฐบาลเลิกใช้เนื้อเงินทำเงินตรา นายคาร์แนคมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเงินของสยามอีกประการหนึ่ง คือ เขาได้แนะนำให้รัฐบาลเลิกใช้เนื้อเงินทำเงินตรา และใช้ทองคำเป็นมาตรากำหนดราคาเงินบาท โดยการเทียบค่าเงินบาทกับทองคำบริสุทธิ์ ซึ่งรัฐบาลสยามมิได้ดำเนินการอย่างใดในขณะนั้น แต่ก็เท่ากับเป็นการวางรากฐานทางการเงินการคลังประการหนึ่ง เพราะในเวลาต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติมาตราทองคำ ร.ศ. ๑๒๗ หรือ พ.ศ. ๒๔๕๑ ขึ้น ซึ่งก็เป็นไปตามคำแนะนำที่นายคาร์แนคให้ไว้ก่อนหน้านี้ [๑] ระบบเงินตราของไทยที่เคยกำหนดตามมาตรฐานเนื้อเงินมาโดยตลอดจึงได้เปลี่ยนมาอยู่ในมาตราฐานเนื้อทองคำเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ที่ได้มีการติดต่อทำการค้ากันและนับแต่นั้นมาทองคำก็ได้เข้ามาเป็น

---

[๑] กรมศิลปากร. รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๕๕ หน้า ๑๙๒-๑๙๔.

ส่วนหนึ่งของทุนสำรองเงินตราของประเทศที่ใช้ในการผลิตธนบัตร [๑]

นอกจากนี้ นายคาร์แนคยังได้เสนอแนะให้รัฐบาลเห็นถึงสภาพของชาวนาที่ถูกพวกโรงสีกดราคาข้าว อันเป็นสาเหตุแห่งการตกต่ำของสภาพเศรษฐกิจของประเทศ นายคาร์แนคจึงเสนอให้รัฐบาลมีการประชุมเพื่อปรึกษาหารือ และหามาตรการป้องกันการกดราคาข้าวของโรงสีอย่างจริงจัง เพื่อช่วยเหลือให้ชาวนามีรายได้ที่ยุติธรรมและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อีกทั้งยังได้เสนอแนะอย่างแข็งขันให้ทางกระทรวงเกษตราธิการดำเนินการจัดตั้งกรมคลองขึ้นเพื่อการขุดคลองทั้งในกรุงเทพฯ และต่อเนื่องไปยังหัวเมืองทิศต่าง ๆ โดยทำตามแบบวิธีที่เขาได้มีประสบการณ์พบเห็นมาจากประเทศอินเดีย ซึ่งการขุดคลองจะมีประโยชน์คุ้มค่ากับเงินที่ลงทุนไป เนื่องจากจะช่วยได้ทั้งในเรื่องแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกและการชลประทานของคนไทย

จากข้อมูลที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่านายคาร์แนคได้ให้คำปรึกษาและการเสนอแนะด้านต่าง ๆ ในแนวทางที่จะเป็นประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยโดยรวม

---

[๑] ทองคำที่ใช้เป็นทุนสำรองเงินตรา เป็นทองคำแท่ง แต่ละแท่งมีน้ำหนักประมาณ ๑๕ กก.

อำลาจากตำแหน่งหน้าที่ราชการของรัฐบาลไทย

นายคาร์แนคปฏิบัติหน้าที่ผู้จัดการคลังที่ลอนดอนอยู่จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๔ ทางกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ มีนโยบายให้ยกเลิกตำแหน่งผู้จัดการคลังที่ลอนดอนซึ่งนายคาร์แนคปฏิบัติหน้าที่อยู่ เมื่อนายคาร์แนคทราบข่าว จึงได้ส่งหนังสือขอลาออกจากหน้าที่ราชการดังกล่าวมายังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกจากราชการใน พ.ศ. ๒๔๕๗ โดยรวมรับราชการอยู่ในกรุงสยาม ๑๕ ปี โดยได้รับพระราชทานเบี้ยบำนาญในอัตราสูงสุดของตำแหน่งเสนาบดี ปีละ ๑๒,๐๐๐ บาท [๑] นอกจากนี้เขายังได้เคยรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มงกุฎสยามชั้นที่ ๑ มหาสุราภรณ์ [๒] จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. ๒๔๔๙ [๓] ด้วย เพื่อตอบแทนคุณความดีที่เขาได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณด้วยดีตลอดมาและเพื่อเป็นเกียรติยศแห่งวงศ์ตระกูลของเขาสืบไป

---

[๑] เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ หมายเลข ม-ร๖บ/๒๗ เรื่องว่าจ้างชาวต่างประเทศ หน้า ๑๖๙ - ๑๗๓

[๒] เครื่องราชอิสริยาภรณ์ มหาสุราภรณ์ อยู่ในตระกูลเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย ชั้นที่ ๑ ประถมาภรณ์มงกุฎไทย (เรียกย่อว่า ป.ม.) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง "เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย" เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ ต่อมาเรียกว่า "เครื่องราชอิสริยยศความชอบอย่างสูงมงกุฎสยาม" สำหรับพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และผู้มีความชอบในราชการเพื่อใช้ประดับในงานพระราชพิธี และในงานพิธีมงคล

[๓] เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ หมายเลข ม ร ๕ บ/๒๑ เรื่องบุคคลชาวต่างชาติ (นายซี. ริเวตต์ คาร์แนค)

หลังจากที่นายคาร์แนคออกจากราชการแล้ว รัฐบาลได้มอบหมายให้ราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอนทำหน้าที่ผู้จัดการคลังที่ลอนดอนต่อไปในเรื่องที่เกี่ยวกับการเงินของกระทรวงพระคลัง และกรมรถไฟสายเหนือและสายใต้ โดยให้มีข้าราชการชาวต่างประเทศเป็นผู้ช่วยติดต่อประสานงานคนหนึ่ง คือนายอาร์เชอร์ (W. J. Archer) ในกรณีที่นายอาร์เชอร์ติดราชการอื่นใด ก็มอบให้พนักงานชาวต่างประเทศที่รับราชการในสถานทูตจัดการแทน ส่วนเรื่องการดูแลนักเรียนของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้โอนหน้าที่ไปให้กระทรวงธรรมการ โดยขอให้นายฮูม (Hoom) เป็นผู้ช่วยเหลือควบคุมดูแลต่อไป [๑]

นายคาร์แนคได้ทุ่มเทเวลา ทุ่มเทกำลังกายและกำลังสติปัญญาในการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาทางด้านการเงินการคลังของประเทศไทยให้คลี่คลายลงไปได้อย่างดี ตลอดระยะเวลา ๑๕ ปีที่รับราชการให้แก่รัฐบาลไทย (พ.ศ. ๒๔๔๑ - พ.ศ. ๒๔๕๖) นายคาร์แนคได้ปฏิบัติหน้าที่สำคัญ ๆ ต่าง ๆ มากมาย ซึ่งล้วนเป็นรากฐานที่ก่อให้เกิดประโยชน์และความเจริญก้าวหน้าแก่ประเทศไทยในเวลาต่อมา จึงนับได้ว่านายชาร์ลส์ เจมส์ ริเวตต์ คาร์แนค (Charles James Rivett Carnac) เป็นบุคคลชาวต่างชาติที่ควรได้รับการยกย่องผู้หนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย

---

[๑] เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ หมายเลข ม ร๖ บ/๒๗, อ้างแล้ว

บรรณานุกรม

คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์เล่ม ๒ รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย ฉบับสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี พ.ศ. ๒๕๒๓, กรุงเทพฯ : ศิริมิตรการพิมพ์, ๒๕๒๓.

จารุณี ฐานรตาภรณ์. กรณีปราสาทเขาพระวิหารกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี. วารสารศาลยุติธรรมปริทัศน์ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ ต.ค. –พ.ย. ๒๕๕๓.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯกรมพระยา. ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม, พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๘.

นวรัตน์ เลขะกุล. เบี้ย บาท กษาปณ์ แบงก์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี, พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๔๗.

ราชสกุลวงศ์. คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ สกสค., ๒๕๕๔.

ว.ช. ประสังสิต. ประวัติสรรพากรฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพ ฯ : กรุงเทพการพิมพ์, ๒๕๑๔.

ศิลปากร, กรม. รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๔. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไอเดียร์ สแควร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒ , ๒๕๕๕.

ส.พลายน้อย. ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพ ฯ : อักษรพิทยา, พิมพ์ครั้งที่สี่, ๒๕๓๘.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สำนัก. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ หมายเลข มร ๕บ/๓๓ เรื่องนายริเวตต์ คาร์แนค กระทรวงพระคลัง (๒๙ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๗.)

_____.เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ หมายเลข ม ร ๕บ/๒๑ (ร.ศ. ๑๑๓-๑๒๙) เรื่องชาวต่างประเทศ นายริเวตต์ คาร์แนก (๑๐ – ๑๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ.๑๒๑)

_____.เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ หมายเลข ม ร ๖บ/๒๗ เรื่องว่าจ้างชาวต่างประเทศ ๑-๒๒ (ก–ฮ) เล่ม ๑.

_____.กส ๑๑/๙ เอกสารกระทรวงเกษตราธิการ กรมคลอง เรื่องมิสเตอคาร์แนค (๑๔ พ.ย. ๑๒๒ –๑๒ ต.ค. ๑๒๕).

_____.เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ หมายเลข มร ๕ ๓/๘ เรื่องมิสเตอร์ คาร์แนก (ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์)

_____.เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ หมายเลข มร ๕ ๓/๓ เรื่องหนังสือเจ้าพระยาอภัยราชาและมิสเตอร์ คาร์แนก ทูลเกล้าฯ ถวายพระราชหัตถเลขาตอบด้วยข้อราชการต่างๆ (๒๙ พ.ค. ร.ศ. ๑๑๗ - ๑๒ พ.ย. ร.ศ. ๑๒๐).

หน้าว่าง

นายมาริโอ ตามาญโญ
(Mario Tamagno)
สถาปนิกประจำกระทรวงโยธาธิการ
ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ค้นคว้าเรียบเรียงโดย นางสาวปภัชกร ศรีบุญเรือง

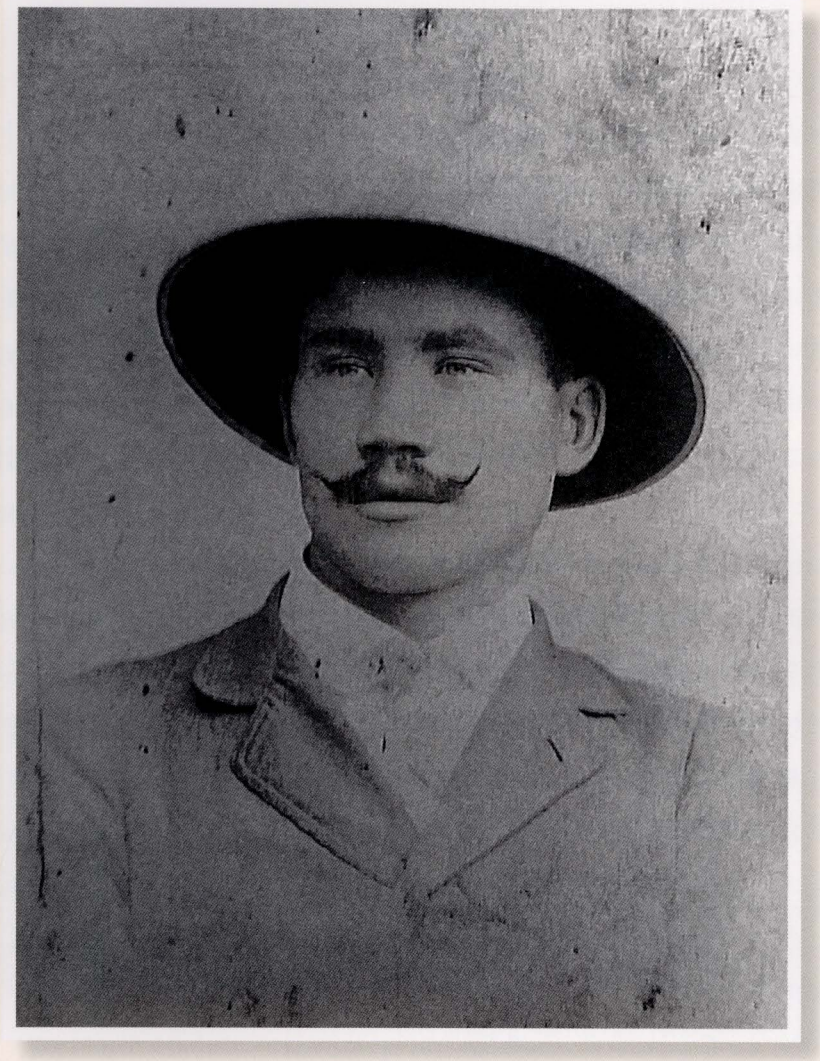
นายมาริโอ ตามาญโญ (Mario Tamagno)
(ที่มา : เว็บไซต์ http://www.italyworldsfairs.org)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปแบบสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่มีลักษณะผสมผสานระหว่างตะวันออกและตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาปัตยกรรมแบบยุโรป ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ในสมัยนั้นมีการว่าจ้างวิศวกรและสถาปนิกชาวยุโรปหลายคนเข้า

มาทำงานในประเทศสยาม ซึ่งวิศวกรและสถาปนิกเหล่านี้ได้สร้างสรรค์ผลงานที่มีความงดงามและโดดเด่นไว้ในประเทศสยามมากมาย

พระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมในสมัยนั้นเป็นอย่างยิ่ง ผลจากการที่ได้เสด็จประพาสประเทศอาณานิคมตะวันตกและประเทศในยุโรปถึง ๒ ครั้ง คือ ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ และ พ.ศ. ๒๔๕๐ ทำให้มีโอกาสได้ทอดพระเนตรเห็นความเจริญตามแบบชาติตะวันตก ซึ่งรวมถึงงานสถาปัตยกรรมซึ่งมีรูปแบบที่สวยงามและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่นด้วย สิ่งที่แฝงลึกอยู่ในงานสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกก็คือความสง่างามและความยิ่งใหญ่ ซึ่งหากได้นำมาประยุกต์ใช้ก็จะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเจริญทัดเทียมกับนานาอารยประเทศทั้งหลาย

การสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากยุโรปนั้นเป็นการเปิดโอกาสให้บรรดานายช่างชาวตะวันตก โดยเฉพาะนายช่างชาวอิตาเลียนได้เข้ามาทำงานและฝากผลงานไว้ในประเทศสยามอย่างมากมาย หนึ่งในจำนวนนั้นก็คือ นายมาริโอ ตามาญโญ (Mario Tamagno) นายช่างชาวอิตาเลียน ซึ่งได้เข้ามาทำงานในตำแหน่งอาคิเต็ก (สถาปนิก) ในกระทรวงโยธาธิการของรัฐบาลสยาม ใน พ.ศ. ๒๔๔๓ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

นายมาริโอ ตามาญโญ (Mario Tamagno)
(ที่มา: บทความเรื่อง "มาริโอ ตามานโญ ยี่สิบห้าปีแห่งการเป็นสถาปนิก
ในราชสำนักสยาม (๒๔๔๓-๒๔๖๘) ใน **วารสารเมืองโบราณ** ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๒
เม.ย.-มิ.ย. ๒๕๔๑)

หน้าว่าง

ประวัติชีวิตส่วนตัว และการรับราชการในประเทศสยาม

นายมาริโอ ตามาญโญ เกิดเมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๐ ณ เมืองตูริน ประเทศอิตาลี สำเร็จการศึกษาทางสถาปัตยกรรมศาสตร์จากสถาบันอัลแบร์ติน่า (Accademia Albertina di Belle Arti) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ต่อมาเขาได้เดินทางเข้ามารับราชการในประเทศสยามใน พ.ศ. ๒๔๔๓ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว [๑] โดยเริ่มต้นทำงานในตำแหน่งอาคิเต็กผู้ช่วย กระทรวงโยธาธิการ [๒] ได้รับเงินเดือน ๆ ละ ๔๘ ปอนด์ ดังที่ระบุไว้ในหนังสือราชการของกระทรวงโยธาธิการความว่า

"...ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้จัดระเบียบเสียใหม่ในกรมโยธาให้มีชิพอินยิเนียเป็นหัวหน้าให้ดูการตลอด ทั้งการอินยิเนียแลการอาคิเต็กให้มีผู้ช่วยฝ่ายการอินยิเนียผู้หนึ่งฝ่ายการอาคิเต็กผู้หนึ่ง ได้ยื่นงบประมาณตามระเบียบใหม่นี้ต่อกระทรวงพระคลัง เมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้วจึงได้เรียกอาคิเต็กคนใหม่ คือ มิศเตอร์ตะมาโญเข้ามารับราชการเป็นตำแหน่งผู้ช่วยการฝ่ายอาคิเต็ก มีเงินเดือน ๆ ละ ๔๘ ปอนด์..." [๓]

---

[๑] เอเลนา ตามานโญ. "มาริโอ ตามานโญ ยี่สิบห้าปีแห่งการเป็นสถาปนิกในราชสำนักสยาม (๒๔๔๓ - ๒๔๖๘)". แปลและเรียบเรียงจากบทความ Mario Tamagno : Twenty-five Years of Serving the Court of Siam as an Architect (1900-1925) ของ Elena Tamagno โดย ศรัณย์ ทองปาน. **วารสารเมืองโบราณ** ๒๔ (๒๕๔๑) : ๓๑.

[๒] ในสมัยรัชกาลที่ ๑-๓ หน้าที่ความรับผิดชอบในการสร้างพระราชวังและวังขึ้นอยู่กับกรมช่างทหาร ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ จึงย้ายมาอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงวังและกระทรวงโยธาธิการ

[๓] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ร.๕ บ.๙/๔๓** เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ เบ็ดเตล็ด เล่ม ๒ เรื่อง แผนกกรมโยธาธิการ (๒๖ เมษายน ร.ศ.๑๑๙-๑๗ กันยายน ร.ศ.๑๒๓)

เนื่องจากช่วงระยะเวลาที่นายตามาญโญได้เข้ามารับราชการในประเทศสยามเป็นช่วงที่สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกได้เริ่มแพร่หลายเข้ามาในประเทศสยามอย่างกว้างขวาง เป็นผลทำให้เขาได้มีโอกาสแสดงฝีมือการออกแบบอาคารและสถานที่ต่าง ๆ มากมาย โดยผลงานชิ้นแรก คือ การออกแบบสะพานมัฆวานรังสรรค์บนถนนราชดำเนินใน พ.ศ. ๒๔๔๓ ซึ่งเป็นปีแรกของการทำงานในประเทศสยาม โดยมีนายช่างชาวอิตาเลียน คือ นายคาร์โล อัลเลกรี (Carlo Allegri) และนายเอมีลิโอ กอลโล (Emilio Gollo) เป็นวิศวกร [๑] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานมัฆวานรังสรรค์ขึ้นพร้อม ๆ กับการสร้างถนนราชดำเนินนอกเพื่อใช้เป็นสะพานข้ามคลองผดุงกรุงเกษม ซึ่งนับเป็นผลงานการออกแบบชิ้นแรกของนายตามาญโญที่นอกจากจะมีความสวยงามแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงฝีมือการออกแบบอันยอดเยี่ยมของเขาด้วย

นายตามาญโญเริ่มต้นชีวิตครอบครัวอยู่ในประเทศสยาม เมื่อนางสาวมาเรียนนีนา ซุกกาโร (Mariannina Zuccaro) เพื่อนที่เคยเรียนด้วยกันที่ประเทศอิตาลี ได้เดินทางมาที่กรุงเทพฯ ในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๔ โดยทั้งสองได้สมรสกันในวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน มีแขกจำนวนมากมาร่วมแสดงความยินดีกับคู่บ่าวสาว ซึ่งรวมถึงพระบรมวงศานุวงศ์องค์สำคัญคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการด้วย [๒]

---

[๑] เอเลนา ตามานโญ. "มาริโอ ตามานโญ ยี่สิบห้าปีแห่งการเป็นสถาปนิกในราชสำนักสยาม (๒๔๔๓ - ๒๔๖๘)". อ้างแล้ว, หน้า ๒๙.

[๒] Piazzardi, Paolo, ๅet al. **Italians at the Court of Siam = ชาวอิตาเลียนในราชสำนักไทย.** Bangkok : Amarin Printing and Publishing Public Company Limited, 2000: 220-221.

ผลงานการออกแบบสถานที่สำคัญ ๆ

ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินยุโรปครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ เมื่อเสด็จนิวัติพระนครแล้วได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมขึ้นที่บริเวณถนนราชดำเนินเพื่อใช้เป็นพระที่นั่งสำหรับเสด็จออกมหาสมาคม นายตามาญโญได้รับหน้าที่ในการออกแบบพระที่นั่งองค์สำคัญนี้ร่วมกับนายอันนิบาเล รีก็อตตี (Annibale Rigotti) โดยมีนายคาร์โล อัลเลกรี (Carlo Allegri) เป็นหัวหน้าวิศวกร อย่างไรก็ดี การก่อสร้างยังไม่ทันแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคตลงใน พ.ศ. ๒๔๕๓ พระที่นั่งองค์นี้จึงดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๕๘ [๑]

พระที่นั่งอนันตสมาคมนับเป็นผลงานการออกแบบของนายตามาญโญที่มีความงดงามและมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นมากที่สุดแห่งหนึ่ง โดยมีเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) [๒] เป็นแม่กองในการก่อสร้าง ลักษณะ

---

[๑] ฟิลิปปี, ฟรานเชสกา บี. **พระที่นั่งอนันตสมาคม สัญลักษณ์ความสัมพันธ์ไทย-อิตาลี.** แปลโดย หนึ่งฤดี โลหผล. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕: ๘.

[๒] เจ้าพระยายมราช มีนามเดิม คือ ปั้น สุขุม เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๐๕ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงนครบาล ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระราชทานยศมหาอำมาตย์นายก และต่อมาได้รับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๕ ท่านเป็นสามัญชนคนแรกที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุด คือ นพรัตนราชวราภรณ์ ท่านถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ รวมอายุ ๗๖ ปี

สถาปัตยกรรมขององค์พระที่นั่งเป็นแบบอิตาเลียนเรอเนสซอง (Italian Renaissance) มีจุดเด่นอยู่ที่หลังคารูปโดมตรงกลางและมีโดมเล็ก ๆ โดยรอบอีก ๖ โดม ลักษณะคล้ายคลึงกับวิหารเซนต์ปีเตอร์แห่งกรุงโรม โบสถ์เซนต์ปอลที่ลอนดอน และอนุสาวรีย์พระนางเจ้าวิคตอเรียที่เมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย องค์พระที่นั่งสร้างด้วยหินอ่อนซึ่งสั่งซื้อมาจากเมืองคารารา (Carara) ประเทศอิตาลี ภายในองค์พระที่นั่งประดับภาพจิตรกรรมสีน้ำมันขนาดใหญ่อยู่บนเพดานโดม ฝีมือของนาย ซี. ริโกลี (C. Rigoli) และศาสตราจารย์แกลิเลโอ กินี (Galileo Chini) จิตรกรชาวอิตาเลียน ซึ่งแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ไทยในราชวงศ์จักรีตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๖ [๑]

ภายหลังจากออกแบบพระที่นั่งอนันตสมาคมแล้ว นายตามาญโญยังได้ออกแบบสถานที่สำคัญ ๆ อีกหลายแห่ง อาทิ วังพญาไท ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น ณ ทุ่งนาบริเวณริมคลองสามเสน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ สำหรับเป็นที่ประทับพักผ่อนพระราชอิริยาบถ และพระราชทานนามว่า "พระตำหนักพญาไท" หรือเรียกกันในเวลาต่อมาว่า "วังพญาไท" นอกจากนี้ นายตามาญโญยังเป็นผู้ออกแบบวังสวนกุหลาบ [๒] วังที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา

---

[๑] ธงทอง จันทรางศุ. **พระที่นั่งอนันตสมาคม = Ananta Samakhom Throne Hall.** กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, ๒๕๓๐ : ๕๓ - ๕๕.

[๒] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระตำหนักชั่วคราวที่สวนดุสิต พระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ และพระราชทานนามว่า "สวนกุหลาบ" ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้ขยายเขตสวนกุหลาบนี้ให้ออกไปกว้างขวางขึ้น และสร้างพระตำหนักและท้องพระโรงขึ้นเป็นอาคารถาวร พระราชทานแด่ พลเรือเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา พระองค์ประทับที่พระราชฐานแห่งนี้อยู่จนสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗

ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ และได้ออกแบบอาคารสถานีรถไฟที่สำคัญที่สุดของประเทศ คือ สถานีรถไฟกรุงเทพ [๑] หรือที่เรียกกันในปัจจุบันว่า สถานีรถไฟหัวลำโพง ซึ่งเริ่มก่อสร้างใน พ.ศ. ๒๔๕๓ และเปิดใช้งานใน พ.ศ. ๒๔๕๙ ดังจะเห็นได้ว่าในช่วงระยะเวลานี้เขาได้สร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณภาพออกมาอย่างต่อเนื่อง นับเป็นการสั่งสมประสบการณ์ที่เพิ่มมากขึ้น

หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๔๕๓ นายตามาญโญยังคงรับราชการในกระทรวงโยธาธิการต่อจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ต่อมาเขาได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนตำแหน่งเป็นอาคิเต็กที่ ๑ หรือตำแหน่งหัวหน้าสถาปนิกประจำกรมโยธาธิการ ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ [๒] นับเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในชีวิตการทำงาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเขาได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้ทำงานในตำแหน่งระดับหัวหน้างาน

ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการให้จัดระเบียบการทำงานของกระทรวงโยธาธิการใหม่ โดยให้แผนกช่างที่เป็นประณีตศิลป์ไปรวมกับกรมพิพิธภัณฑ์ กระทรวงธรรมการ แล้วจัดตั้งเป็นกรมศิลปากรขึ้นมาใหม่ ส่วนแผนกช่างก่อสร้างให้ย้ายไปรวมกับกรมศุขาภิบาล กระทรวงนครบาล และเปลี่ยนชื่อกระทรวงโยธาธิการเป็นกระทรวงคมนาคม กำกับดูแลราชการของกรมรถไฟ กรมไปรษณีย์โทรเลข และกรมทาง โดยได้ประกาศลง

---

[๑] เอเลนา ตามานโญ. “มาริโอ ตามานโญ ยี่สิบห้าปีแห่งการเป็นสถาปนิกในราชสำนักสยาม (๒๔๔๓ - ๒๔๖๘)”. อ้างแล้ว, หน้า ๓๓-๓๔.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

ในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ [๑] นายตามาญโญ ซึ่งเคยสังกัดอยู่ในแผนกช่างก่อสร้าง จึงได้ย้ายสังกัดมาอยู่กรมศุขาภิบาล กระทรวงนครบาลนับแต่นั้นมา [๒]

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๕ กรมศุขาภิบาล กระทรวงนครบาลได้ยื่นเรื่องขอเปลี่ยนแปลงอัตราเงินเดือนแก่นายตามาญโญเป็น ๑,๕๐๐ บาท ซึ่งเป็นเงินเดือนเต็มอัตราขั้นสูงสุดของตำแหน่งหัวหน้าสถาปนิกในขณะนั้น โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏในเอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ ความว่า

"บัดนี้กระทรวงนครบาลแลกระทรวงคมนาคมได้ยื่นใบเปลี่ยนแปลงตั้งอัตราเงินเดือนเจ้าพนักงานกรมศุขาภิบาลและกรมทางมาขออนุญาตถือจ่ายตามระเบียบ ส่วนกรมศุขาภิบาลขอให้มิสเตอร์กอลโลแลมิสเตอร์ตะมาโย ได้รับพระราชทานเงินเดือนเต็มอัตราคั่นสูง นายหนึ่งเดือนละ ๑,๕๐๐ บาทตามที่กระทรวงโยธาธิการยื่นไว้เดิม แลว่าตัวเขาขอร้องโดยอ้างเหตุดังกราบบังคมทูลพระกรุณาแล้ว..." [๓]

---

[๑] "พระบรมราชโองการ ประกาศ จัดราชการและเปลี่ยนนามกระทรวงโยธาธิการใหม่กับตั้งกรมศิลปากรขึ้นใหม่ กรมหนึ่ง," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่มที่ ๒๘, ตอนที่ ก (๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔) : ๕๖๗-๕๖๙.

[๒] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ร.๖ บ.๕/๖๑** เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ เบ็ดเตล็ด เล่ม ๓ เรื่อง จ้างชาวต่างประเทศในกรมสุขาภิบาล (๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๕-๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๗)

[๓] เรื่องเดียวกัน.

ตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ นายตามาญโญยังคงทำงานรับราชการในประเทศสยามอย่างต่อเนื่อง นอกเหนือจากผลงานการออกแบบอาคารสถานที่สำคัญ ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว นายตามาญโญยังได้ออกแบบอาคารสถานที่สำคัญอาทิ บ้านนรสิงห์ของเจ้าพระยารามราฆพ และบ้านบรรทมสินธุ์ของพระยาอนิรุทธเทวา ซึ่งปัจจุบันคือ ตึกไทยคู่ฟ้า ทำเนียบรัฐบาล และบ้านพิษณุโลก บ้านพักประจำตำแหน่งของนายกรัฐมนตรีตามลำดับ รวมถึงได้ออกแบบห้องสมุดเนียลสัน เฮส์ (Neilson Hays Library) [๑] ที่ถนนสุรวงศ์ [๒] ซึ่งในเวลาต่อมาห้องสมุดแห่งนี้ยังได้รับรางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่นจากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ด้วย [๓] นอกจากความงดงามที่ไม่เป็นรองสถานที่อื่นใดแล้ว สถาปัตยกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความประณีตในการออกแบบและประสบการณ์ในการทำงานที่สั่งสมมายาวนานของนายตามาญโญด้วย

ใน พ.ศ. ๒๔๖๓ ขณะที่นายตามาญโญดำรงตำแหน่งช่างออกแบบ กองก่อสร้าง กรมศุขาภิบาล กระทรวงนครบาล เขาได้ร่างแผนการจัดตั้งสถานอำนวยการศิลปบุราณ (Scheme of Organization of the Proposed New Office of Ancient Art) และยื่นเรื่องเสนอต่อเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาลในขณะนั้น

---

[๑] เอเลนา ตามานโญ. “มาริโอ ตามานโญ ยี่สิบห้าปีแห่งการเป็นสถาปนิกในราชสำนักสยาม (๒๔๔๓ - ๒๔๖๘)”. อ้างแล้ว, หน้า ๓๕.

[๒] ห้องสมุดเนียลสัน เฮส์ (Neilson Hays Library) ที่ถนนสุรวงศ์ นายแพทย์โธมัส เฮวาร์ด เฮส์ (Thomas Heyward Hays) สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความรักแด่นางเจนนี่ เนียลสัน เฮส์ (Jennie Neilson Hays) ผู้เป็นภรรยาที่เสียชีวิตใน พ.ศ. ๒๔๖๓

[๓] Neilson Hays Library. Historic Beginnings [Online]. (n.d.). Available from : **http://www.neilsonhayslibrary.com/#!neilson-hays-history** [2014, September 24]

โดยให้เหตุผลว่าควรจะมีการจัดตั้งสถานอำนวยการศิลปบุราณนี้เพื่อช่วยรักษาถาวรวัตถุและโบราณวัตถุของประเทศสยามให้คงอยู่สืบไปในอนาคต ในเวลาต่อมาเจ้าพระยายมราชได้นำเรื่องกราบบังคมทูลฯ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ทว่าแนวคิดในเรื่องดังกล่าวมิได้รับการตอบรับ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชวินิจฉัยว่า *"ความคิดของนายตามาโญนี้ เห็นว่าดีอยู่ แต่ไม่ทราบว่าจะจัดการไปได้หรือมิได้เพียงไร เพราะเกี่ยวด้วยเรื่องเงิน..."* [๑] อย่างไรก็ดี แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวของนายตามาญโญได้สะท้อนให้เห็นว่าเขามีความใส่ใจและห่วงใยประเทศสยามซึ่งเขาได้อุทิศตนรับราชการมาตลอดระยะเวลาหลายปี

ครั้นต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๖๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้รวมกระทรวงนครบาลเข้ากับกระทรวงมหาดไทย [๒] นายตามาญโญจึงได้เปลี่ยนสังกัดจากกระทรวงนครบาลมาอยู่ที่กระทรวงมหาดไทย

---

[๑] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ร.๖ น.๑/๔๕** เอกสารกระทรวงนครบาล รัชกาลที่ ๖ เบ็ดเสร็จกระทรวงนครบาล เล่ม ๑ เรื่อง รักษาศิลปโบราณ (เปนความเห็นของนายตามาโญ) (๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๒-๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๔)

[๒] "เรื่องประกาศรวมการปกครองท้องที่และแบ่งปันน่าที่ราชการระหว่างกระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงยุติธรรม," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่มที่ ๓๙, ตอนที่ ๐ก (๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๕) : ๘๐-๘๑.

ช่วงท้ายของชีวิต การรับราชการในประเทศสยาม

พ.ศ. ๒๔๖๘ นายตามาญโญได้สร้างสรรค์ผลงานการออกแบบชิ้นสุดท้ายขณะรับราชการในประเทศสยาม คือ สะพานพิทยเสถียร เป็นสะพานข้ามคลองผดุงกรุงเกษมซึ่งขุดใหม่ในกรุงเทพฯ ณ เวลานั้น [๑] ผลงานการออกแบบอาคารสถานที่สำคัญ ๆ ของเขาเป็นที่ประจักษ์แล้วว่ามีความงดงามและได้รับการยอมรับนับถือ ดังจะเห็นได้จากหนังสือราชการที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาล ซึ่งเขาเคยสังกัดอยู่ได้เขียนกราบบังคมทูลฯ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีใจความตอนหนึ่งเกี่ยวกับการทำงานของนายตามาญโญว่า

"...นายเอม. ตามาโย ช่างออกแบบซึ่งรับราชการอยู่ในกองก่อสร้าง กรมศุขาภิบาล นายตามาโยผู้นี้ได้เคยรับราชการมาครั้งกระทรวงโยธาธิการแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้าฯ ว่านายตามาโยก็ได้รับราชการมานานแลเปนช่างออกแบบนับว่าฝีมือดีที่สุดฝ่ายชาวต่างประเทศซึ่งอยู่ในราชการเวลานี้..." [๒]

ผลจากความสามารถอันยอดเยี่ยมที่ถ่ายทอดออกมาสู่งานสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ในประเทศสยาม ส่งผลให้นายตามาญโญได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือก รวมทั้งเครื่องราช

---

[๑] เอเลนา ตามานโญ. "มาริโอ ตามานโญ ยี่สิบห้าปีแห่งการเป็นสถาปนิกในราชสำนักสยาม (๒๔๔๓ - ๒๔๖๘)". อ้างแล้ว, หน้า ๓๕-๓๖.

[๒] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ร.๖ น.๑/๔๕** เอกสารกระทรวงนครบาล รัชกาลที่ ๖ เบ็ดเสร็จกระทรวงนครบาล เล่ม ๑ เรื่อง รักษาศิลปโบราณ (เปนความเห็นของนายตามาโญ) (๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๒-๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๔)

อิสริยาภรณ์ Cavaliere della Corona จากรัฐบาลอิตาลี และ Officier de l' Instruction Publique จากรัฐบาลฝรั่งเศสด้วย นอกจากนี้ สถาบันอัลแบร์ติน่ายังได้แต่งตั้งให้เขาเป็นราชบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ [๑] ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นรางวัลอันทรงเกียรติที่นำพาชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูลของเขาทั้งสิ้น

พ.ศ. ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการให้โอนกองแพทย์ศุขาภิบาลจากกรมศุขาภิบาลไปขึ้นกับกรมสาธารณสุข และให้เปลี่ยนชื่อจากกรมศุขาภิบาลเป็น "กรมนคราทร" ส่วนกองช่างก่อสร้างซึ่งอยู่ในสังกัดกรมศุขาภิบาลให้เปลี่ยนชื่อเป็น "กองสถาปัตยะกร" สังกัดกรมนคราทร กระทรวงมหาดไทย เพื่อให้การแบ่งแยกงานราชการระหว่างกรมศุขาภิบาลและกรมสาธารณสุขมีความชัดเจนยิ่งขึ้นและให้การดำเนินงานมีความเรียบร้อยขึ้น [๒]

นายตามาญโญรับราชการอยู่ในประเทศสยามเป็นเวลานานถึง ๒๕ ปี ตำแหน่งสุดท้ายในชีวิตการทำงานในประเทศสยาม คือ ช่างแบบใหญ่ สังกัดกองสถาปัตยะกร กรมนคราทร กระทรวงมหาดไทย โดยได้รับพระราชทานเบี้ยบำนาญเป็นเงินเดือนละ ๖๖๖ บาท ๖๖ ๒/๓ สตางค์ หรือปีละ ๘,๐๐๐ บาท นับตั้งแต่วันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นต้นไป [๓]

---

[๑] Piazzardi, Paolo, et al. **Italians at the Court of Siam = ชาวอิตาเลียนในราชสำนักไทย**. อ้างแล้ว, หน้า 222.

[๒] "เรื่องโอนกองแพทย์ศุขาภิบาลไปขึ้นกรมสาธารณสุข และเปลี่ยนนามกรมศุขาภิบาลเปน 'กรมนคราทร' กองช่างก่อสร้างเปน 'กองสถาปัตยะกร'," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่มที่ ๔๒, ตอนที่ ๐ง (๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘) : ๒๓๕-๒๓๘.

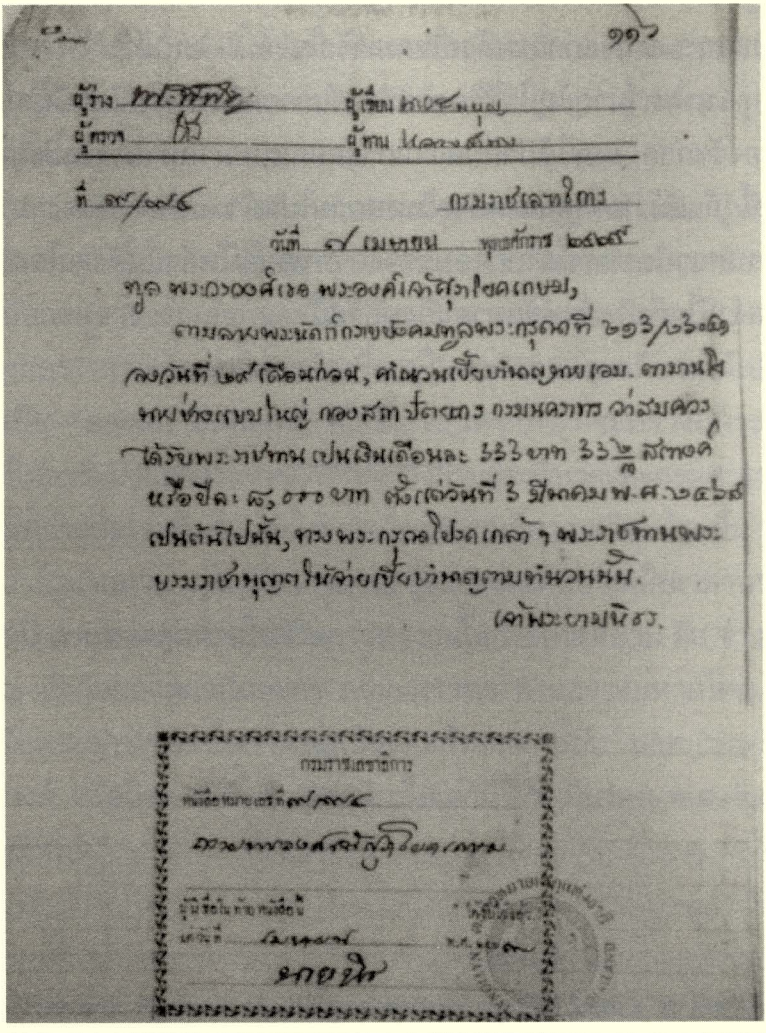
[๓] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ร.๖ บ.๕/๔๔** เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ เบ็ดเตล็ด เล่ม ๒ เรื่อง พระราชทานเหรียญตราให้แก่นายเอฟ. ดีดีแอร์, นายซี โบดา, นายเอ็ม. ตามานโย, นายบี. โมเรศกี (๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๗-๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๔)

พ.ศ. ๒๔๖๙ หลังจากที่นายตามาญโญสิ้นสุดสัญญาการทำงานกับรัฐบาลสยามแล้ว เขาได้เดินทางกลับไปที่ประเทศอิตาลี บ้านเกิดเมืองนอน และถึงแก่กรรมด้วยโรคมะเร็งใน พ.ศ. ๒๔๘๔ [๑]

นายตามาญโญใช้ชีวิตการทำงานกว่าครึ่งชีวิตในแผ่นดินสยาม ถึงสองรัชกาล และได้ฝากผลงานการออกแบบมากมายไว้ในประเทศแห่งนี้ ถึงแม้ว่าเขาจะจากประเทศสยามไปแล้ว แต่ความงดงามของผลงานสถาปัตยกรรมที่เขาได้บรรจงสร้างสรรค์เหล่านั้นยังคงโดดเด่นเป็นสง่าเป็นที่ประจักษ์ชัดมาจนถึงทุกวันนี้

[๑] เอเลนา ตามานโญ. “มาริโอ ตามานโญ ยี่สิบห้าปีแห่งการเป็นสถาปนิกในราชสำนักสยาม (๒๔๔๓ - ๒๔๖๘)”. อ้างแล้ว, หน้า ๓๑ และ ๓๖.

หนังสือราชการเกี่ยวกับเงินบำนาญของนายตามาญโญ
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

สะพานมัฆวานรังสรรค์
(ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

พระที่นั่งอนันตสมาคม
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

พระที่นั่งอนันตสมาคม
(ที่มา : เว็บไซต์ http://thai.tourismthailand.org)

วังพญาไท
(ที่มา : เว็บไซต์ http://thai.tourismthailand.org)

วังสวนกุหลาบ
(ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อวันที่ ๒๐ ธ.ค. ๒๕๕๗)

สถานีรถไฟกรุงเทพ (สถานีรถไฟหัวลำโพง)
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

บ้านนรสิงห์ของเจ้าพระยารามราฆพ ปัจจุบัน คือ ตึกไทยคู่ฟ้า ทำเนียบรัฐบาล
(ที่มา : เว็บไซต์ http://click.senate.go.th/?p=3676)

บ้านบรรทมสินธุ์ของพระยาอนิรุทธเทวา
ปัจจุบัน คือ บ้านพิษณุโลก บ้านพักประจำตำแหน่งของนายกรัฐมนตรี
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ห้องสมุดเนียลสัน เฮส์
(ที่มา: ถ่ายภาพเมื่อวันที่ ๑ พ.ย. ๒๕๕๗)

หน้าว่าง

บรรณานุกรม

กิตติ วัฒนะมหาตม์. **วังเจ้า วังเดิม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๓๗.

ธงทอง จันทรางศุ. **พระที่นั่งอนันตสมาคม = Ananta Samakhom Throne Hall**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, ๒๕๓๐.

แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว., ณพิศร กฤตติกากุล และดรุณี แก้วม่วง. **พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ. ๒๓๒๕–๒๕๒๕)**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

"เรื่องประกาศรวมการปกครองท้องที่และแบ่งปันน่าที่ราชการระหว่างกระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงยุติธรรม," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่มที่ ๓๙, ตอนที่ ๐ก (๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๕): ๘๐-๘๑.

ประยูร พิศนาคะ. **๕๐ เจ้าพระยาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: คลัง วิทยา, ๒๕๐๕.

ผุสดี ทิพทัส. **ช่างฝรั่งในกรุงสยาม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

"พระบรมราชโองการ ประกาศ จัดราชการและเปลี่ยนนามกระทรวง โยธาธิการใหม่กับตั้งกรมศิลปากรขึ้นใหม่ กรมหนึ่ง," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่มที่ ๒๘, ตอนที่ ก (๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔) : ๕๖๗-๕๖๙.

ฟิลิปปี, ฟรานเชสกา บี. **พระที่นั่งอนันตสมาคม สัญลักษณ์ความสัมพันธ์ไทย-อิตาลี**. แปลโดย หนึ่งฤดี โลหผล. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕.

"เรื่องโอนกองแพทย์ศุขาภิบาลไปขึ้นกรมสาธารณสุข และเปลี่ยนนามกรมศุขาภิบาลเปน 'กรมนคราทร' กองช่างก่อสร้างเปน 'กองสถาปัตยะกร'," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่มที่ ๔๒, ตอนที่ ๐ง (๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘) : ๒๓๕-๒๓๘.

วัฒนะ จูฑะวิภาต. **สถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมไทย**. เอกสารงานวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ศิลปากร, กรม. **ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย เล่ม ๒**. กรุงเทพฯ: ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๓๙.

เอเลนา ตามานโญ. "มาริโอ ตามานโญ ยี่สิบห้าปีแห่งการเป็นสถาปนิกในราชสำนักสยาม (๒๔๔๓-๒๔๖๘)". แปลและเรียบเรียงจากบทความ Mario Tamagno : Twenty-five Years of Serving the Court of Siam as an Architect (1900-1925) ของ Elena Tamagno โดย ศรัณย์ ทองปาน. **วารสารเมืองโบราณ** ๒๔ (๒๕๔๑): ๒๓-๔๕.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ เบ็ดเตล็ด เล่ม ๒ **ร.๕ บ.๙/๔๓** เรื่องแผนกกรมโยธาธิการ (๒๖ เมษายน ร.ศ.๑๑๙ - ๑๗ กันยายน ร.ศ.๑๒๓)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ เบ็ดเตล็ด เล่ม ๓ **ร.๖ บ.๕/๖๑** เรื่องจ้างชาวต่างประเทศในกรมสุขาภิบาล (๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๕-๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๗)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ เบ็ดเตล็ด เล่ม ๒ **ร.๖ บ.๕/๔๔** เรื่องพระราชทานเหรียญตราให้แก่นายเอฟ. ดีดีแอร์, นายซี โบดา, นายเอ็ม. ตามานโย, นายบี. โมเรศกี (๑๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๖๗–๑๖ มกราคม พ.ศ.๒๔๗๔)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงนครบาล รัชกาลที่ ๖ เบ็ดเสร็จกระทรวงนครบาล เล่ม ๑ **ร.๖ น.๑/๔๕** เรื่องรักษาศิลปโบราณ (เปนความเห็นของนายตามาโญ) (๒๒ มีนาคม พ.ศ.๒๔๖๒ - ๑๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๖๔)

Koompong Noobanjong. **Power, Identity, and the Rise of Modern Architecture : From Siam to Thailand**. Doctoral dissertation, University of Colorado at Denver, 2003.

Neilson Hays Library. Historic Beginnings [Online]. (n.d.). Available from : **http://www.neilsonhayslibrary.com/ #!neilson-hays-history** [2014, September 24]

Piazzardi, Paolo, et al. **Italians at the Court of Siam = ชาวอิตาเลียนในราชสำนักไทย**. Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public Company Limited, 2000.

หน้าว่าง

นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ
(Mr. J. Homan van der Heide)
ที่ปรึกษาด้านการชลประทาน และเจ้ากรมคลองคนแรกของไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ค้นคว้าเรียบเรียงโดย นางสาวรัตติกาล สร้อยทอง

นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ
(Mr. J. Homan van der Heide)

การขุดคลองเป็นงานที่ก่อให้เกิดประโยชน์โดยตรงเพื่อการใช้น้ำในการอุปโภคและบริโภคแล้วยังเกิดประโยชน์ทางด้านการคมนาคม การค้า การเพาะปลูก การป้องกันน้ำท่วม เป็นต้น แต่เมื่อสภาพลำคลองต่าง ๆ เกิดการตื้นเขิน จึงทำให้เกิดปัญหาขาดแคลนน้ำและส่งผลต่อ

ชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกข้าวอันเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชประสงค์ที่จะให้มีการพัฒนาแหล่งน้ำอย่างจริงจัง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตราธิการร่วมกับกระทรวงการต่างประเทศ จัดหาวิศวกรผู้ชำนาญงานด้านการชลประทานมาปฏิบัติงานในประเทศไทย ในที่สุดรัฐบาลไทยได้ว่าจ้างนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ (Mr. J. Homan van der Heide) วิศวกรชลประทานชาวเนเธอร์แลนด์ ซึ่งขณะนั้นรับราชการกับรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ประจำอยู่ที่ชวาและมีประสบการณ์ด้านการขุดคลองมาก่อน ให้มาทำหน้าที่ตรวจการคลองและเป็นที่ปรึกษาของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมคลองขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ โดยทรงแต่งตั้งนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ เป็นเจ้ากรมคลองคนแรก นับเป็นการริเริ่มของหน่วยราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ในด้านการพัฒนาแหล่งน้ำโดยเฉพาะ ซึ่งต่อมากรมคลองได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมทดน้ำ และกรมชลประทาน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ และ พ.ศ. ๒๔๗๐ ตามลำดับ เพื่อให้มีความเหมาะสมกับลักษณะงานที่ดำเนินการและรับผิดชอบอยู่ในด้านการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกและเพื่อประโยชน์ด้านอื่น ๆ ที่มากขึ้น ได้แก่ การขุดคลอง การทดน้ำ การส่งน้ำ การระบายน้ำ การอนุรักษ์ดิน การป้องกันน้ำท่วม การไฟฟ้าพลังน้ำ เป็นต้น

นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ (Mr. J. Homan van der Heide)

หน้าว่าง

นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ เป็นผู้ริเริ่มการวางแผนโครงการชลประทานขนาดใหญ่ และได้นำความเชี่ยวชาญของเขามาใช้ในการปฏิบัติภารกิจในฐานะเจ้ากรมคลองทำหน้าที่ขุดลอกคลองที่ตื้นเขิน ดูแลทำนุบำรุงคลองต่าง ๆ พร้อมกับก่อสร้างประตูระบายน้ำและประตูเรือสัญจรหลายแห่ง เพื่อให้สามารถเก็บกักน้ำไว้พอสำหรับใช้ในการเพาะปลูก และมีการคมนาคมที่สะดวก แนวคิดและผลงานของนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ดังกล่าว จึงนับเป็นการบุกเบิกการดำเนินงานตามแบบแผนของงานชลประทานอย่างแท้จริง

ประวัติชีวิตส่วนตัว และการทำงานของ นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ

นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ (Mr. J. Homan van der Heide) เป็นชาวเนเธอร์แลนด์ เกิดที่เมืองโกรนิงเกน (Groningen) ในปี ค.ศ. ๑๘๖๖ (พ.ศ. ๒๔๐๙) ได้รับการศึกษาพื้นฐานอย่างดีในเมืองที่เป็นบ้านเกิดของเขา จากนั้นได้เริ่มต้นศึกษาเฉพาะทางในวิชาชีพด้านวิศวกรรมศาสตร์อยู่ที่โรงเรียนโปลีเทคนิคลิงเกน (Lingen Polytechnical School) ประเทศเยอรมนี ระหว่าง ค.ศ. ๑๘๘๖ - ๑๘๙๒ (พ.ศ. ๒๔๒๙- ๒๔๓๕) หลังจบการศึกษาได้ปฏิบัติงานเป็นวิศวกรโยธาที่เมืองเดลฟต์ (Delft) ประเทศเนเธอร์แลนด์ หลังจากนั้นไม่นานเขาได้รับแต่งตั้งให้ประจำอยู่ที่หน่วยงานที่จัดการเรื่องระบบน้ำในอาณานิคมของเนเธอร์แลนด์ที่อินเดีย (the Netherlands India Waterstaat) โดยในระหว่างนั้นได้เลื่อนระดับเป็นวิศวกรชั้นที่ ๓ ชั้นที่ ๒ และชั้นที่ ๑ ตามลำดับ และในปี ค.ศ. ๑๙๐๒ (พ.ศ. ๒๔๔๕) เขาได้ถูกยืมตัวไปทำงานให้กับรัฐบาลสยามเกี่ยวกับการทดน้ำและระบายน้ำในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และร่วมหาแนวทางในการจัดตั้งหน่วยงานด้านการชลประทานให้แก่รัฐบาลสยาม นอกจากนี้เขายังมีผลงานการจัดพิมพ์หนังสือและเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับด้านการชลประทานไว้ด้วย [๑]

---

[๑] Wright, Arnold and Breakspear, Oliver T. **Twentieth Century Impressions of Siam: its history, people, commerce, industries, and resources, with which is incorporated an abridged edition of Twentieth century impressions of British Malaya.** London : Lloyds Greater Britain Publishing Company, 1908. P. 202.

ประวัติการรับราชการ ในประเทศไทย

พ.ศ. ๒๔๓๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการขุดคลองในบริเวณทุ่งรังสิตของบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม (Siam Canals, Lands and Irrigation Company) เพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวให้ได้มากขึ้นตามนโยบายของรัฐบาล ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๒ เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ได้เดินทางไปตรวจราชการที่ทุ่งรังสิต และพบเห็นปัญหาจากการขุดคลองในครั้งนั้น กล่าวคือ ความลึกของคลองไม่สม่ำเสมอกัน ขนาดของคลองที่ขุดไม่ได้ส่วนสัมพันธ์กัน ความกว้างของคลองน้อยไปเมื่อเทียบกับความลึก ทั้งยังมีความลาดชันมาก ทำให้ตลิ่งพังเร็วและคลองตื้นเขิน ส่งผลให้เกษตรกรประสบความเดือดร้อนในการจัดหาน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูกข้าว จึงได้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงความจำเป็นในการช่วยเหลือด้านการชลประทานแก่ราษฎรเป็นการด่วน และขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พิจารณาว่าจ้างนายช่างชลประทานชาวต่างประเทศมาตรวจพิจารณาและแก้ไขงานจัดหาน้ำในบริเวณนี้ให้ดีขึ้น

ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตราธิการและกระทรวงการต่างประเทศจัดหาวิศวกรผู้ชำนาญงานชาวต่างชาติด้านการชลประทานเข้ามาทำหน้าที่ตรวจการคลอง พิจารณาแบบแปลนและแผนที่ของบริษัทขุดคลอง และจัดการเรื่องน้ำให้แก่รัฐบาลไทย และพระราชทานแนว

พระราชดำริว่า งานชลประทานเป็นงานที่มีค่าใช้จ่ายสูงมาก จึงจำเป็นต้องจ้างวิศวกรผู้มีความเชี่ยวชาญงานด้านการชลประทานอย่างสูง และมีพระราชดำริเห็นชอบให้ติดต่อว่าจ้างวิศวกรจากประเทศเนเธอร์แลนด์มาปฏิบัติหน้าที่ในประเทศไทยเนื่องจากมีความเชี่ยวชาญในด้านการขุดคลองในชวามาก่อน

นอกจากนี้ นายซี ริเว็ต คาร์แนค (Mr. C. Rivett Carnac) ที่ปรึกษาราชการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ยังได้ทูลเกล้า ฯ ถวายข้อเสนอเพิ่มเติมว่า ในส่วนของการจัดระบบชลประทานนี้ รัฐบาลสมควรเข้าไปดำเนินการเองเนื่องจากจะได้รับประโยชน์ทั้งรัฐบาลและประชาชน ทั้งในเรื่องภาษีอากรและความเป็นอยู่ของประชาชน และได้เสนอความเห็นว่าควรพิจารณาจัดตั้งกรมคลองขึ้นด้วย เพราะงานขุดคลองนั้นมีความสำคัญในการพัฒนาประเทศมากยิ่งกว่างานสาธารณูปโภคอื่น ๆ ดังนั้นจึงเป็นการสมควรที่รัฐบาลจะได้พิจารณาว่าจ้างวิศวกรชลประทานซึ่งมีประสบการณ์โดยตรงนี้มาศึกษาและจัดทำรายงานโครงการชลประทานสำหรับพื้นที่ราบภาคกลาง และประมาณการค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง รวมทั้งเพื่อรับผิดชอบและดำเนินงานพัฒนาด้านการชลประทานของรัฐบาลสืบต่อไป [๑]

จากการติดต่อระหว่างกระทรวงต่างประเทศและรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ที่ชวาหลายครั้ง นายฟาน เดลเดน (E. Th. van Delden) กงสุลเนเธอร์แลนด์ประจำกรุงเทพฯ ได้เดินทางไปชวา และเจรจากับนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ เพื่อว่าจ้างให้เข้ามาปฏิบัติงานในประเทศไทย นายฟาน เดลเดน จึงได้มีหนังสือกราบทูลมายังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เมื่อครั้งทรงดำรง

---

[๑] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **กส.๑๑/๙** เอกสารกระทรวงเษตราธิการ กรมคลอง เรื่อง มิสเตอร์ คารแนค แนะนำให้ตั้งกรมขุดคลอง

พระอิสสริยศักดิ์เป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ลงวันที่ ๕ และ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๕ ว่า เขาสามารถหาวิศวกรชาวเนเธอร์แลนด์สำหรับดำเนินงานด้านการขุดคลองได้แล้ว คือ นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ซึ่งสมัครใจที่จะมาปฏิบัติหน้าที่และสามารถเดินทางมาประเทศไทยได้ในต้นเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๕

นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ได้ลงนามในหนังสือสัญญาฉบับแรกซึ่งมีกำหนด ๓ เดือน ที่เมืองโมโจเกอร์โต (Mojokerto) กับนายดับเบิลยู. บี. ราเมจ (W. B. Ramage) กงสุลไทย ณ เมืองปัตตาเวีย ในฐานะตัวแทนรัฐบาลไทย โดยผ่านความเห็นชอบของรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ที่อินเดียที่อนุญาตให้นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ เดินทางมาทำงานในประเทศไทย โดยได้รับเงินเดือน ในอัตราเดือนละ ๑,๗๐๐ บาท ค่าเช่าบ้านเดือนละ ๒๐๐ บาท และค่าเบี้ยเลี้ยงวันละ ๑๕ บาท ในระหว่างที่ออกไปปฏิบัติราชการนอกเขตกรุงเทพฯ รวมทั้งค่าพาหนะต่าง ๆ ด้วย ส่วนการขยายสัญญาตามแต่ที่จะตกลงกันสองฝ่าย [๑]

ตัวอย่างคำแปลข้อความในหนังสือสัญญาที่รัฐบาลไทยตกลงว่าจ้างนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอเข้ารับราชการในกระทรวงเกษตราธิการ ได้ระบุหน้าที่ความรับผิดชอบของนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ความว่า

"๑ มิศเตอร์โฮมันวานเดไฮเด อินเยอเนียร์วิลันดาสัญญาว่าจะให้ความแนะนำแก่รัฐบาลสยามในการขุดคลอง เปิดทางน้ำทุกสิ่งทุกประการซึ่งจะเปนผลประโยชน์แก่รัฐบาล แลเปนต้นจะใช้สติปัญญาความ

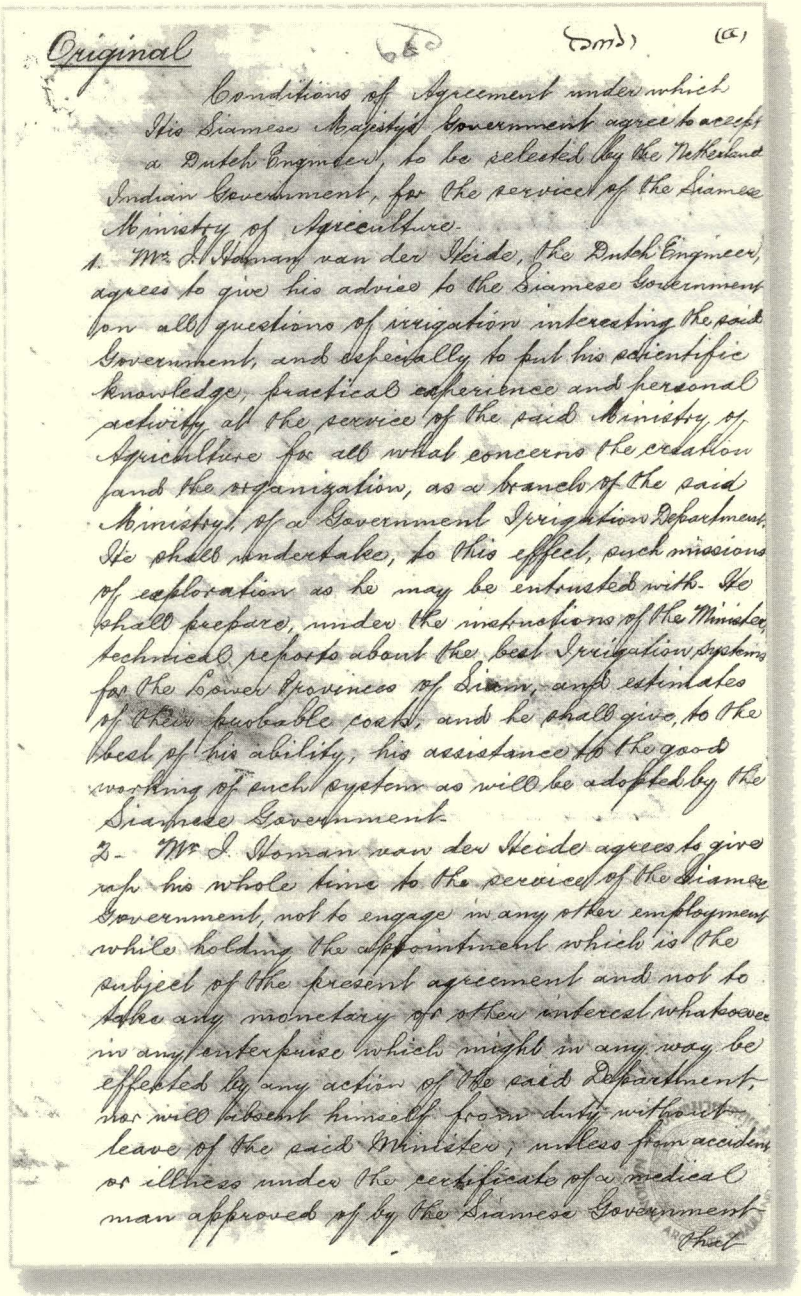
[๑] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ก-ร.๕ บ ๓๒/๓** เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ เบ็ดเตล็ด เรื่อง จ้างมิสเตอร์โฮมัน วันเดอร์ ไฮ (MR. HOMAN VAN DER HEIDE) รับราชการในกรมคลอง (๑๓ ธ.ค. ๑๒๐ - ๑๕ มิ.ย. ๑๒๘)

รู้แลความชำนิชำนาญของเขา แลจะทำโดยตนเอง ราชการของกระทรวงเกษตราธิการทุกอย่าง ในการที่จะเปิดแลตั้งกรมขุดคลองให้เปนสาขาของกระทรวงขึ้นนั้นที่จะจัดการนี้ให้เปนขึ้นได้ มิศเตอร์โฮมันวานเดโฮเดรับรองว่า จะเที่ยวออกตรวจตราพื้นบ้านเมืองตามจะได้มีคำสั่งให้ไป เมื่อได้รับคำสั่งจากเสนาบดีแล้ว มิศเตอร์โฮมันวานเดโฮเดจะเรียบเรียงรายงานตามความเห็นของอินเยอเนียร์ เรื่องแบบวิธีขุดคลองอย่างดีที่สุดขึ้น สำหรับจะได้ขุดคลองตามท้องทุ่งในหัวเมืองของกรุงสยาม ทั้งจะยื่นงบประมาณค่าใช้สรอยใกล้กับจำนวนเงินที่จะใช้จริงด้วย แลมิศเตอร์โฮมันวานเดโฮเดจะช่วยรับดูแลจัดการให้ดำเนินเรียบร้อยดีตามแบบวิธีอย่างนี้ด้วย ตามความรู้ของเขาที่จะทำไปได้ ซึ่งรัฐบาลจะเห็นชอบด้วยนั้น"[๑]

เวลาเช้าของวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๕ นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ และในตอนเย็นของวันรุ่งขึ้น นายฟาน เดลเดน กงสุลเนเธอร์แลนด์ประจำกรุงเทพฯ ได้นำเขาเข้าพบเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการในขณะนั้น โดยนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ยังได้แจ้งว่าเขาสามารถพูดภาษาเยอรมัน ฝรั่งเศส และอังกฤษได้ เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์จึงมอบหมายนายฟาน เดลเดนและนายเกรแฮม (W. A. Graham) เจ้ากรมทะเบียนที่ดิน เป็นธุระจัดการเรื่องจัดหาล่ามให้แก่เขา และแนะนำให้นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ไปพบกับนายกิบลิน (Mr. Ronald W. Giblin) เจ้ากรมแผนที่ เพื่อร่วมกันหารือเรื่องการออกตรวจการตามลำน้ำต่าง ๆ เช่น แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำปราจีนบุรี แม่น้ำนครไชยศรี และแม่น้ำราชบุรี เพื่อหาแนวทางร่วมกันในการดำเนินงาน

---

[๑] เรื่องเดียวกัน.

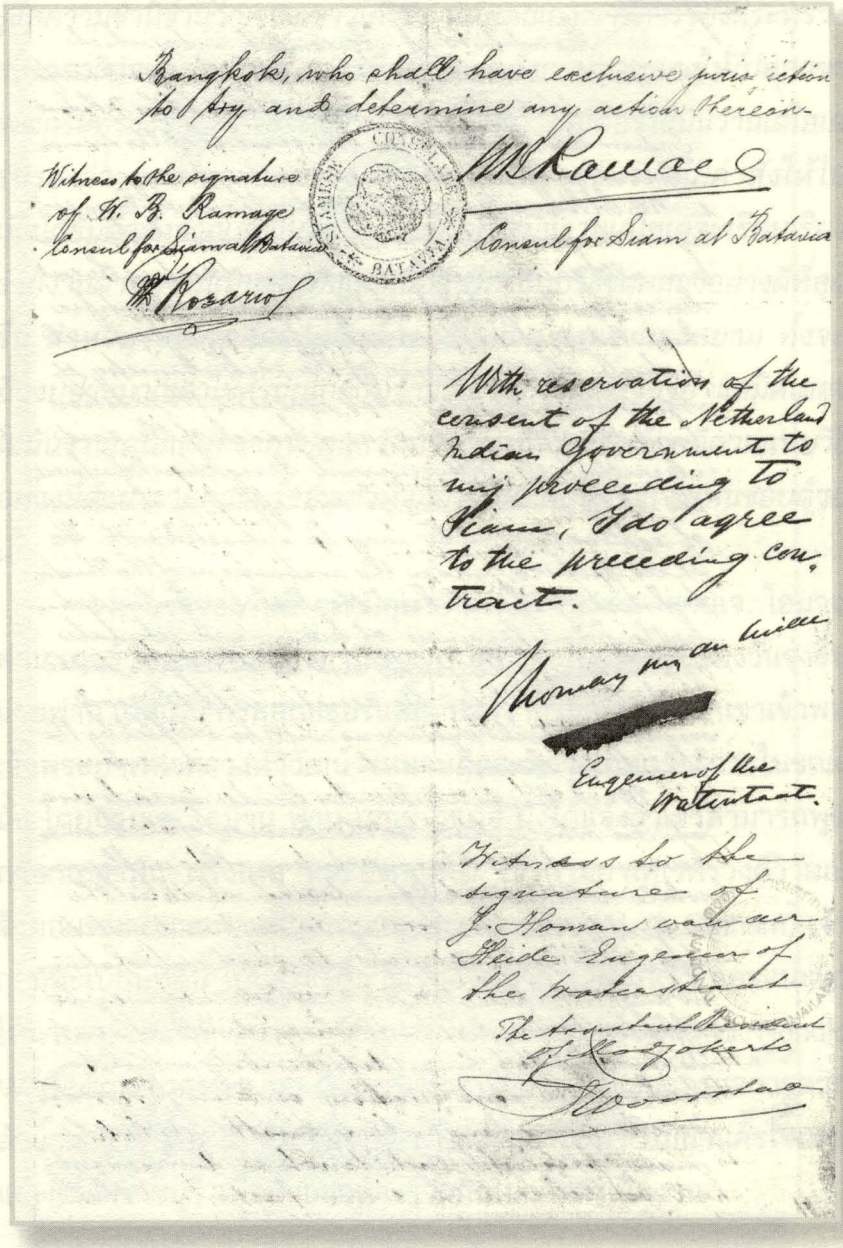
Original

Conditions of Agreement under which His Siamese Majesty's Government agree to accept a Dutch Engineer, to be selected by the Netherland Indian Government, for the service of the Siamese Ministry of Agriculture.

1. Mr. J. Homan van der Heide, the Dutch Engineer, agrees to give his advice to the Siamese Government for all questions of irrigation interesting the said Government, and especially to put his scientific knowledge, practical experience and personal activity at the service of the said Ministry of Agriculture for all what concerns the creation and the organization, as a branch of the said Ministry, of a Government Irrigation Department. He shall undertake, to this effect, such missions of exploration as he may be entrusted with. He shall prepare, under the instructions of the Minister, technical reports about the best Irrigation systems for the Lower Provinces of Siam, and estimates of their probable costs, and he shall give, to the best of his ability, his assistance to the good working of such system as will be adopted by the Siamese Government.

2. Mr. J. Homan van der Heide agrees to give up his whole time to the service of the Siamese Government, not to engage in any other employment while holding the appointment which is the subject of the present agreement and not to take any monetary or other interest whatsoever in any enterprise which might in any way be effected by any action of the said Department, nor will he absent himself from duty without leave of the said Minister, unless from accident or illness under the certificate of a medical man approved of by the Siamese Government.

หนังสือสัญญาที่รัฐบาลไทยตกลงจ้างนายเจ.โฮมาน ฟาน เคอร์ ไฮเคอ
รับราชการในกระทรวงเกษตราธิการ

Bangkok, who shall have exclusive jurisdiction
to try and determine any action thereon.

Witness to the signature
of H. B. Ramage
Consul for Siam at Batavia

H. Rozario

H. B. Ramage
Consul for Siam at Batavia

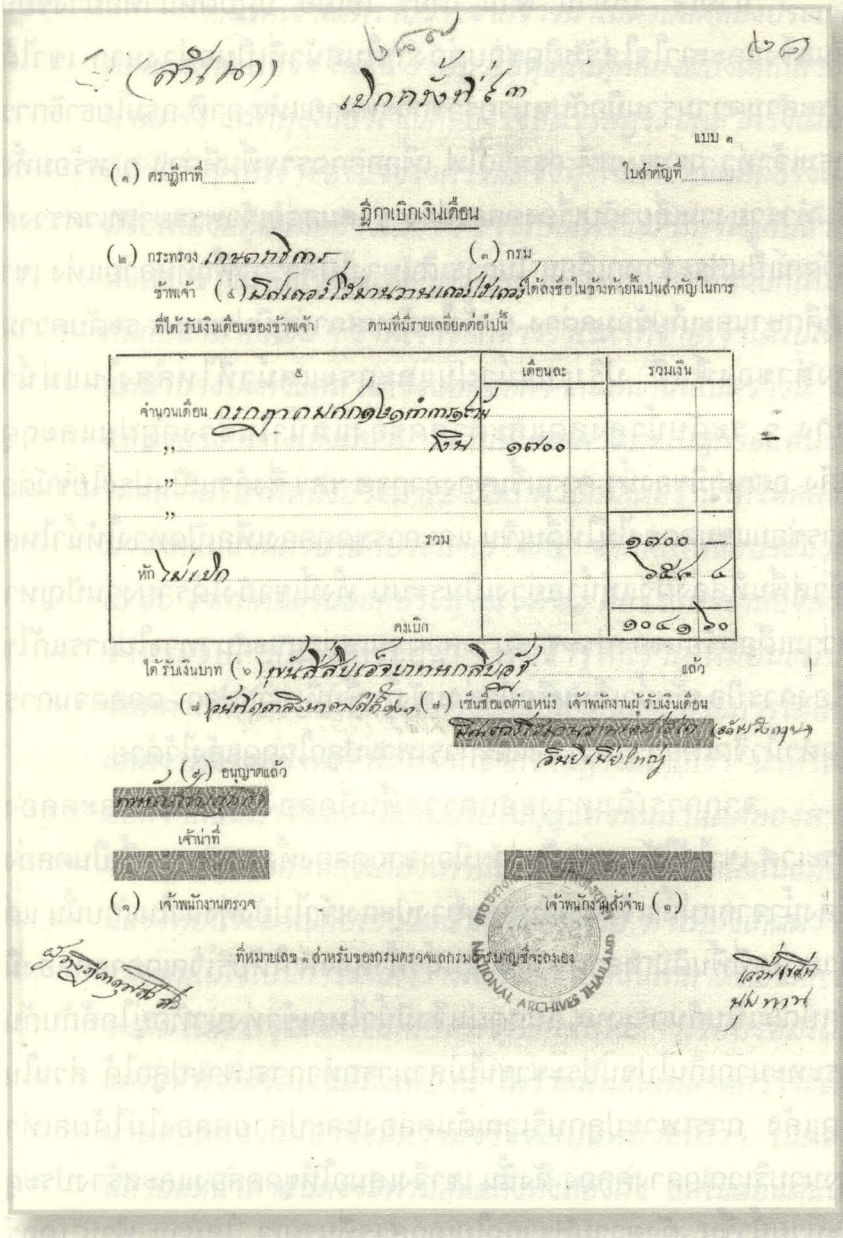
SIAMESE CONSULATE
BATAVIA

With reservation of the
consent of the Netherland
Indian Government to
my proceeding to
Siam, I do agree
to the preceding con-
tract.

J. Homan van Kinkel
Engineer of the
Waterstaat.

Witness to the
signature of
J. Homan van
Kinkel Engineer of
the Waterstaat
The Netherlands Resident
of Bangkok

นายเจ. โฮมาน ฟาน เคอร์ ไฮเคอ
ลงนามในหนังสือสัญญาเพื่อจะเดินทางมาทำงานในประเทศไทย

แบบ ๓

(๑) ตราฎีกาที่ ..... ใบสำคัญที่ .....

ฎีกาเบิกเงินเดือน

(๒) กระทรวง เกษตราธิการ (๓) กรม .....

ข้าพเจ้า (๔) มิสเตอร์ โฮมาน วาน เกอร์ ไฮเคอ ได้ลงชื่อในช่องท้ายนี้เป็นสำคัญในการที่ได้รับเงินเดือนของข้าพเจ้าตามที่มีรายเดียดต่อไปนี้

	เดือนละ	รวมเงิน
จำนวนเดือน กรกฎาคม ถึง กันยายน		
,, เงิน	๑๗๐๐	
,,		
,,		
รวม		๑๗๐๐ —
หัก ไม่เบิก		๖๕๘ ๔
คงเบิก		๑๐๔๑ ๖๐

ได้รับเงินบาท (๖) หนึ่งพันสี่สิบเอ็ดบาทหกสิบสตางค์ แล้ว

(๗) ลงชื่อ ..... (๘) เป็นชื่อเจ้าหน้าที่ เจ้าพนักงานผู้รับเงินเดือน

(๙) อนุญาตแล้ว

[redacted]

เจ้าหน้าที่

[redacted]

(๑๐) เจ้าพนักงานตรวจ เจ้าพนักงานสั่งจ่าย (๑๑)

ที่หมายเลข ๑ สำหรับของกรมตรวจแลกรมธรรมาญชี่จะลงเอง

NATIONAL ARCHIVES THAILAND

ตัวอย่างฎีกาเบิกเงินเดือนนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเคอ

นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ปฏิบัติหน้าที่อย่างขยันขันแข็งและเอาใจใส่รับผิดชอบต่องานในหน้าที่เป็นอย่างมาก เขาได้ประสานความร่วมมือกับหน่วยราชการหลายแห่ง อาทิ กรมโยธาธิการ กรมเจ้าท่า กรมแผนที่ กรมรถไฟ เพื่อออกตรวจพื้นที่ต่าง ๆ พร้อมทั้งจัดทำรายงานเกี่ยวกับเรื่องคลองต่าง ๆ เสนอต่อเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์เป็นประจำทุกเดือน ในการเดินทางไปสำรวจพื้นที่หลายแห่ง เขาได้ศึกษาและเก็บข้อมูลต่าง ๆ ทั้งในด้านสภาพภูมิประเทศ ระดับความสูงต่ำของพื้นที่ ปริมาณน้ำฝนและกระแสน้ำที่ไหลลงในแม่น้ำต่าง ๆ ระดับน้ำสูงสุดและต่ำสุดของแม่น้ำในช่วงฤดูฝนและฤดูแล้ง อุณหภูมิของน้ำ ความชื้นของอากาศ ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นประโยชน์ต่อการซ่อมแซมคลองไม่ให้ตื้นเขิน และการขุดคลองเพื่อเปิดทางให้น้ำไหลเข้าสู่พื้นที่สองฝั่งแม่น้ำอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้เขายังได้รายงานปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน ตลอดจนเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขเรื่องการป้องกันน้ำเค็มหรือน้ำท่วมขังในพื้นที่เพาะปลูก ตลอดจนการจัดหาน้ำจืดเพื่อการบริโภคและการเพาะปลูกในฤดูแล้งไว้ด้วย

จากการเดินทางออกตรวจพื้นที่คลองแสนแสบและคลองประเวศ เขาได้ให้ความเห็นว่า เนื่องจากคลองทั้งสองคลองนี้เป็นคลองที่ส่งน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาและบางปะกงเข้าไปยังทุ่งนาในแถบนั้น แต่ด้วยเหตุที่พื้นดินเทลาดจากฝั่งแม่น้ำทั้งสองทำให้บริเวณกลางคลองมีลักษณะเป็นก้นกระทะ ในฤดูฝนจึงมีน้ำไหลเข้าทุ่งนาที่อยู่ใกล้กับก้นกระทะมากเกินไปจนประชาชนไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ ส่วนในฤดูแล้ง การเพาะปลูกบริเวณต้นคลองและปลายคลองไม่ได้ผลเท่าทุ่งนาบริเวณกลางคลอง ดังนั้น เขาจึงเสนอให้ขุดคลองและสร้างประตูระบายน้ำขึ้น ดังความปรากฏในเอกสารที่นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ เสนอต่อกระทรวงเกษตราธิการว่า

"...ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวจากชาวนาในตำบลคลองประเวศ คลองแสนแสบว่า ในปีนี้ ราษฎรในทุ่งนั้นทุกกองต้องตกกล้าถึงสามครั้ง แต่ที่ทุ่งในบริเวณคลองรังสิตราษฎรตกกล้าครั้งเดียวก็ดำได้ ข้าพเจ้าขอชี้แจงว่าความดีซึ่งทุ่งในบริเวณคลองรังสิตมีชื่อเสียงอยู่นั้นมีอย่างเดียว คือจะเปนเพราะที่มีประตูกันน้ำไว้ทั้งสองข้างมากกว่าอย่างอื่น แต่ส่วนเหตุผลอย่างอื่นนั้นก็เสมอกันกับนาตำบลอื่น ๆ ข้าพเจ้าขอกล่าวว่าเวลาที่ข้าพเจ้าได้ไปเห็นแม่น้ำบางปะกงแลสาขาซึ่งแยกออกจากแม่น้ำนั้นในคราวนี้ ในแม่น้ำบางปะกงเอ็งมีน้ำมากเต็มที่ แลคาดคะเนดูกระแสน้ำที่ไหลลงในวินาทีหนึ่งประมาณ ๘๐๐ คิวบิกมีเตอร น้ำที่ไหลลงนี้มาจากแม่น้ำนครนายกประมาณ ๑/๔ จากทิศเหนือประมาณ ๕/๑๖ จากทิศตะวันออกประมาณ ๗/๑๖ คือจากสาขาสองสายซึ่งประจบใกล้เมืองกระบิน ข้าพเจ้ารู้สึกว่าดูเหมือนแม่น้ำจันทคามไม่ได้รับน้ำถ่ายเทมาจากแม่น้ำอื่นมากประการใดเลย แลความจริงที่ข้าพเจ้าได้ทราบจากราษฎรในที่นั้นว่า น้ำที่ไหลออกจากแม่น้ำจันทคามเสมอไปในฤดูแล้งนั้นมาแต่คลองสายข้างทิศตะวันออกทางเดียวเท่านั้น น้ำซึ่งไหลขึ้นไหลลงในแม่น้ำนี้แรงพอประมาณกับเปนแม่น้ำคดเคี้ยวด้วย ทำให้บังเกิดความแน่นอนในใจเปนการมั่นคงว่าพื้นที่ในตำบลนั้นเทลาดพอแก่การจะคิดจัดการขุดคลองแลเปิดทางน้ำใช้เปนการเรียบร้อยได้ดี แลที่เข้าใจได้ชัดเจนดีถึงเพียงนี้ เพราะพื้นดินเทลาดกว่าระดับน้ำตลอดแนวแม่น้ำซึ่งมีความจริงจะเปนพยานได้ว่า ในตอนปลายแม่น้ำสายนี้คงจะท่วมล้นตลิ่งทั้งสองฝั่ง แลในตอนต้นน้ำคงจะต่ำกว่าฝั่งอีกมาก เพราะเหตุชนั้นทุ่งนาอันใหญ่โตเหลือประมาณซึ่งอยู่ในตอนข้างต้นลำแม่น้ำนี้จะทำการเพาะปลูกเกือบ

ไม่ได้ตลอด จึงเปนโอกาศสมควรแล้วที่จะทำให้ทุ่งนั้นเจริญขึ้น โดยการจัดการขุดคลองให้มีน้ำใช้เสมอ...” [๑]

ในด้านการปฏิบัติงาน นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ที่ได้ออกตรวจการขุดคลองทั้งในเขตกรุงเทพฯ และนอกพื้นที่กรุงเทพฯ และยังเป็นผู้วางแผนการขุดคลอง ตลอดจนดูแลการดำเนินงานทุกอย่างให้เป็นไปอย่างเรียบร้อย โดยได้จัดทำรายงานประจำเดือนเสนอต่อเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ซึ่งได้กราบทูลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบด้วย เมื่อทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งชมเชยนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ว่า *“เขาขยันดีมาก”* [๒] หลังจากปฏิบัติงานได้ ๘ เดือน เขาได้ทำการศึกษาสภาพพื้นที่และลำน้ำบริเวณทุ่งราบภาคกลาง และจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์เกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำ เรื่อง “General Report on Irrigation and Drainage of the Lower Menam Valley” หรือ “รายงานโครงการทดน้ำไขน้ำสำหรับเขตรที่ราบแห่งลาดแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้” [๓] รายงานฉบับนี้ นับเป็นจุดเริ่มต้นของงานด้านการชลประทานที่สำคัญยิ่งของประเทศ โดยนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ได้เรียกร้องให้มีการพัฒนาระบบการชลประทานของประเทศควบคู่ไปกับการวางระบบการจัดการแหล่งน้ำเพื่อให้มีปริมาณน้ำที่เก็บกักไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี โดยแนะนำให้มีการจัดสร้างเขื่อนทดน้ำขนาดใหญ่

---

[๑] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **กส ๑๑/๓๙** เอกสารกระทรวงเกษตราธิการ กรมคลอง เรื่อง มิสเตอร์ โฮมัน วันเดอร์ ไฮเด ยื่นรายงานการตรวจคลอง

[๒] เรื่องเดียวกัน.

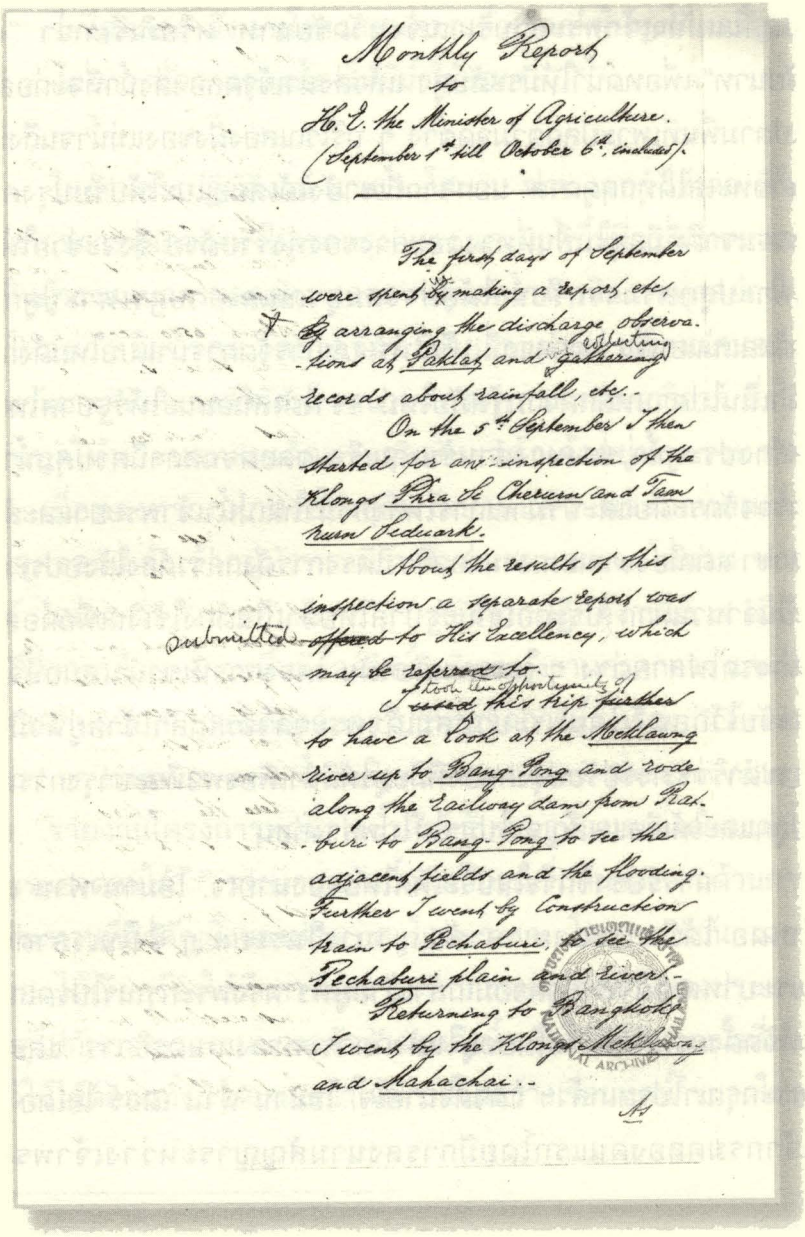
[๓] ตามต้นฉบับในเอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงเกษตราธิการ กรมคลอง เรื่อง รายงาน มร. วันเดอไฮเด เรื่องการขุดคลองทำทำนบและทำน้ำจืดใช้ในกรุงเทพฯ

ปิดกั้นแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณจังหวัดชัยนาท หรือที่เรียกว่า "สกีมชัยนาท" เพื่อทดน้ำให้มีระดับสูง แล้วส่งน้ำเข้าคลองส่งน้ำที่จะก่อสร้างไปตามพื้นที่เพาะปลูกตามจุดต่าง ๆ บริเวณสองฝั่งของแม่น้ำจนถึงพื้นที่ชายทะเลได้ทุกฤดูกาล นอกจากนี้เขายังได้เสนอแนะให้ปรับปรุงคลองธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ทางตอนล่างของทุ่งราบด้วย ซึ่งจะช่วยให้การเพาะปลูกสามารถรับน้ำได้อย่างสมบูรณ์และราษฎรเพาะปลูกข้าวได้ผลแน่นอนขึ้น นอกจากนี้ เพื่อให้ระบบการจัดการน้ำแบบใหม่ดังกล่าวดำเนินไปตามหลักความรู้สมัยใหม่ เขาได้เสนอแนะให้รัฐบาลไทยจัดสร้างประตูน้ำ ช่องทางสำหรับเดินเรือ ตลอดจนสถานีควบคุมน้ำเพื่อตรวจวัดระดับและปริมาณการไหลของน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาและลำน้ำสาขา แต่เนื่องจากแผนงานก่อสร้างโครงการดังกล่าวต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก ประกอบกับรัฐบาลไทยจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อก่อสร้างทางรถไฟสายต่าง ๆ ในเวลาเดียวกัน โครงการที่เขานำเสนอนี้จึงถูกระงับไว้ก่อน [๑] โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า ควรปรับปรุงคลองที่มีอยู่ให้มีน้ำเพียงพอที่จะบำรุงการเพาะปลูกและให้เรือแพสัญจรไปมาได้ไปพลางก่อน

การรับราชการในประเทศไทยของนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ได้มีการขยายเวลาสัญญามาเป็นระยะ ๆ ซึ่งในเวลาต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมคลองขึ้นโดยอยู่ในสังกัดกระทรวงเกษตรธิการ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ เป็นเจ้ากรมคลองคนแรกโดยมีการลงนามสัญญาระหว่างเจ้าพระยา

---

[๑] ต่อมาคือโครงการเขื่อนเจ้าพระยา ซึ่งหลังจากการก่อสร้างเขื่อนเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดเขื่อนเจ้าพระยา เมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๐ - สวป.

Monthly Report
to
H.E. the Minister of Agriculture.
(September 1st till October 6th. inclusive).

The first days of September were spent by making a report, etc, by arranging the discharge observations at Paklat and gathering records about rainfall, etc.-

On the 5th September I then started for an inspection of the Klongs Phra Le Cheuam and Taw Ruam Sedeark.

About the results of this inspection a separate report was submitted to His Excellency, which may be referred to.

From the opportunity I used this trip further to have a look at the Mekhlawng river up to Bang Pong and rode along the railway dams from Ratburi to Bang Pong to see the adjacent fields and the flooding. Further I went by Construction train to Pechaburi, to see the Pechaburi plain and river.-

Returning to Bangkok I went by the Klongs Mekhlawng and Mahachai.-

NATIONAL ARCHIVES

รายงานประจำเดือน วันที่ ๑ กันยายน - ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๕
ของนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ

General Report

on

Irrigation and Drainage

in the

Lower Menam Valley.

Introduction

It needs no explanation that in all matters of irrigation and drainage the first aim is the increase of the regular produce of the soil.

When the matter is considered in a definite case, the following questions immediately present themselves.

I. Will contriving irrigation and drainage schemes be possible in the regions concerned, i.e., is a considerable quantity of water available and is the situation and elevation of the lands suitable for the purpose? For, when there is no possibility for irrigation, all further speculations are superfluous.

II. Will irrigation and drainage be of utility to the country, i.e. is an increase of the produce of the soil undoubtedly to be expected by this mean?

III. Are ameliorations of the said kind required as far as regards the country concerned, i.e. do the economical conditions of the country make necessary any increase of the produce?

I intend to discuss these questions successively in the first 3 sections of this report principally with regard to the lower provinces of the

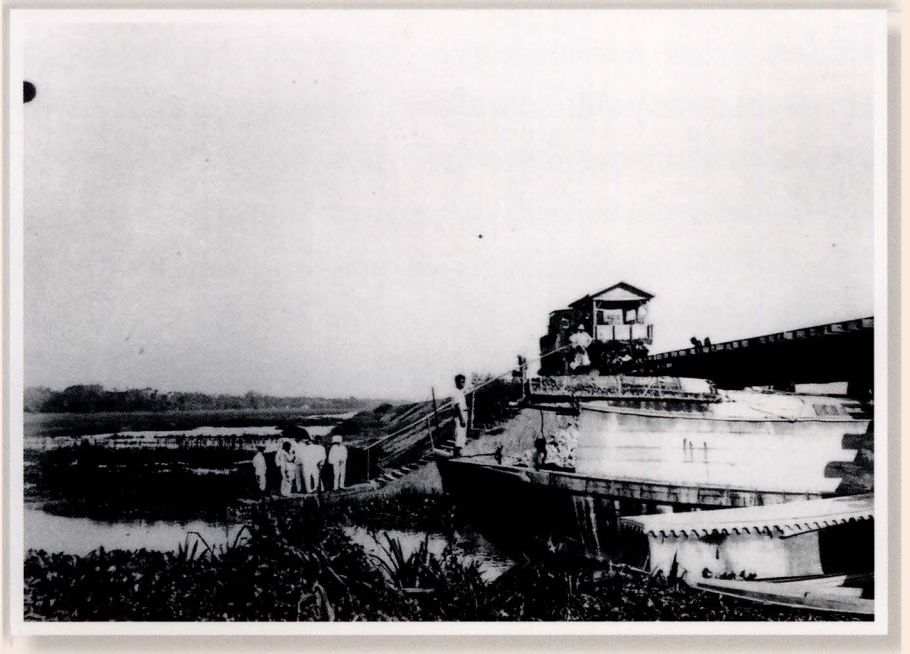
NATIONAL ARCHIVES THAILAND

หน้าแรกของรายงานโครงการทดน้ำไขน้ำ
สำหรับเขตรที่ราบแห่งลาดแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้
(General Report on Irrigation and Drainage in the Lower Menam Valley)
ของนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ

เทเวศวงศ์วิวัฒน์ และนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ลงวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ สัญญาฉบับนี้มีกำหนดระยะเวลา ๓ ปี โดยนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอร์ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๒,๐๐๐ บาท

ภารกิจในการพัฒนาแหล่งน้ำในสมัยบุกเบิกที่นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ได้ดำเนินการเริ่มต้นด้วยการแก้ไขการเพาะปลูกให้ได้ผลด้วยโครงการขนาดเล็กในทำเลที่เหมาะสมก่อนโดยการขุดซ่อมคลองที่ตื้นเขิน และดูแลทำนุบำรุงคลองต่าง ๆ บริเวณภาคกลางตอนล่าง เช่น คลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก คลองแสนแสบ คลองท่าไข่ คลองบางขนาก คลองพระโขนง คลองสำโรง คลองด่าน ฯลฯ ไปพร้อม ๆ กับก่อสร้างประตูระบายน้ำและประตูสำหรับเรือสัญจรที่ปากคลองและท้ายคลองต่าง ๆ เพิ่มเติม เช่น ประตูระบายน้ำคลองราชดำริ ประตูระบายน้ำท่าไข่ ประตูระบายน้ำพระโขนง ประตูระบายน้ำคลองด่าน ประตูระบายน้ำบางปลาม้า ประตูระบายน้ำสาลี ประตูระบายน้ำภาษีเจริญ ประตูระบายน้ำกระทุ่มแบนที่คลองภาษีเจริญทั้งสองด้าน เป็นต้น เพื่อเก็บกักน้ำไว้ในคลองให้เพียงพอแก่การเพาะปลูก และยังมีประโยชน์ด้านการคมนาคมอีกด้วย ขณะเดียวกันเมื่อรัฐบาลได้มีการตราพระราชบัญญัติรักษาคลอง ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) เพื่อใช้ควบคุมบำรุงรักษาคลองและอาคารบังคับน้ำให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย จึงได้มีการเก็บเงินค่าเรือผ่านคลองที่ขุดซ่อมใน พ.ศ. ๒๔๔๖ ด้วยวิธีการแบบง่าย ๆ คือ การใช้โซ่ขึงขวางคลอง และมีการเก็บค่าธรรมเนียมเรือผ่านประตูน้ำตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๙ เป็นต้นมา

นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ยังมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมบุคลากรด้านการก่อสร้างโครงการชลประทาน โดยหลังจากที่นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ เดินทางมาถึงสยามได้ ๓ เดือน เขา

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พร้อมด้วยพระยาสุขุมนัยวินิจ
นายไวยเลอและนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ
ไปตรวจสะพานรถไฟสายตะวันออกข้ามคลองแสนแสบที่ตำบลคลองตัน

หน้าว่าง

ได้ริเริ่มถ่ายทอดความรู้ด้านการชลประทานให้แก่ "นักเรียนที่มีคุณสมบัติเหมาะสม อายุ ๑๖ หรือ ๑๗ ปี มีสุขภาพดี มีความรู้ภาษาอังกฤษระดับปานกลาง และมีใจพร้อมที่จะเข้าปฏิบัติหน้าที่ราชการร่วมเดินทางไปกับเขาในขณะที่ออกปฏิบัติงานภาคสนามด้วย" และในภายหลังยังได้จัดหาสถานศึกษาที่เหมาะสมในยุโรปเพื่อให้นักเรียนเหล่านี้ได้ศึกษาในชั้นสูงต่อไปด้วย [๑] ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๗ และ พ.ศ. ๒๔๔๙ เขาได้นำเสนอรายงานต่อพระยาศรีสุนทรโวหาร ปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตราธิการ เพื่อประกอบการพิจารณาเรื่องการจัดตั้งโรงเรียนด้านการช่าง [๒] ซึ่งในรายงานของเขาแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการจัดการศึกษาวิชาช่างเพื่อผลิตบุคลากรออกมารับราชการ โดยเขาได้เสนอแนวทางจัดการเรียนการสอนเป็น ๓ ประเภท คือ ระดับต้นหรือชั้นประถมศึกษา เป็นหลักสูตรการช่างว่าด้วยนายงานและคนงานที่เน้นฝึกหัดทางหัตถกรรมในทักษะทั่วไปให้มีความชำนาญในงานต่าง ๆ ระดับกลางหรือชั้นมัธยมศึกษา เป็นหลักสูตรการช่างว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับตำแหน่งนายช่างหรือวิศวกรชั้นต่ำที่เน้นความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการ

---

[๑] Brummelhuis, Han ten. **King of the waters: Homan van der Heide and the origin of modern irrigation in Siam**. Chiang Mai : Silkworm Books, 2005. P. 265.

[๒] นโยบายส่งเสริมการผลิตกำลังช่างด้านการชลประทานเริ่มจากกรมคลองจัดตั้งโรงเรียนช่างชลประทานขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ โดยใช้เจ้าหน้าที่ของกรมเป็นผู้สอนวิชาการทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ และใน พ.ศ. ๒๔๔๘ โรงเรียนช่างชลประทานได้ไปรวมเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในโรงเรียนวิชาการเพาะปลูกของกระทรวงเกษตราธิการในสาขาการคลอง แล้วเปลี่ยนนามเป็นโรงเรียนเกษตราธิการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๕๖ เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือน (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปัจจุบัน) ขึ้น จึงได้ยกเลิกโรงเรียนดังกล่าว ต่อมาการศึกษาด้านการชลประทานได้พัฒนามาเป็นลำดับในหลักสูตรคณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ดูเพิ่มเติมใน กรมชลประทาน. **๘๔ ปี กรมชลประทาน.** กรุงเทพฯ : กรมชลประทาน, ๒๕๒๙. หน้า ๗๘ - ๘๒.

ศึกษาในชั้นสูงต่อไป เช่น ภาษาอังกฤษ พีชคณิต เรขาคณิต ฟิสิกส์ เคมี ฯลฯ และระดับสูงหรือชั้นอุดมศึกษา เป็นหลักสูตรที่เน้นความรู้เกี่ยวกับนายช่างหรือวิศวกรที่มีความรู้เต็มที่ เช่น การทำแผนที่ การสร้างทางรถไฟ การก่อสร้างถนนและตึก การขุดคลอง ฯลฯ และเสนอความเห็นว่าควรมีอาจารย์ตามประเภทของวิชาที่เป็นผู้มีความชำนาญในวิชาที่สอนอย่างแท้จริง ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ จึงมีการจัดตั้งโรงเรียนกระทรวงเกษตราธิการ โดยรวมโรงเรียนกรมคลอง โรงเรียนแผนที่ และโรงเรียนเพาะปลูก เข้าไว้ด้วยกัน ถึงแม้ว่าในการจัดตั้งโรงเรียนกระทรวงเกษตราธิการดังกล่าวจะไม่ปรากฏบทบาทของนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ชัดเจนเท่าใดนัก แต่ก็นับว่านายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ไฮเดอ เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการผลักดันให้เกิดการจัดการเรียนการสอนด้านการชลประทานแบบสมัยใหม่ในประเทศไทยขึ้นเป็นครั้งแรก

นอกจากนี้ นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ยังได้ดำเนินการออกแบบและดำเนินการก่อสร้างคลองส่งน้ำให้แก่การประปากรุงเทพฯ ภายใต้สังกัดกรมสุขาภิบาล กระทรวงนครบาล โดยเขาได้ประชุมปรึกษาหารือกับนาย เดอ ลา มาโฮติแยร์ (Mr. de la Mahotière) วิศวกรชาวฝรั่งเศสที่เข้ามารับราชการเป็นนายช่างสุขาภิบาลในสมัยนั้น โดยคลองส่งน้ำดังกล่าวได้ขุดรับน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่วัดสำแล จังหวัดปทุมธานี ไปถึงคลองบางหลวงเชียงรากตรงไปยังโรงสูบน้ำเพื่อจัดทำน้ำให้บริสุทธิ์ที่ตำบลสามเสน รวมความยาวคลองประมาณ ๒๕ กิโลเมตร ซึ่งการก่อสร้างได้เริ่มขึ้นเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ และก่อสร้างเสร็จมอบงานให้กรมสุขาภิบาลเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖

กล่าวได้ว่า นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ได้ทุ่มเทและเอาใจใส่ต่อการปฏิบัติหน้าที่ในงานพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกและเพื่อประโยชน์ด้านอื่น ๆ ซึ่งต้องดำเนินการตามความเหมาะสมของ

สภาพภูมิประเทศของแต่ละท้องที่และสถานะทางการเงินของประเทศ แม้ว่าการพัฒนาแหล่งน้ำในสมัยบุกเบิกนี้ นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ยังไม่สามารถปฏิบัติงานให้บรรลุตามโครงการที่วางแผนไว้ได้เท่าใดนัก แต่การปฏิบัติภารกิจของเขาก็สามารถช่วยเหลือและบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนได้มาก

MEMORANDUM

ON THE ESTABLISHMENT

OF A TECHNICAL COLLEGE

Up to the present it always has been a great difficulty for any technical Dept. in this country to find any sufficiently trained Siamese officials for technical positions.

This difficulty is a most pressing one for the subaltern positions as in such a position a foreign newcomer, though he may be an experienced technical man, has to cope with the trouble of not knowing sufficiently the language of the workingmen for explaining them clearly the work they have to do.

This is the more a drawback as the artisans and workingmen in this country are not of a very skilled character, so that it is precisely here where much and clear explanation is specially required.

Hence not only the higher expert technical positions but also a great number of subaltern positions are filled by foreigners.

The last especially is prejudicial to the practical training of the native artisan class, whose skill in all

NATIONAL ARCHIVES THAILAND

ข้อคิดเห็นของนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ เรื่องการจัดตั้งโรงเรียนช่าง

ลาออกจากราชการในประเทศไทย

ภายหลังการทำงานขุดซ่อมคลองต่าง ๆ ไปเป็นจำนวนมากแล้ว ประกอบกับแผนงานก่อสร้างโครงการชลประทานในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างได้ถูกชะลอไว้อย่างไม่มีกำหนด นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ จึงได้มีหนังสือกราบบังคมทูลลาออกจากราชการ เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๒ โดยก่อนหน้าที่นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ จะเดินทางกลับไปชวา เขาได้ไปคอยเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อกราบบังคมทูลลาด้วยตนเอง แต่ทว่าไม่มีโอกาสได้เข้าเฝ้าฯ เนื่องจากต้องเดินทางออกจากกรุงเทพฯ ไปกับเรือที่จะเดินทางไปยังประเทศสิงคโปร์ในวันรุ่งขึ้น เพื่อจะได้ไปทันเรือเมล์ของชาติเนเธอร์แลนด์ซึ่งจะออกจากสิงคโปร์ในวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๒ ดังนั้น นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ จึงได้เขียนหนังสือกราบบังคมทูลลาและฝากหม่อมชาติเดชอุดม[๑] รองเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ให้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

---

[๑] คือ เจ้าพระยาวงศานุประพัทธ (หม่อมราชวงศ์ สท้าน สนิทวงศ์) เป็นบุตรพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการในปลายปี พ.ศ. ๒๔๕๒ สืบต่อจากเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ - สวป.

กรมคลอง
กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

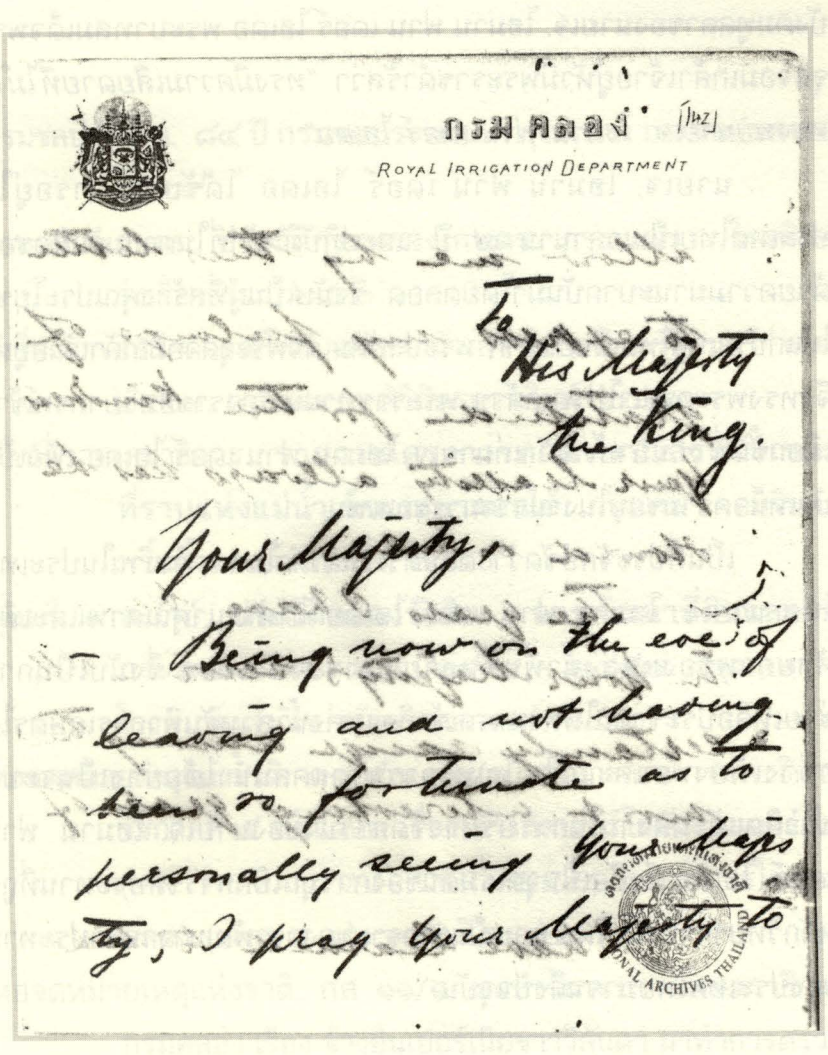
ด้วยเป็นวันก่อนออกเดินทางของข้าพเจ้า และโชคไม่ดีที่มิได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ข้าพเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสวดอธิษฐานเพื่อประเทศและประชาชนในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท แม้ข้าพเจ้าจะเดินทางออกจากประเทศสยามไป ข้าพเจ้าก็จะไม่ทำให้ความรู้สึกดี ๆ เหล่านี้เสื่อมคลายไปอย่างแน่นอน

ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมรับความปรารถนาดี และเชื่อในความจริงใจอย่างแท้จริงที่ข้าพเจ้ามีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทและประเทศสยาม

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ขอเดชะ [๑]

---

[๑] แปลจาก **ก-ร.๕ บ ๓๒/๓** เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ เบ็ดเตล็ด เรื่อง จ้างมิสเตอร์โฮมัน วันเดอร์ ไฮ (MR. HOMAN VAN DER HEIDE) รับราชการในกรมคลอง (๑๓ ธ.ค. ๑๒๐ - ๑๕ มิ.ย. ๑๒๘)

กรมคลอง
ROYAL IRRIGATION DEPARTMENT
To
His Majesty
the King.
Your Majesty,
Being now on the eve of
leaving and not having
been so fortunate as to
personally seeing Your Majes-
ty, I pray Your Majesty to
NAL ARCHIVES THAILA

หนังสือกราบบังคมทูลลาของนายเจ. โฮมาน ฟาน เคอร์ ไฮเดอ

หลังจากที่หม่อมชาติเดชอุดมทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือกราบบังคมทูลลาของนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสว่า *"ทรงมีความเสียดายที่ไม่ได้ทรงพบนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ"*

นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ได้รับราชการอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน ๗ ปี และปฏิบัติหน้าที่ในความรับผิดชอบด้วยความมานะบากบั่นมาโดยตลอด ซึ่งนับเป็นผู้ที่สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยเป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๓ นิภาภรณ์[๑] แก่นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ เพื่อเป็นบำเหน็จความชอบในงานราชการของเขา

เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ตลอดระยะเวลาในการทำงานในประเทศไทย นายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ ได้พัฒนาคุณภาพและเพิ่มศักยภาพของแหล่งน้ำพื้นที่หลายแห่งของประเทศ ซึ่งนับเป็นการช่วยเหลือประชาชนให้สามารถเข้าถึงแหล่งน้ำสำหรับทำการเกษตรได้อย่างเพียงพอและแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำได้อย่างเป็นระบบ แนวคิดและผลงานในการบริหารจัดการน้ำของนายเจ. โฮมาน ฟาน เดอร์ ไฮเดอ จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นของการบุกเบิกการชลประทานที่ถูกหลักวิทยาการสมัยใหม่ และเป็นรากฐานของการพัฒนางานชลประทานของประเทศไทยมาจนถึงปัจจุบัน

---

[๑] ปัจจุบัน คือ เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก ชั้นที่ ๓ เรียกว่า "ตริตาภรณ์ช้างเผือก" ใช้อักษรย่อ ต.ช. ดูใน เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย ฉบับสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี พ.ศ. ๒๕๒๓ หน้า ๘๙.

บรรณานุกรม

กรมชลประทาน. **๘๔ ปี กรมชลประทาน**. กรุงเทพฯ : กรมชลประทาน, ๒๕๒๙.

กระทรวงเกษตร. **ประวัติกระทรวงเกษตร.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๐.

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย ฉบับสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี พ.ศ. ๒๕๒๓. กรุงเทพฯ : ศิริมิตรการพิมพ์, ๒๕๒๓.

สำนักราชเลขาธิการ. **รายงานโครงการทดน้ำไขน้ำสำหรับเขตรที่ราบแห่งแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๖.

สุนทรี อาสะไวย์. **ประวัติคลองรังสิต : การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๕๗.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ก-ร.๕ บ ๓๒/๓** เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ เบ็ดเตล็ด เรื่อง จ้างมิสเตอร์โฮมัน วันเดอร์ ไฮ (MR. HOMAN VAN DER HEIDE) รับราชการในกรมคลอง (๑๓ ธ.ค. ๑๒๐-๑๕ มิ.ย. ๑๒๘)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **กส ๑๑/๑** เอกสารกระทรวงเกษตราธิการ กรมคลอง เรื่อง จ้างอินเยอร์เนียชาววิลันดา มาทำการตรวจคลอง

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **กส ๑๑/๙** เอกสารกระทรวงเกษตราธิการ กรมคลอง เรื่อง มิสเตอร์ คารแนคแนะนำให้ตั้งกรมขุดคลอง

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **กส ๑๑/๓๙** เอกสารกระทรวงเกษตราธิการ กรมคลอง เรื่อง มิสเตอร์ โฮมัน วันเดอร์ ไฮเด ยื่นรายงานการตรวจคลอง

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **กส ๑๑/๑๕๓** เอกสารกระทรวงเกษตราธิการ กรมคลอง เรื่อง มิสเตอร์โฮมัน ขอลาหยุดพักราชการ

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **กส ๑๑/๓๗๒** เอกสารกระทรวงเกษตราธิการ กรมคลอง เรื่อง กรมคลองส่งรายงานที่จัดตั้งโรงเรียนช่าง

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **กส ๑๑/๖๑๘** เอกสารกระทรวงเกษตราธิการ กรมคลอง เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างการประปา

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **กส ๑๑/๗๗๔** เอกสารกระทรวงเกษตราธิการ กรมคลอง เรื่อง ขอเครื่องราชอิศริยาภรณ์ให้มิสเตอร์โฮมัน วันเดอร์ ไฮเด เจ้ากรมคลอง

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ม ร.๕ กษ/๑๐** เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงเกษตราธิการ กรมคลอง เรื่อง รายงาน มร. วันเดอไฮเด เรื่องการขุดคลองทำทำนบและทำน้ำจืดใช้ในกรุงเทพฯ

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ม ร.๕ กษ/๑๑** เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงเกษตราธิการ กรมคลอง เรื่อง รายงาน มร. วันเดอไฮเด ตรวจคลอง (๒๙ ก.ย. - ๑๖ พ.ย. ๑๒๑)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ม ร.๕ ต/๙** เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงต่างประเทศ เล่ม ๑ เรื่อง มิสเตอร์โฮมันวันเดอไฮเด

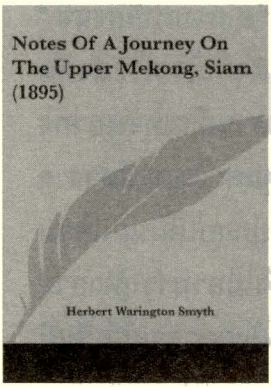
Brummelhuis, Han ten. **King of the waters : Homan van der Heide and the origin of modern irrigation in Siam.** Chiang Mai : Silkworm Books, 2005.

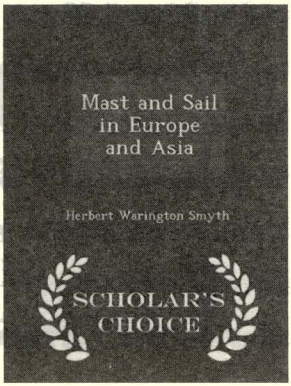
Wright, Arnold and Breakspear, Oliver T. **Twentieth Century Impressions of Siam : its history, people, commerce, industries, and resources, with which is incorporated an abridged edition of Twentieth century impressions of British Malaya.** London : Lloyds Greater Britain Publishing Company, 1908.

หน้าว่าง

นายเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ
(Mr.Herbert Warington Smyth)
เจ้ากรมราชโลหกิจ
และภูมิวิทยาในสมัยรัชกาลที่ ๕

ค้นคว้าเรียบเรียงโดย นางสาวเสาวลักษณ์ กีชานนท์

ผลงานเขียนจากประสบการณ์การทำงานของ
นายเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ
(Mr.Herbert Warington Smyth)

การปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมสยามยามนั้นนานับปการ เฉพาะในส่วนของการบริหารราชการแผ่นดินก็เป็นช่วงเวลาที่มีการกำหนดหน้าที่และจัดระเบียบงานราชการให้แบ่งแยกกันอย่าง

ชัดเจนตามแบบสากลขึ้นเป็นครั้งแรก ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องตั้งหน่วยงานใหม่ ๆ ขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อที่จะได้สามารถผลักดันงานด้านต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึง แต่ปัญหาสำคัญลำดับแรกที่ต้องจัดการแก้ไขอย่างเร่งด่วนก็คือปัญหาด้านบุคลากร เพราะในขณะนั้นวิทยาการความรู้แบบตะวันตกยังเป็นเรื่องแปลกใหม่สำหรับชาวสยาม แม้เราจะใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการดำรงชีวิตอย่างราบรื่นมาช้านาน แต่กับความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่าง ๆ นั้นยังเป็นเรื่องแปลกใหม่โดยสิ้นเชิง เราจึงจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาความรู้จากชาติตะวันตก และในระยะเวลาดังกล่าว กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา หรือ กรมเหมืองแร่ [๑] (Department of Mines) ก็เป็นหน่วยงานหนึ่งที่ตั้งขึ้นใหม่ในสังกัดกระทรวงเกษตราธิการเมื่อ พ.ศ.๒๔๓๔ เพื่อรองรับงานด้านทรัพยากรทางธรณีวิทยา เพราะทรัพยากรธรรมชาติ แร่ธาตุและอัญมณีต่าง ๆ อันมีมูลค่ามหาศาลที่ฝังตัวลึกและกระจัดกระจายอยู่ภายใต้ผืนดินตามภูมิภาคต่าง ๆ ของสยามยังมีอยู่เป็นจำนวนมากทั้งยังไม่สามารถทำการสำรวจตรวจสอบได้อย่างเป็นระบบ แม้ในช่วงเวลาดังกล่าวจะได้เริ่มมีการนำวิธีการใหม่ ๆ มาใช้เพื่อทำการสำรวจตรวจสอบงานด้านนี้อยู่บ้าง แต่ก็ยังเป็นวิทยาการใหม่ที่อยู่เหนือความรู้ของชาวสยาม ดังนั้นการว่าจ้างชาวตะวันตกที่มีความรู้ทางธรณีวิทยา มีความรู้ในการใช้เครื่องมือที่ทันสมัยและมีมาตรฐานการจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อให้เข้ามาเป็นผู้วางรากฐานงานธรณีวิทยาตลอดจนถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวให้แก่บุคลากรชาวสยามจึงเป็นเรื่องจำเป็น ด้วยเหตุนี้รัฐบาลสยามจึงได้พิจารณาว่าจ้างชาวตะวันตกให้เข้ามาเป็นผู้บุกเบิกและจัดระบบงานธรณีวิทยาของสยาม และพวกเขาก็มีบทบาทที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนางานมาตั้งแต่ระยะแรกก่อตั้ง

[๑] ปัจจุบันคือ กรมทรัพยากรธรณี

ประกาศตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา

จุดเริ่มต้นและความจำเป็นให้มีการบริหารจัดการด้านทรัพยากร จนถึงการสถาปนากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา หรือกรมเหมืองแร่ ก็เนื่องมาจากภายใต้ผืนแผ่นดินของสยามที่มองไม่เห็นได้ด้วยตานั้นเป็นแหล่งก่อกำเนิดของทรัพยากรแร่ธาตุมูลค่ามหาศาลที่ยังมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์และกระจายตัวอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นหัวเมืองที่อยู่ตามมณฑลต่าง ๆ ทั้งเหนือ ใต้ ตะวันออก ตะวันตก แร่ธาตุดังกล่าว อาทิ แร่ทอง เงิน ดีบุก ตะกั่ว ทองแดง เหล็ก ตลอดจนอัญมณีมีค่าหลายชนิด เช่น ซัฟไฟร์ ทับทิม และพลอยต่าง ๆ ที่แต่ครั้งโบราณมาชาวสยามในพื้นที่ก็ได้ใช้ภูมิปัญญาในการเสาะแสวงทรัพยากรมีค่าเหล่านั้นได้เองอยู่บ้าง แต่ก็ทำกันแบบตามมีตามเกิดเนื่องจากไม่ได้มีความรู้และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในระดับที่จะสามารถจะต่อยอดพัฒนาการทำงานได้อย่างมีประสิทธิผล นอกจากนั้น *"..ในภายหลังต่อ ๆ มา มีพวกชาวจีนเข้ามาทำมาหากินในประเทศสยาม ได้คิดอ่านทำการขุดหาแร่ขึ้นโดยลำพังตนเองบ้าง และได้ขออนุญาตทำการขุดแร่ดีบุกกันขึ้นบ้างตามหัวเมืองปากใต้จนมีขึ้นหลายแห่งหลายรายสืบ ๆ มา* [๑] แม้จะได้มีการขออนุญาตทางการในการทำเหมืองอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้มีข้อผูกพันทางกฎหมาย หรือมีกฎระเบียบใด ๆ ใช้รองรับ...*ทั้งหลักถานในการปักหมายเขตร์ก็ไม่เป็นที่แน่นอน ถือเอาสิ่งที่ยักย้ายเลื่อนลอยและชำรุดหักพังได้เป็นเขตร์ที่กระทำให้เกิดการวิวาทขึ้นเนือง ๆ...*[๒]

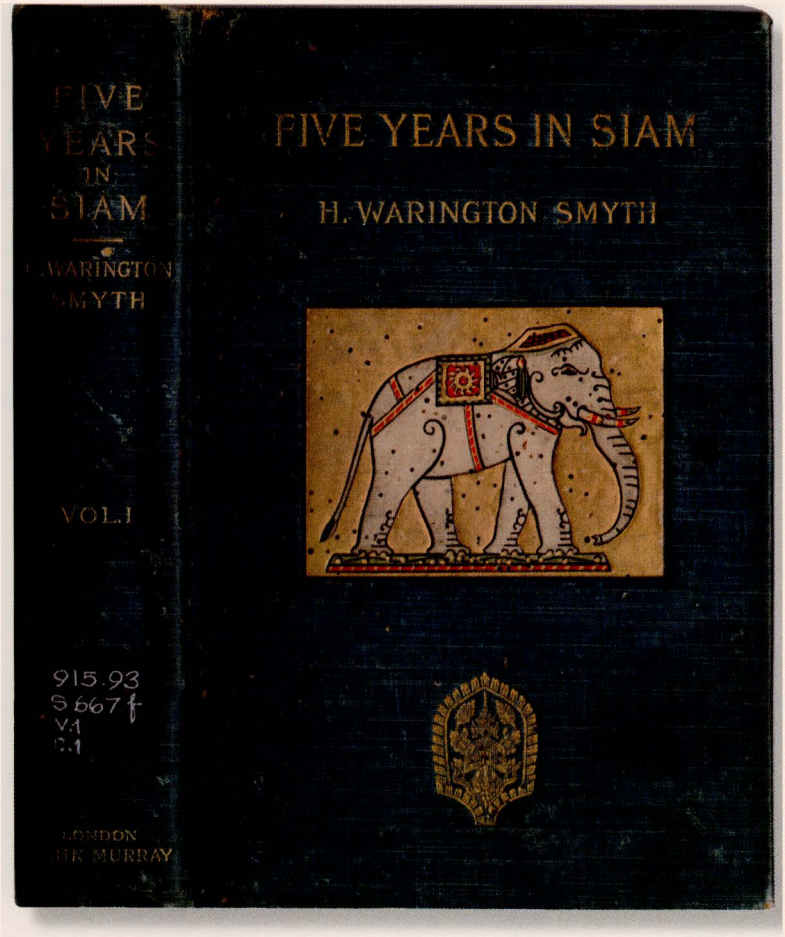
---

[๑] เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์, นายพลเอก. **ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ**. หน้า ๑๖๒.
[๒] เรื่องเดิม. หน้า ๑๖๒.

ตราประจำกระทรวงเกษตราธิการ สมัยรัชกาลที่ ๕

แต่เดิมมานั้น การพิจารณาภารกิจที่เกี่ยวกับการทำแร่ต่าง ๆ จะเป็นหน้าที่ในความรับผิดชอบของเจ้ากระทรวงในแต่ละหัวเมือง คือ ถ้ามีการขออนุญาตทำงานในหัวเมืองที่ขึ้นกับกระทรวงใด กระทรวงนั้นก็จะเป็นผู้รับพระบรมราชโองการในการอนุญาต เป็นลักษณะการกระจายอำนาจที่สร้างมาตรฐานอันไม่เท่าเทียมซึ่งทำให้เกิดปัญหาติดตามมามากมาย ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาขึ้นในกระทรวงเกษตราธิการในฐานะกรมซึ่งมีหน้าที่อำนวยการและบริหารจัดการเรื่องเหมืองแร่ในผืนแผ่นดินสยาม ตามประกาศตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาในประกาศกระทรวงเกษตราธิการ ลงวันที่ ๑ มกราคม ร.ศ.๑๑๐ (พ.ศ.๒๔๓๔) ปรากฏในราชกิจจานุเบกษา หน้า ๔๕๓ เล่มที่ ๘ มีอำนาจหน้าที่ในการออกใบอนุญาตสำหรับการตรวจและการทำเหมืองแร่ทั่วไปในราชอาณาจักร ตลอดจนการออกพระ

ภาพปกหนังสือ Five Years in Siam (ฉบับพิมพ์ครั้งแรกในประเทศอังกฤษ)

หน้าว่าง

ราชบัญญัติสำหรับการทำเหมืองแร่และการจัดระเบียบการทำเหมืองแร่เพื่อควบคุมให้การทำเหมืองแร่มีพัฒนาการอย่างเป็นระบบและสามารถตรวจสอบได้ โดยที่กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาได้พิจารณาร่างพระราชบัญญัตินี้ขึ้นเพื่อเป็นการวางรากฐานในการปฏิบัติงานของฝ่ายเจ้าหน้าที่และฝ่ายผู้ขอสิทธิตรวจและทำเหมืองแร่ให้มีมาตรฐานเดียวกับอารยประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๐ เป็นกฎหมายจัดระบบการปกครอง ควบคุมดูแลการทำเหมืองแร่ฉบับแรกของไทย โดยระบุไว้กว้าง ๆ ในพระราชบัญญัติว่า เมื่อจะใช้พระราชบัญญัตินี้ ณ ที่ใด ก็จะได้ประกาศให้ทราบเป็นท้องที่ ๆ ไป

การว่าจ้างชาวตะวันตกเข้าปฏิบัติงาน

เมื่อมีการประกาศตั้งกรมเหมืองแร่ขึ้นแล้ว ก็ได้เกิดแนวคิดที่จะพัฒนางานทางธรณีวิทยาให้เป็นระเบียบแบบแผนตามสากลนิยมมากขึ้น เพื่อให้เกิดการพัฒนาไปในทิศทางเดียวกันทั่วทั้งประเทศ ไม่นานหลังจากนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระบรมราชานุญาตให้เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ผู้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการในขณะนั้นดำเนินการเพื่อการจัดหาและว่าจ้างชาวยุโรปผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ในงานเหมืองแร่และธรณีวิทยาให้เข้ามาปฏิบัติงานในประเทศสยาม เจ้ากรมเหมืองแร่คนแรกของสยามเป็นชาวเยอรมัน ชื่อ นายวอลเธอร์ เดอ มุลเลอร์

(Mr.W.de Müller) เขาเริ่มปฏิบัติหน้าที่ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๓๔ โดยได้รับการว่าจ้างให้เข้ามาเป็นวิศวกรเพื่อดำเนินการสำรวจและให้เป็นที่ปรึกษาก่อนในตอนแรก เมื่อปฏิบัติหน้าที่ไประยะหนึ่งจนเป็นที่ประจักษ์ในความรู้ความสามารถแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมและปฏิบัติหน้าที่มาจนถึง พ.ศ.๒๔๓๗ จึงได้กราบถวายบังคมขอลาออกจากราชการ จากนั้นจึงเข้าสู่สมัยการดำเนินงานในฐานะเจ้ากรมของนายเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ

จริง ๆ แล้วบทบาทของนายสมิธในกรมเหมืองแร่เริ่มต้นขึ้นพร้อม ๆ กับนายมุลเลอร์ตั้งแต่เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๔ เช่นกัน คืออยู่ในฐานะผู้ช่วยของนายมุลเลอร์ ต่อมาเมื่อระยะเวลาการทำงานของนายมุลเลอร์สิ้นสุดลงตามสัญญาจ้าง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายสมิธให้เป็นเจ้ากรมสืบต่อมาจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๓๙ เป็นระยะเวลารวม ๕ ปี

การปฏิบัติภารกิจในกรมเหมืองแร่ของนายสมิธเป็นที่มาของหนังสือบันทึกการเดินทางที่เขียนบอกเล่าถึงประสบการณ์จากการทำงานของเขาไว้หลายเล่ม อาทิ บันทึกการเดินทางสู่แม่น้ำโขงตอนบนประเทศสยาม และหนังสือที่บอกเล่าถึงเรื่องราวการทำงานของเขาได้อย่างชัดเจนและได้รับการจัดพิมพ์เมื่อเขาพ้นจากตำแหน่งไปแล้ว คือ เรื่อง Five Years in Siam vol. 1-2 [๑] หนังสือเล่มนี้นอกจากจะเล่าถึงประสบการณ์ ข้อมูล ปัญหาและอุปสรรคตลอดระยะเวลาการทำงานในสยามของเขาโดยสอดแทรกผ่านเรื่องราวและเหตุการณ์อันหลาก

---

[๑] กรมศิลปากร ดำเนินการแปลแล้วทั้งสองเล่ม ในชื่อ ห้าปีในสยาม เล่ม ๑ และเล่ม ๒ โดยจัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือห้าปีในสยาม เล่ม ๑ ไปแล้วเมื่อ พ.ศ.๒๕๔๔

หลายที่เกิดขึ้นจากการทำงาน ตลอดจนเหตุการณ์ที่เขาได้เข้าไปสัมผัสกับวิถีชีวิตและคลุกคลีกับชาวสยามในท้องถิ่นต่าง ๆ ไว้อย่างสนุกและมีรสชาติแล้ว ยังอาจกล่าวได้ว่าเป็นหนังสือบันทึกของชาวตะวันตกที่ผู้เขียนถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับสยามไว้อย่างผู้มีภูมิความรู้ในประเด็นที่บันทึก มีวิสัยทัศน์ตลอดจนมีความเข้าใจความเป็นไปในวิถีชีวิตของชาวสยามได้เป็นอย่างดีที่สุดอีกเล่มหนึ่ง นอกจากนั้นนายสมิธยังเป็นผู้วาดภาพประกอบลายเส้นและแผนที่ตามที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเกือบทุกภาพ นับเป็นภาพที่สะท้อนความเป็นจริงของสยามที่เขาพบเห็นมาด้วยตนเอง และเป็นความสามารถที่ผู้เขียนชาวต่างชาติในสมัยนั้นน้อยคนจะทำได้

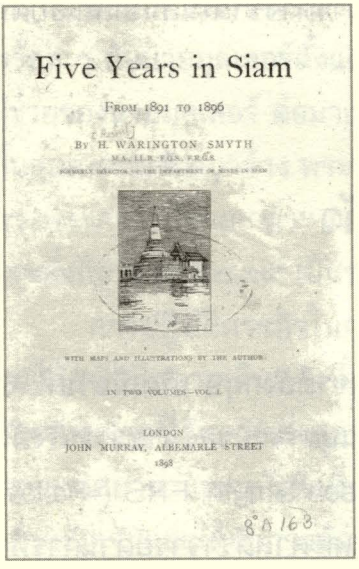
ชีวิตส่วนตัว

เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ มีสัญชาติอังกฤษ เกิดเมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๑๐ (ค.ศ.๑๘๖๗) เป็นบุตรชายของ เซอร์ วาริงตัน วิลคินสัน สมิธ : Sir Warington Wilkinson Smyth, FRS (=Fellow of the Royal Society) นักธรณีวิทยาและศาสตราจารย์ด้านการทำเหมืองแร่แห่งโรงเรียนสอนวิชาการด้านเหมืองแร่ของราชสำนัก (ในชื่อภาษาอังกฤษว่า Royal School of Mines) เขาจบการศึกษาจากโรงเรียนเวสต์มินสเตอร์ (Westminster School) และ Trinity College, มหาวิทยาลัย Cambridge [๑] ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยชั้นนำของโลก หลัง

---

[๑] Smyth, Herbert Warington (SMT886HW), A Cambridge Alumni Database, University of Cambridge (จากฐานข้อมูลของ Cambridge)

จากที่สำเร็จการศึกษาเขาก็ได้ศึกษาเพิ่มเติมด้านธรณีวิทยา (Geology) แร่วิทยา (Mineralogy) ผลึกวิทยา (Crystallography) และฟิสิกส์ (Physics) และได้เดินตามรอยบิดาด้วยการเข้าทำงานเป็นผู้ช่วยปฏิบัติงานที่ Mineral Adviser to the Office of Woods ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๓ ถึงพ.ศ.๒๔๓๔ แต่เป็นการทำงานที่ไม่มีค่าจ้างตอบแทน จากนั้นจึงได้มีโอกาสเดินทางมาแสวงหาประสบการณ์การทำงานใหม่ที่ประเทศสยามในขณะที่มีอายุได้เพียง ๒๔ ปี

Five Years in Siam

FROM 1891 TO 1896

BY H. WARINGTON SMYTH

M.A., LL.B. TRIN. CAMB.

FORMERLY DIRECTOR OF THE DEPARTMENT OF MINES IN SIAM

WITH MAPS AND ILLUSTRATIONS BY THE AUTHOR

IN TWO VOLUMES—VOL. I.

LONDON

JOHN MURRAY, ALBEMARLE STREET

1898

ตัวย่อที่กำกับใต้ชื่อของเขาที่หน้าปกในของหนังสือ Five Years in Siam ฉบับภาษาอังกฤษ คือ M.A., LL.B., F.G.S. และ F.R.G.S. บอกถึงวุฒิการศึกษาและคุณวุฒิของเขาที่มีความหมายตามลำดับได้แก่ M.A.-Master of Arts - ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต, LL.B.- Bachelor of Laws – นิติศาสตร์บัณฑิต, และ F.G.S., F.R.G.S.–Fellowship of Geographical Society และ Fellowship of the Royal Geographical Society หมายถึงสมาชิกสมาคมภูมิศาสตร์ และสมาคมภูมิศาสตร์แห่งราชสำนักหรืออาจเรียกในชื่อภาษาไทยว่าราชสมาคมภูมิศาสตร์ นอกจากนั้น สมิธยังมีภูมิหลังมาจากตระกูลและครอบครัวที่ถึงพร้อมทั้งเรื่องการศึกษา มีสถานะทางสังคมและเป็นลูกไม้ที่หล่นใต้ต้น เขาเกิดในครอบครัวที่มีความเป็นมาและเกี่ยวข้องกับกองทัพและฝ่ายบริหารในส่วนงานที่มีภารกิจทั้งใน

เรื่องการขยายพื้นที่และรักษาไว้ซึ่งอาณาเขตแห่งอาณานิคมของอังกฤษ พลเรือตรีวิลเลียม เฮนรี สมิธ (Rear Admiral Henry Smyth) ซึ่งเป็นปู่ของเขาเริ่มรับราชการทหารเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๗ โดยที่เคยร่วมงานกับบริษัทอีสต์ อินเดีย (East India Company) มาตั้งแต่เมื่ออายุ ๑๖ ปี ก่อนที่จะเสียชีวิตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ วิลเลียม เฮนรี สมิธได้เขียนหนังสือไว้หลายเล่ม เป็นผู้มีส่วนร่วมก่อตั้ง Royal Geographical Society of London [๑] (ราชสมาคมภูมิศาสตร์แห่งกรุงลอนดอน) ตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๓ และปรากฏชื่อเป็นสมาชิกแห่ง The Royal Astronomical Society (ราชสมาคมดาราศาสตร์) ซึ่งเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ ก็ได้เป็นสมาชิกของราชสมาคมภูมิศาสตร์ดังกล่าว ตลอดจนสมาคมทางด้านวิทยาศาสตร์อื่น ๆ เช่นเดียวกับปู่ ลุง และบิดาของเขาด้วย Tamara Loos [๒] ได้วิเคราะห์ถึงความเป็นมาของนายสมิธก่อนที่จะก้าวสู่การปฏิบัติหน้าที่ในสยามไว้ในบทนำของหนังสือ Five Years in Siam vol. 1-2 ฉบับภาษาอังกฤษที่สำนักพิมพ์ White Lotus ได้นำมาจัดพิมพ์ซ้ำเมื่อพ.ศ.๒๕๓๗ ว่า นายสมิธเติบโตมาในครอบครัวที่มีระบบความคิดแบบคนอังกฤษแท้ ๆ มีความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมและเชื้อชาติของตนเองอย่างแรงกล้า มีมุมมองที่ชัดเจนและอยู่ท่ามกลางบรรยากาศที่แวดล้อมด้วยเรื่องของความเป็นชาตินิยมและจักรวรรดินิยมซึ่งมีความเชื่อมโยงและถูกปลูกฝังให้แพร่หลายอยู่ในวัฒนธรรมอังกฤษขณะนั้น และนั่นก็อาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้นายสมิธ

---

[๑] หรือ สถาบันภูมิศาสตร์แห่งอังกฤษ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ.๑๘๓๐ โดย Sir John Barrow, 1st Baronet เป็นสมาคมเพื่อการศึกษาเรียนรู้เพื่อความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ด้านภูมิศาสตร์ และยังดำรงไว้ซึ่งความเป็นศูนย์กลางการศึกษาและพัฒนาด้านภูมิศาสตร์ในปัจจุบัน มีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่เคนซิงตัน ลอนดอน

[๒] ปริญญาดุษฎีบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยคอร์เนล (Cornel University) พ.ศ.๒๕๔๒ และเป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ Department of History,Cornell University

เห็นว่า งานที่สยามคืออย่างก้าวที่สำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าในอาชีพการงานของเขา [๑]

เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธกับงานในกรมเหมืองแร่

จากหนังสือ ห้าปีในสยาม เล่ม ๑ นายสมิธบันทึกขอบข่ายการทำงานของเขาไว้ว่า *"..นายเดอ มุลเลอร์และตัวข้าพเจ้า เป็นผู้ได้รับเลือกเข้ามาทำงานได้ ๒ ปีมาแล้ว งานของเราคือการจัดตั้งส่วนราชการใหม่ของรัฐบาลเพื่อบริหารงานด้านเหมืองแร่ เป็นการเริ่มต้นงานสำรวจลักษณะทางธรณีวิทยาและจัดทำต้นร่างของระเบียบแบบแผน การควบคุมงานด้านเหมืองแร่ (พ.ร.บ.เหมืองแร่)"* [๒] ซึ่งปัญหาที่มีอยู่ในขณะนั้นน่าจะเป็นสองเรื่องหลักใหญ่ ๆ ได้แก่ การจัดระเบียบสัมปทานการทำเหมืองแร่ และการบริหารจัดการกับเหมืองดีบุกขนาดใหญ่ที่บริเวณคาบสมุทรมลายู อันเนื่องมาจากการที่รัฐไม่สามารถเข้าไปสอดส่องและสะสางปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดอยู่เป็นกิจวัตรในกิจการทำเหมืองแร่ได้อย่างทั่วถึง นายสมิธได้บันทึกข้อมูลการทำเหมืองเบื้องต้นไว้ว่า *จำนวนเหมืองแร่ขนาดใหญ่ที่ได้รับสัมปทานในขณะนั้นมีอยู่ประมาณ ๑๒ เหมือง ซึ่งล้วนเป็นเหมืองที่ไม่มีการจ่ายค่าเช่าและไม่มีการทำงาน กลุ่มผู้ที่ได้รับสัมปทานก็มักจะเอาสัมปทานที่ได้รับมาจากรัฐไปขายให้แก่บางบริษัทที่ไม่รู้ประสีประสาในราคาสูง ๆ แล้วเงินที่ขายได้ก็ไม่เคย*

---

[๑] Tamara Loos, **Five Years in Siam vol.I ,II.** White Lotus. p.VII.

[๒] เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ, **ห้าปีในสยาม เล่ม ๑.** พ.ศ.๒๕๔๔. หน้า ๓๘.

กลับสู่หลวงแม้แต่บาทเดียว นานวันปัญหาเหล่านั้นก็ยิ่งสะสมบานปลาย และส่งผลเสียหายให้เกิดแก่รายได้ของผลประกอบการที่รัฐพึงได้รับ ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลสยามยังต้องนำงบประมาณไปใช้เพื่อการบำรุงรักษาเหมืองต่าง ๆ นั้นอย่างสูญเปล่าอีกด้วย..[๑] ทั้งนายเดอมุลเลอร์และนายสมิธจึงเข้าปฏิบัติหน้าที่โดยใช้กระบวนการแก้ปัญหาเบื้องต้นที่ตรงจุดที่สุดด้วยการลงพื้นที่เพื่อทำการสำรวจทางธรณีวิทยาและตรวจสอบให้ได้ข้อเท็จจริง เพื่อจัดทำรายงานสถานการณ์ส่งให้รัฐบาลสยามที่อยู่ส่วนกลางได้รับรู้

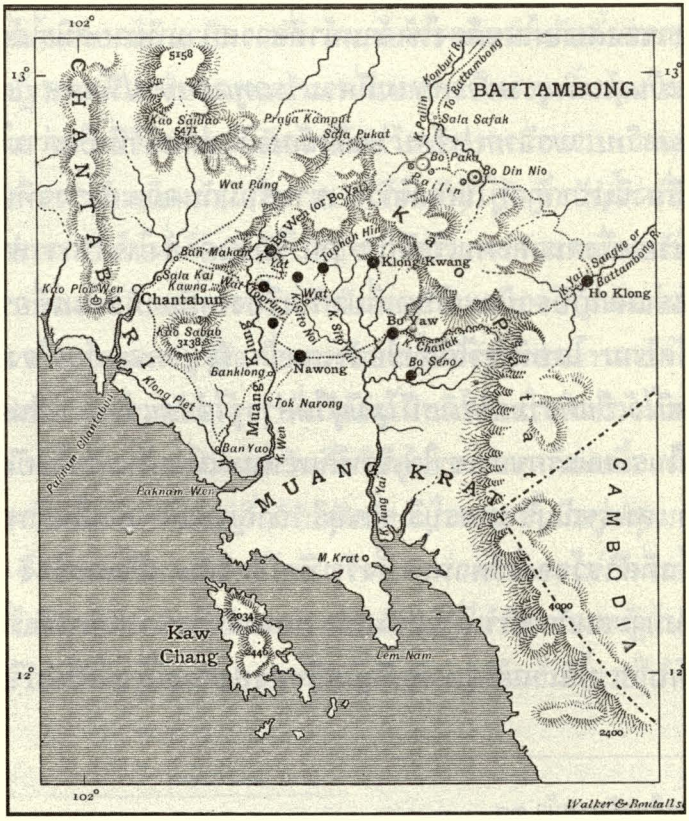
ในช่วงแรกของการสำรวจ นายสมิธเริ่มต้นที่พื้นที่ตอนกลางด้านตะวันตกของสยามโดยต้องใช้เจ้าหน้าที่ชาวสยามที่นายสมิธได้กล่าวถึงไว้ว่า...*เป็นสุภาพบุรุษชาวสยามที่สามารถพูดภาษาฝรั่งเศส และเรียนด้านโลหะวิทยามาจากปารีสบ้างเล็กน้อย..*[๒] ทำหน้าที่เป็นล่ามให้ ซึ่งมีข้อมูลเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในบันทึกว่า เขาพร้อมกับคณะสำรวจที่ประกอบด้วยผู้ช่วยหนึ่งคนและคนเรืออีก ๖ คน ได้รับคำสั่งให้ทำการสำรวจหาแหล่งแร่และเก็บรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องเหมืองทับทิมเพื่อรายงานรัฐบาลสยาม โดยที่เขาได้ตั้งข้อสังเกตว่า..*รัฐบาลจะเก็บเรื่องราวการสำรวจนี้ไว้เป็นความลับโดยที่ไม่มีผู้ใดล่วงรู้ได้ชัดแจ้ง..*[๓] เส้นทางการสำรวจในระยะแรกของเขาใช้เรือเป็นพาหนะเพื่อเดินทางไปยังจังหวัดอยุธยา สุพรรณบุรี เพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี ส่วนในการเดินเท้าเข้าสู่พื้นที่สำรวจจะใช้พาหนะทั้งวัวเทียมเกวียน ม้าและช้าง แล้วแต่ความเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ ผลจากการสำรวจทางธรณีวิทยาทำให้พบว่า บริเวณที่ขุดพบอัญมณีของสยามนั้นจะเป็นบริเวณที่มี

---

[๑] เล่มเดียวกัน. หน้า ๓๘.
[๒] เล่มเดียวกัน. หน้า ๔๗.
[๓] เล่มเดียวกัน. หน้าเดิม.

โครงสร้างทางธรณีวิทยาเป็นหินดำและหินทึบแสง ในส่วนของทับทิมที่กล่าวกันว่าขุดพบได้มากน่าจะเป็นพลอยสีแดงแต่เข้าใจผิดว่าเป็นทับทิมเสียเป็นส่วนใหญ่

การสำรวจในช่วงต่อมาคือบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาโดยทางเรือ จากชัยนาทสู่ปากน้ำโพ พิชัย พิจิตร พิษณุโลก ต่อจากนั้นจึงเป็นการสำรวจออกไป ณ พื้นที่ซึ่งเชื่อมต่อกับเมืองลาว ได้แก่ เมืองน่าน

แผนที่แสดงแหล่งขุดอัญมณีที่จันทรบูรณ์

หลวงพระบางจากภาพวาดของนายเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ

เมืองแฝก [๑] เมืองหิน [๒] เมืองสา [๓] เชียงของและหลวงพระบาง ตลอดจนหัวเมืองลาวอื่น ๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ จากนั้นจึงเปลี่ยนเส้นทางลงมาสำรวจแหล่งแร่ดีบุกที่หัวเมืองภาคใต้แถบคาบสมุทรมลายู สำหรับการสำรวจเมืองตามบริเวณหัวเมืองลาวนั้นนายสมิธจะให้ความสำคัญกับทิศทางการไหล สภาพกระแสน้ำและภูมิประเทศตามแนวแม่น้ำโขงจนเห็นได้ชัด เพราะกล่าวได้ว่าเวลานั้นแม่น้ำโขงคือบริเวณจุด

---

[๑] เป็นเขตการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่เรียกว่าบริเวณแขวงน่านใต้ อันเกิดจากการรวมเมืองแฝก เมืองจริม เมืองท่าปลา และแขวงน้ำแหงเข้าไว้ด้วยกัน

[๒] ปัจจุบันคือเขตตำบลบ่อแก้ว ตำบลนาทะนุง รวมไปถึงพื้นที่ตำบลสถาน เขตอำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน สาเหตุที่เรียกชื่อนี้เพราะมีลำห้วยไหลผ่านแหล่งที่ทำกินของชาวบ้านซึ่งเป็นบริเวณที่มีหินแข็งมาก

[๓] แต่เดิมเป็นเมืองๆ หนึ่งขึ้นอยู่กับอำเภอเมืองน่าน หรือ แขวงนครน่าน จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๒ ตามการจัดระเบียบการปกครอง ลักษณะการปกครองท้องที่ ร.ศ.๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) รวมทั้งพื้นที่เมืองน่าน เมืองพง เมืองไชยภูมิและบ่อว้า ภายหลังเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๑ ได้แยกเป็นอำเภอเวียงสา และเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอบุญยืน ในเวลาต่อมา

ยุทธศาสตร์ที่สำคัญและมีความเชื่อมโยงกับดินแดนของหลายประเทศในภูมิภาคนี้ ฝรั่งเศสเองก็แสดงท่าทีที่ชัดเจนและแข็งกร้าวในการเข้ายึดครองดินแดนในย่านนี้มาเป็นอาณานิคมโดยเฉพาะบริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง การสำรวจของเขานอกจากจะเป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลสยามแล้ว ก็น่าจะการแสดงออกถึงท่าทีของอังกฤษต่อพื้นที่บริเวณนี้ด้วยเช่นกัน เพราะเขาเองก็ได้ส่งรายงานการสำรวจในเรื่องนี้ไปให้ราชสมาคมภูมิศาสตร์ที่กรุงลอนดอนทราบในความเคลื่อนไหวด้วย จากข้อความที่มีการอภิปรายเรื่องรายงานแม่น้ำโขงของนายสมิธ ในที่ประชุมของราชสมาคมภูมิศาสตร์ [๑] สรุปความได้ว่า *"..รายงานของนายสมิธเป็นรายงานที่อ่านแล้วทำให้มองเห็นภาพได้อย่างชัดเจน นายสมิธได้แสดงให้เห็นว่า เขาไม่ได้เป็นเพียงแค่นักธรณีวิทยาเท่านั้น แต่ยังเป็นนักสังเกตการณ์ประวัติศาสตร์ทางธรรมชาติและขนบธรรมเนียมของมนุษย์หลากหลายรูปแบบ....การเดินเรือในแม่น้ำโขงจากเหนือเมืองหลวงพระบางลงมาทางใต้จนถึงหนองคาย และจากเชียงของจนถึงเชียงคานนั้น อาจประเมินสถานการณ์การเดินเรือได้ว่า ไม่มีเรือบรรทุกสินค้าใด ๆ จะสามารถผ่านไปได้ แม่น้ำโขงช่วงที่เดินเรือได้น่าจะเริ่มจากเชียงตุงไปทางเมืองของ ซึ่งอยู่ไกลกว่าบริเวณที่เขาทำการสำรวจ.."* [๒] ข้อสรุปชัดเจนที่ได้จากการประชุมในเรื่องนี้ก็คือ ณ เวลานั้น แม่น้ำโขงคือแม่น้ำสำคัญสายหนึ่งของโลก เมื่อขึ้นไปทางเหนือกระแสน้ำก็จะรุนแรงเชี่ยวกรากและไหลไปตามขุนเขาฟากตะวันตกอันไกลโพ้นของจีนและทิเบต ณ บริเวณที่ยังไม่เคยมีใครเข้าไปสำรวจมาก่อน แต่ยามที่ไหลลงสู่ตอนล่างก็จะมีกระแสน้ำสงบเยือกเย็น แม้จาก

---

[๑] เป็นการประชุมของสมาคมเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๓๗ (ค.ศ.๑๘๙๔) เรื่องรายงานเกี่ยวกับการสำรวจแม่น้ำโขง

[๒] กรมศิลปากร. **บันทึกการเดินทางสู่แม่น้ำโขงตอนบน ประเทศสยาม**. หน้า ๑๖๙-๑๗๑.

รายงานของนายสมิธ ของเหล่านักสำรวจและนักเดินทางคณะต่าง ๆ จะทำให้สรุปได้ว่าแม่น้ำโขงมีสภาพภูมิประเทศที่ไม่เหมาะจะใช้เป็นเส้นทางเดินเรือก็ตาม แต่หลังจากที่ฝรั่งเศสได้เข้าทำการสำรวจแม่น้ำโขงทางตอนเหนือระหว่างพ.ศ.๒๔๐๙ - ๒๔๑๑ โดยคณะของนายลาเกร (Lagrée) [๑] นายการ์นิเยร์ (Garnier) และนายเดอ ลา ปอร์ต (De la Porte) [๒] *นับแต่นั้นมาแม่น้ำโขงก็ดูจะเป็นสถานที่ซึ่งดึงดูดความสนใจของฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก และฝรั่งเศสก็พยายามเสมอที่จะอ้างสิทธิประโยชน์ในการใช้แม่น้ำโขงแต่เพียงผู้เดียวตลอดมา.* [๓] ดังนั้นจึงทำให้นายสมิธให้ความสนใจในประเด็นเกี่ยวกับแม่น้ำโขง ทั้งเรื่องของเส้นทางน้ำและความตกลงระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสที่คาบเกี่ยวกับแม่น้ำโขงอย่างเห็นได้ชัด

ภาพรวมจากรายงานการสำรวจของนายสมิธทำให้พอจะเข้าใจสถานการณ์การทำเหมืองแร่ของสยามในขณะนั้นได้ว่า นอกจากเรื่องสัมปทานค่าธรรมเนียมการทำเหมืองแร่แล้ว ปัญหาอื่น ๆ ที่พบในการทำงานนั้นมีอยู่มาก อาทิ เรื่องความผิดพลาดของข้อมูลในแผนที่ เพราะชื่อที่ปรากฏอยู่บนแผนที่ของชาวตะวันตกนั้นมักจะต่างจากชื่อที่ชาวบ้านในท้องที่นั้น ๆ เรียก แต่ละแห่งก็อาจจะเป็นชื่อที่ชาวบ้านใช้เรียกไม่ซ้ำกัน โดยมักจะตั้งชื่อเรียกกันง่าย ๆ ตามลักษณะภูมิประเทศแวดล้อม

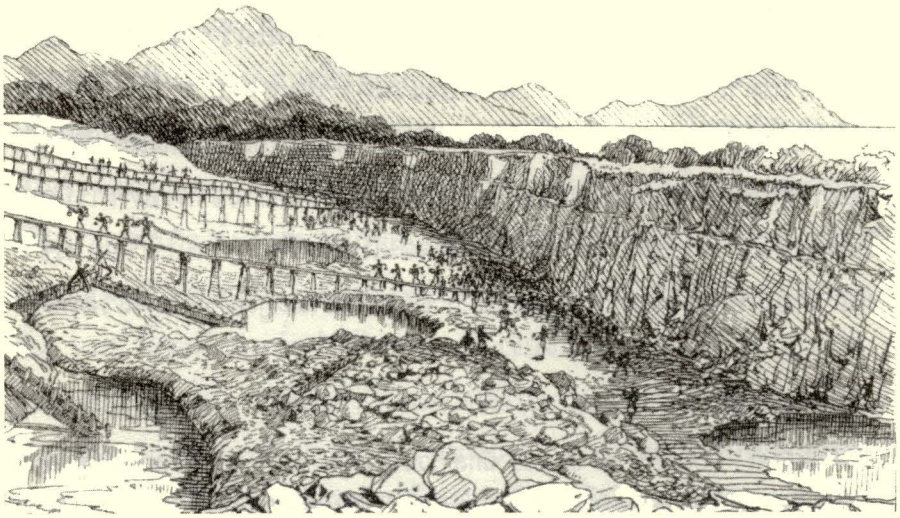
---

[๑] Ernest Doudart de Lagrée นักสำรวจชาวฝรั่งเศส ได้รับมอบหมายให้ทำการสำรวจเส้นทางการค้าในอินโดจีนและจัดทำแผนที่การสำรวจในครั้งนั้น เรื่องราวการสำรวจของคณะของเขาได้รับการกล่าวขวัญถึงและมีการนำมาใช้อ้างอิงเสมือนเช่นจารึกประวัติศาสตร์การสำรวจครั้งสำคัญของแม่น้ำโขง โดยเส้นทางการสำรวจเริ่มต้นจากไซ่ง่อนล่องขึ้นไปตามแม่น้ำโขงจนถึงมณฑลยูนนานในประเทศจีน โดยมีนาย Francis Garnier เป็นรองหัวหน้าคณะ

[๒] Louis de la Porte นักสำรวจและศิลปินชาวฝรั่งเศส

[๓] กรมศิลปากร. **ห้าปีในสยาม เล่ม ๑**. หน้า ๒๒๙.

ตัวอย่างเช่น..บริเวณซอกหินที่เป็นร่อง พวกที่เป็นเจ้าของภาษาเรียกมันว่า ห้วยหิน หากมีปริมาณน้ำน้อย เขาก็จะตั้งชื่อมันว่า ห้วยน้อย เมื่อเราตั้งคำถามถึงยอดเขาบางลูกที่สูงเสียดเมฆร่วม ๕,๐๐๐ ฟุต เขาจะเรียกมันว่า ดอยหลวง หากแสงอาทิตย์ร้อนแรงเป็นพิเศษ แนวป่านั้นก็จะมีชื่อเรียกว่า ป่าร้อน ทุกชื่อจะใช้วิธีพรรณนารายละเอียดไว้อย่างครบถ้วนถูกต้อง บอกลักษณะกระแสน้ำที่เต็มไปด้วยหินและขุนเขาที่เป็นกลุ่มก้อนอย่างงดงาม แม้ว่าเราจะพอใจกับชื่อต่าง ๆ ในตอนนั้น แต่การบรรยายแบบเจาะจงตามลักษณะทางกายภาพ ก็มักจะทำให้เราต้องหงุดหงิดกับชื่อพวกนี้ในตอนท้ายเสมอ..[๑] เพราะชื่อส่วนใหญ่ก็จะเป็นที่รับรู้กันในหมู่ชาวบ้านละแวกนั้นเท่านั้น ส่วนเรื่องเส้นทางการคมนาคม

การทำเหมืองแร่ดีบุก

---

[๑] เล่มเดิม. หน้า ๑๓๖.

ซึ่งในสมัยก่อนยังไม่มีหนทางตัดเข้าสู่พื้นที่ต่าง ๆ หลายพื้นที่จึงจำเป็นต้องเดินเท้าหรือใช้สัตว์พาหนะอย่างช้าง ม้า หรือวัวเทียมเกวียนซึ่งล้วนเป็นเส้นทางอันยากลำบาก ทุรกันดารและผ่านไปในบริเวณที่มีไข้ป่าชุกชุม นอกจากนั้นก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงานของเขาโดยตรง คือเรื่องแรงงานที่ต้องใช้ในการขุด นายสมิธได้แสดงทัศนะไว้ว่า..*ชาวบ้านสยามและลาวนั้นไม่มีคุณสมบัติพอที่จะเป็นคนงานได้ เมื่อไม่ได้เดือดร้อนเรื่องเงิน พวกเขาก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องไปทำงานเพื่อให้ได้เงินมา ความรักอิสระและการทำอะไรตามใจชอบนั้นทำให้การควบคุมพวกเขาทำได้ยาก เพราะพวกเขาจะไปจะมาตามแต่ความพอใจเท่านั้น...*[๑] ดังนั้นนายสมิธจึงต้องพึ่งพาแรงงานจากนักขุดชาวฉานและแรงงานลูกหาบชาวกะเหรี่ยง ซึ่งนายสมิธมีข้อสังเกตเกี่ยวกับนักขุดชาวฉานว่า *"..เป็นนักขุดที่มีคุณสมบัติของการแสวงหาเพชรพลอยโดยกำเนิดมากที่สุดในโลก..*[๒] ซึ่งนอกจากเรื่องสัญชาตญาณชั้นเลิศในการขุดหาเพชรพลอยแล้ว พวกนักขุดชาวฉานยังตลกขบขัน นิสัยดี และซื่อสัตย์อย่างยากที่จะหาใครเทียบเท่า ส่วนลูกหาบชาวกะเหรี่ยงนั้นแม้จะเชื่อคนง่ายและเชื่อถือโชคลางอย่างรุนแรง แต่ก็เป็นพวกที่กระฉับกระเฉงคล่องแคล่วและเป็นชาวป่าที่น่านิยม...*พวกเขามีผมยาวและม้วนเก็บไว้ในผ้าโพกศีรษะเหมือนอย่างชาวพม่า แต่จะจัดตำแหน่งมวยให้เป็นเขายื่นตรงออกไปเบื้องหน้า ยิ่งดูเหมือนการจัดแต่งทรงผมตามแบบที่นิยมในหมู่ชาวเขาเผ่าโละโล ซึ่งนายโคลบอร์น เบเบอร์ (Mr.Colborne Baber)* [๓] *เคยได้อธิบายถึงไว้..*[๔]

---

[๑] เล่มเดียวกัน. หน้า ๑๗๙.

[๒] เล่มเดิม. หน้า ๑๖๘.

[๓] Edward Colborne Baber นักเดินทางชาวอังกฤษผู้ศึกษาเรื่องทางตะวันออก และเคยได้รับเหรียญรางวัลเซิดซูเกียรติจากราชสมาคมภูมิศาสตร์

[๔] เล่มเดิม. หน้า ๓๒๐.

ลูกหาบชาวกะเหรี่ยง

ทัศนคติและผลงาน ที่มีคุณูปการต่อสยาม

กล่าวได้ว่ารายงานการเดินทางและการสำรวจของนายสมิธ นอกจากจะทำให้เกิดการเรียนรู้ทางด้านธรณีวิทยาตลอดจนทรัพยากรของสยามแล้ว ผลพลอยได้ที่ตามมาด้วยก็คือ การได้เรียนรู้เรื่องเส้นทางการเดินเท้าในอดีตระหว่างเมืองต่อเมืองที่ยังไม่เคยปรากฏอยู่ในแผนที่มาก่อน เรื่องเส้นทางการไหลของกระแสน้ำหลักในบางพื้นที่ห่างไกล และทรัพยากรทางธรรมชาติ ได้แก่ แร่ธาตุ ลักษณะป่า พืชพันธุ์ไม้และสัตว์ป่า ตลอดจนได้เรียนรู้ข้อมูลเกี่ยวกับประชากรและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อาทิ ไทยลื้อ ไทยเหนือ ข่าแจะ ขมุ กุย ลาวพุงดำ ลาว

ข่าแจะ

พุงขาว ฯลฯ ซึ่งอาศัยอยู่ทั่วไปในพื้นที่การสำรวจนั้นด้วย สำหรับภารกิจสำคัญในความรับผิดชอบของเขา คือ การจัดทำต้นร่างพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่นั้น ส่วนหนึ่งที่สำเร็จเป็นรูปเป็นร่างได้ก็ด้วยการนำข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่มาประมวลเป็นแนวคิดพื้นฐานสำหรับการจัดทำ ด้วยเจตนารมณ์ให้สามารถนำมาบังคับใช้บริหารจัดการและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ทั้งทางฝ่ายรัฐบาลและประชาชนได้อย่างแท้จริง ดังที่เขาได้ให้ข้อสรุปแนวทางการแก้ปัญหาการทำเหมืองแร่ของสยามในขณะนั้นไว้ ๓ ข้อ ได้แก่

๑. สัญญาเช่าให้ทำเหมืองควรเป็นสัญญาระยะสั้น ๆ

๒. จำเป็นที่จะต้องมีการออกร่างพระราชบัญญัติเพื่อควบคุมเรื่องการทำเหมืองแร่โดยเฉพาะ

๓. ก่อนที่จะมีการอนุมัติการทำสัญญา หรือการให้สัมปทานใด ๆ ก็ตาม ผู้ร้องขอจะต้องมีแผนที่การทำงานและตัวอย่างแร่ที่จะผลิตให้เห็นเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนเสียก่อน

แม้นายสมิธจะมีทัศนคติที่เห็นต่างกับชาวสยามในหลาย ๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเรื่องแนวคิดในการทำงานหรือเรื่องอุปนิสัยชาวสยามที่ชอบผัดวันประกันพรุ่ง รวมทั้งเรื่องความเชื่อบางอย่างที่ส่งผลให้การทำงานต้องสะดุดและล่าช้า เช่นที่เขาบันทึกว่า..*ข้าพเจ้าพบว่าเป็นไปไม่ได้เลยที่จะให้ชาวสยามลงไปทำงานใน* ***บ่อ*** *ส่วนหนึ่งมาจากความขี้เกียจของพวกเขา แต่อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะพวกเขากลัว* ***ผี*** *หรือดวงวิญญาณของเจ้าที่เจ้าทางซึ่งดูเหมือนจะจงเกลียดจงชังพวกที่ชอบมาขุดดินเป็นพิเศษ และจะทำให้พวกเขาล้มเจ็บลงด้วยพิษไข้ในไม่ช้าไม่นาน* [๑] หากแต่ในภาพรวมแล้ว ชาวสยามในสายตาของนายสมิธนั้นคือความเป็นมิตรและจริงใจ เช่นที่เขากล่าวว่า *"ชาวต่างชาติทุกคนในสยามล้วนแต่ประทับใจในความเบิกบานแจ่มใสและฉลาดเฉลียวของหนุ่มสาวชาวสยาม ประทับใจในใบหน้าและรูปร่างรวมทั้งบุคลิกลักษณะและจิตใจ...การเปิดเผยจริงใจที่เหมือนกับวิธีการง่าย ๆ ที่พวกเขาใช้ทักทายคุณ การให้ความสนใจกับข้าวของและการอาชีพของคุณในแบบเดียวกัน การตั้งคำถามตรงเป้าที่เหมือนกันของทั้งเด็กสยามและอังกฤษ ทำให้เด็กสยามดูไม่เหมือนเด็กล่าเตี้ยชาวจีน เด็กมาเลย์ที่เงียบขรึม หรือเด็กอินเดียพุงโรที่ขี้เกเร ไม่มีเด็ก ๆ ที่ไหนในโลกจะมีความสุขมากไปกว่านี้..เหตุผลส่วนหนึ่งก็คือสิ่งที่ปรากฏภายในบุคลิกลักษณะของพวกเขา อีกส่วนหนึ่งคือปรากฏอยู่ในรูปแบบของการดำรงชีวิต..*[๒]

---

[๑] เล่มเดียวกัน. หน้า ๕๔.

[๒] เล่มเดิม. หน้า ๓๐๓.

เด็กชาวสยามที่ตลาด

ลูกหาบ

ยิ่งไปกว่านั้น การได้คลุกคลีอยู่กับวิถีชีวิตแบบชาวตะวันออกยิ่งทำให้เขาเกิดความเข้าใจว่า..*ในหมู่ชาวยุโรปนั้น การกดขี่และความไม่เป็นธรรมอาจปลุกเร้าความเก่งกล้าสามารถอันยิ่งใหญ่ขึ้นได้ และอาจก่อให้เกิดนิสัยที่เสียสละยิ่ง แต่ในหมู่ชาวตะวันออกแล้ว ผลที่เกิดขึ้นก็คือการวางเฉยเป็นทองไม่รู้ร้อนอย่างที่เห็น พวกที่จิตใจรักสงบก็จะโอนอ่อนผ่อนตามโดยไม่มีการต่อสู้ดิ้นรน ส่วนพวกที่จิตใจแข็งกระด้างก็เหมือนจะถูกผลักดันให้เข้าไปสมทบกับกลุ่มโจร..*[๑] ปัญหาบางอย่างก็ดูเหมือนจะเกิดมาจากความไม่เป็นธรรมในสังคม การถูกกดขี่เหยียดหยามจากผู้มีฐานะทางสังคมสูงกว่า และการถูกรีดนาทาเร้นจากชนชั้นปกครอง..*หากลุกขึ้นขัดขืนต่อต้านเมื่อใดก็จะถูกหมายหัวกีดกันจากฝ่ายปกครองและคู่แข่งที่อิจฉาริษยา จึงทำให้หมดแรงจูงใจที่จะผลักดันตัวเองให้เจริญก้าวหน้า และถอยหลังเข้าคลองกลับไปใช้ชีวิตแบบเดิม ๆ..*[๒] ซึ่งจะว่าไปแล้วเหตุการณ์ในลักษณะนี้ก็ยังคงดำรงอยู่แม้ในสังคมไทย

---

[๑] เล่มเดิม. หน้าเดียวกัน.

[๒] เล่มเดิม. หน้า ๓๐๔.

ปัจจุบัน เพียงแต่มีกระบวนการและรูปแบบที่ถูกปรับเปลี่ยนให้แตกต่างไปจากอดีตเท่านั้น อย่างไรก็ดีนายสมิธได้แสดงความเห็นไว้อย่างผู้มีวิสัยทัศน์ยิ่งว่า สิ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้ก็คือ การให้การศึกษาอย่างทั่วถึงและการเพิ่มจำนวนโรงเรียนที่มีรูปแบบความคิดและกระบวนการเรียนรู้ใหม่ ๆ เพราะโดยพื้นฐานนั้นชาวสยามนับว่าเป็นผู้มีภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะเรื่องการใช้ชีวิตกับสายน้ำ เช่น ความสามารถในการสร้างเรือขุดที่ทนทานเหมาะกับสภาพภูมิประเทศ มีเทคนิคการถือท้ายเรือในแบบที่ทำให้เรือแล่นฉิว หรือวิธีการต่อแพอย่างชาญฉลาดจนสามารถใช้ชีวิตอยู่บนนั้นได้เหมือนบ้าน ฯลฯ นอกจากนั้นจะเห็นได้ว่าในหลาย ๆ ครั้งนั้น การพรรณนาถึงชาวสยามของนายสมิธจะเป็นการวิพากย์วิจารณ์อย่างให้เกียรติ ยอมรับนับถือและเข้าใจ ซึ่งแตกต่างจากการมองอย่างผิวเผิน เอาแต่ได้ และใช้ทัศนคติในลักษณะยกตนว่าเหนือกว่าชาวเอเชีย ตัดสินเอาแต่ความเข้าข้างประโยชน์ของตนสถานเดียวแบบที่ชาวตะวันตกที่จิตใจคับแคบหลายคนมักจะเป็น

ชาวสยามในอดีตกับการใช้ชีวิตในสายน้ำ

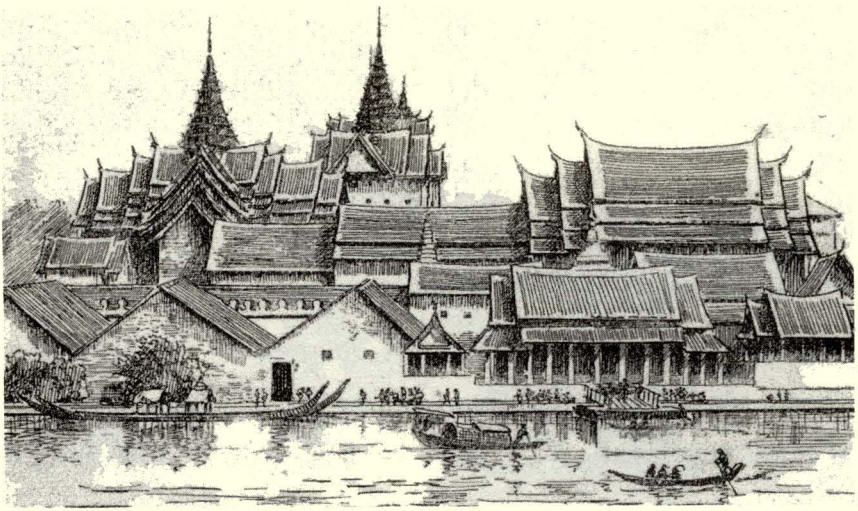
บทสรุป

หลังพ.ศ.๒๔๓๙ นายสมิธได้กราบถวายบังคมลาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวออกจากราชการสยามและเดินทางกลับสู่ประเทศอังกฤษ โดยให้เหตุผลในเรื่องความจำเป็นที่เกิดจากอาการเจ็บป่วยทรุดโทรมของร่างกายจากการที่เขาต้องตรากตรำทำงานในท้องถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ ของสยามมาอย่างยาวนาน หนังสือที่เกิดจากประสบการณ์ในระยะเวลากว่า ๕ ปีในสยามของเขา เรื่อง Five Years in Siam ทั้งสองเล่มได้รับการจัดพิมพ์ในอังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ และหลังจากได้กลับไปพักรักษาตัวที่อังกฤษได้ระยะหนึ่ง รัฐบาลสยามก็ได้ว่าจ้างให้เขาปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้แทนทางการทูตของสยาม ณ กรุงลอนดอน ในตำแหน่ง Secretary of Siamese Legation ระหว่าง พ.ศ.๒๔๔๑–๒๔๔๔ (ค.ศ.๑๘๙๘-๑๙๐๑) ซึ่งเป็นการทำงานให้สยามเป็นครั้งสุดท้ายก่อนที่รัฐบาลอังกฤษจะมอบหมายให้เขาไปปฏิบัติหน้าที่ในแอฟริกาใต้ ในตำแหน่งเลขานุการด้านกิจการเหมืองแร่ในทรานส์วอลล์ (Secretary for Mines in Transvaal) เขาได้ใช้ชีวิตอยู่ในแอฟริกาถึงพ.ศ.๒๔๗๐ (ค.ศ.๑๙๒๗) จนกระทั่งเกษียณจากงานเมื่ออายุ ๖๐ ปี

นายสมิธสมรสกับ นางสาวอมาเบล ซัตตัน (Ms.Amabel Sutton) บุตรสาวของ Sir Henry Sutton KC เมื่อ ค.ศ.๑๙๐๐ มีบุตรชาย ๓ คน และบุตรสาว ๑ คน เขามีผลงานทั้งหนังสือและบทความในขอบข่ายงานของเขาหลายเล่ม เช่น Journey on the Upper Me Khong, Mast and Sail in Europe and Asia, Chase and Chance in Indo-China รวมทั้ง Five Years in Siam เล่ม ๑ และ ๒ ดังกล่าวข้างต้น หนังสือเรื่องห้าปีในสยามนี้นอกจากจะให้ความรู้ทางด้านธรณี-วิทยาของสยามตลอดจนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมใน

ท้องที่ต่าง ๆ แล้ว ยังนับว่าได้ช่วยเปิดโลกทัศน์สู่เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสยามระหว่างวิกฤตการณ์อันตึงเครียดทางการเมืองและช่วงเวลาแห่งการพัฒนาเปลี่ยนผ่านของสยาม ในฐานะชาวอังกฤษที่พูดภาษาไทยได้และยังมีตำแหน่งระดับบริหารทำให้เขาสามารถเดินทางไปได้ทั่วประเทศ มุมมองของเขาที่มีต่อสยามจึงโดดเด่นไม่เหมือนใคร อย่างไรก็ดีบทบาทของนายสมิธที่จะต้องรักษาผลประโยชน์ของจักรวรรดิ์นิยมอังกฤษเอาไว้ก็เป็นเรื่องที่ไม่อาจมองข้ามและควรต้องนำมาพิจารณาประกอบกัน เพราะเมื่อพิจารณาในอีกมุมหนึ่งก็จะเห็นว่าความพยายามของนายสมิธในการที่จะสร้างจินตนาการและทำความเข้าใจสยามผ่านทางตัวหนังสือ คงไม่ได้มีความสำคัญในฐานะงานเขียนที่เกี่ยวกับประเทศสยามเพียงอย่างเดียว หากแต่คงพอจะทำให้มองเห็นเจตนาที่อังกฤษมีต่อประเทศสยามชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย

นายเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (Herbert Warington Smyth) ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๖ (ค.ศ.๑๙๔๓) อายุได้ ๗๖ ปี

ภาพพระบรมมหาราชวัง (จากหนังสือ ห้าปีในสยาม)

บรรณานุกรม

ศิลปากร, กรม. **บันทึกการเดินทางสู่แม่น้ำโขงตอนบน ประเทศสยาม.** กรุงเทพฯ : เอดิสัน เพรส โพรดักส์. ๒๕๔๙.

ศิลปากร, กรม. **ห้าปีในสยาม เล่ม ๑.** กรุงเทพฯ : อาทิตย์ โพรดักส์ กรุ๊ป. ๒๕๔๔.

ราชเลขาธิการ, สำนัก. **ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). ๒๕๕๐.

Royal Naval Volunteer Reserve (RNVR) Officers 1939-1945. **Warington Smyth, Nigel** (Clive S.) Available : // Unithistories.com (Access date 7 February 2015)

Tamara Loos. **"Introduction"** ใน **Five Years in Siam From 1891-1896.** หน้า V-XIX. Singapore : White Lotus, 1994.

Warington Smyth, Herbert. **Five Years in Siam From 1891-1896 v.1 and 2.** Singapore : White Lotus. 1994.

Warington Smyth, Herbert. **Five Years in Siam Vol.1-2**. London : Spottiswoode and Co.,New Street Square.1898.

Wikipedia the free encyclopedia, (2014), **Royal Geographical Society. (Online)** Available : http://en.m.wikipedia.org (Access date 7 February 2015).

Wikipedia the free encyclopedia. (2014), **Herbert Warington Smyth.** Available : http: //en.m.wikipedia.org (Access date 7 February 2015).

หน้าว่าง

เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์ (Monsieur Louis Robert de la Mahotière)

นายช่างสุขาภิบาล กรมสุขาภิบาล ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ค้นคว้าเรียบเรียงโดย นายชรัตน์ สิงหเดชากุล

เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์
(Monsieur Louis Robert de la Mahotière)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้มีการว่าจ้างชาวต่างชาติเข้ามาปฏิบัติราชการในประเทศไทยมากขึ้น ด้วยเหตุที่ประเทศไทยต้องการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ให้ทัดเทียมกับชาติตะวันตก สำหรับด้านการสุขาภิบาลในกรุงเทพฯ ซึ่งได้แก่ การ

ระบายน้ำ การกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ตลอดจนการตัดถนนสายต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นทางสัญจรไปมา และการสร้างสะพาน รัฐบาลสยามได้สรรหาผู้ที่มีความรู้ความสามารถเป็นนายช่างวิศวกรจากต่างประเทศเพื่อให้มาช่วยงานด้านสุขาภิบาล การประปา และงานโยธา จึงได้มีการตกลงกันระหว่างรัฐบาลของประเทศไทยและประเทศฝรั่งเศส โดยพระยาสุริยานุวัตร[๑] ราชทูตไทย ณ กรุงปารีส กับ เมอซิเออร์ เดลกาเซ (Monsieur Delcassé) เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศประเทศฝรั่งเศส โดยทางรัฐบาลฝรั่งเศสได้ส่งเมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์ เข้ามารับราชการเป็นนายช่างสุขาภิบาล โดยอยู่ในบังคับบัญชาของเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ [๒]

เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์ เป็นชาวฝรั่งเศส สำเร็จการศึกษาสาขาวิศวกรรมจากโรงเรียนศิลปหัตถกรรมแห่งปารีส (Central School of Arts and Crafts of Paris) เขาได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกสมาคมวิศวกรโยธาฝรั่งเศส (Society of French Civil Engineers) และมีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานวิศวกรรมในประเทศต่าง ๆ โดยดำรงตำแหน่งวิศวกรประจำบริษัททางรถไฟและสารประกอบไนโตรเจนอันโตฟายัสตา (Antofagasta Railway and Nitrates Company) ในประเทศชิลี และปฏิบัติงานในกรมโยธาธิการของรัฐบาลชิลีในเวลาต่อมา เขาเป็นผู้ที่มีส่วนในการดำเนินงานก่อสร้างทางรถไฟจากกรุงวิกตอเรีย (Victoria) สู่กรุงโอซอร์โน (Osorno) และงานการสำรวจสัมปทานไนเตรตและดินแดนในเขตทาราปากา (Tarapaca)

---

[๑] พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค) อัครราชทูตไทยประจำประเทศฝรั่งเศสระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๙-๒๔๔๘

[๒] คือ เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์ หลาน กุญชร) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๒-๒๔๕๒

ภายหลัง เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์ จำเป็นต้องเดินทางออกจากประเทศชิลีเนื่องจากเกิดเหตุการณ์วุ่นวายจากการปฏิวัติและการโค่นล้มอำนาจของประธานาธิบดี บัลมาเซดา (José Manuel Balmaceda) แห่งชิลี [๑] ต่อมาเขาได้เข้าทำงานในบริษัทเหมืองแร่ทองคำฮวนชากา เดอ โบลิเวีย (Huanchaca De Bolivia Gold-mining Company) โดยได้ดำเนินงานจัดการระบบคลองซึ่งได้รับน้ำจากแม่น้ำคากัว (River Cagua) เพื่อการผลิตไฟฟ้าพลังน้ำของเหมืองแร่ดังกล่าว หลังจากนั้นบริษัทในประเทศฝรั่งเศสได้ว่าจ้างให้เขาควบคุมดูแลเรื่องการนำไม้มะฮอกกานีและไม้ชนิดอื่น ๆ ในป่าของประเทศโบลิเวียไปใช้ประโยชน์ เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา-มาโฮติแยร์ ได้เดินทางสู่ประเทศคองโก (the Congo) [๒] ซึ่งที่นั่นเขาปฏิบัติหน้าที่ตามภารกิจในทางภูมิศาสตร์เพื่ออำนวยประโยชน์ต่อการสร้างที่อยู่อาศัยสำหรับชาวเมืองปารีส

ภายหลังจากที่ เมอซิเออร์ มาโฮติแยร์ เดินทางกลับมายังประเทศฝรั่งเศส เขาได้รับการคัดเลือกจากรัฐบาลฝรั่งเศสให้เข้ามารับราชการในประเทศไทย โดยได้เดินทางออกจากประเทศฝรั่งเศสเมื่อวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕ และเริ่มรับราชการในวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕ ในการทำสัญญาจ้างครั้งแรกนั้น มีกำหนดเวลารับราชการเป็นเวลา ๑ ปี นับตั้งแต่วันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕ ถึงวันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๖ โดยได้รับเงินเดือนปีละ ๒๐,๐๐๐ บาทตลอดปี หลังจากครบกำหนดสัญญาได้มีการทำสัญญาจ้างครั้งที่ ๒ มีกำหนดเวลา ๓ ปี และเมื่อครบกำหนดสัญญาครั้งที่ ๒ แล้ว ได้มีการสลักหลัง

---

[๑] ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีชิลี ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๙-๒๔๓๔

[๒] คองโกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๘ และได้รับเอกราชใน พ.ศ. ๒๕๐๓ ภายใต้ชื่อ สาธารณรัฐคองโก

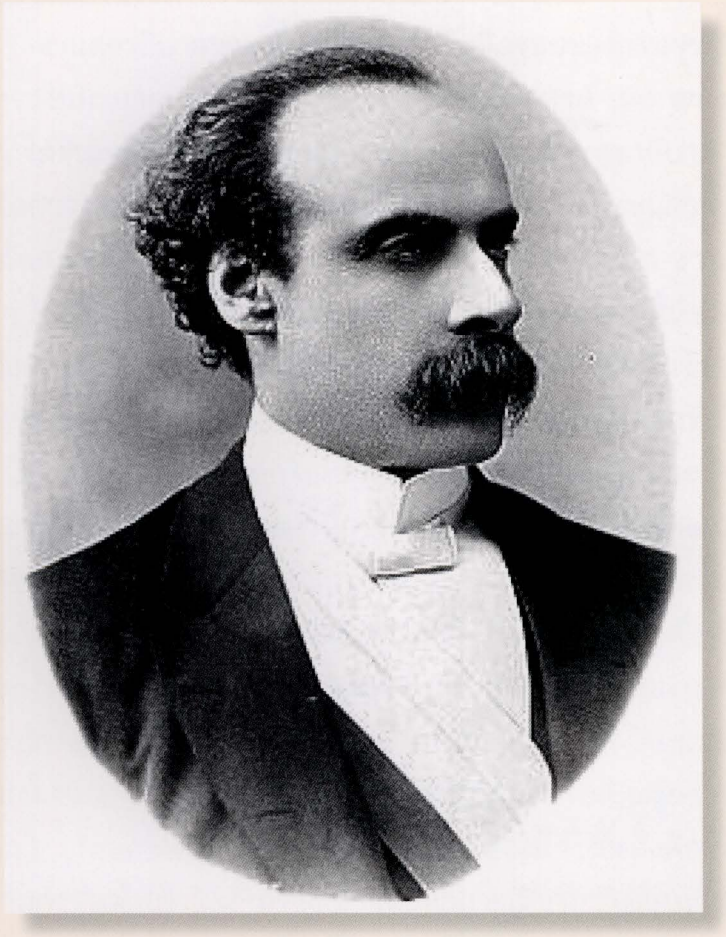
หน้าว่าง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์
ภาพจากหนังสือ Twentieth Century Impressions of Siam

ประธานาธิบดี บัลมาเซดา (José Manuel Balmaceda)
แห่งประเทศชิลี (พ.ศ. ๒๓๘๓-๒๔๓๔)
ภาพจาก http://es.wikipedia.org/wiki/Jos%C3%A9_Manuel_Balmaceda

หน้าว่าง

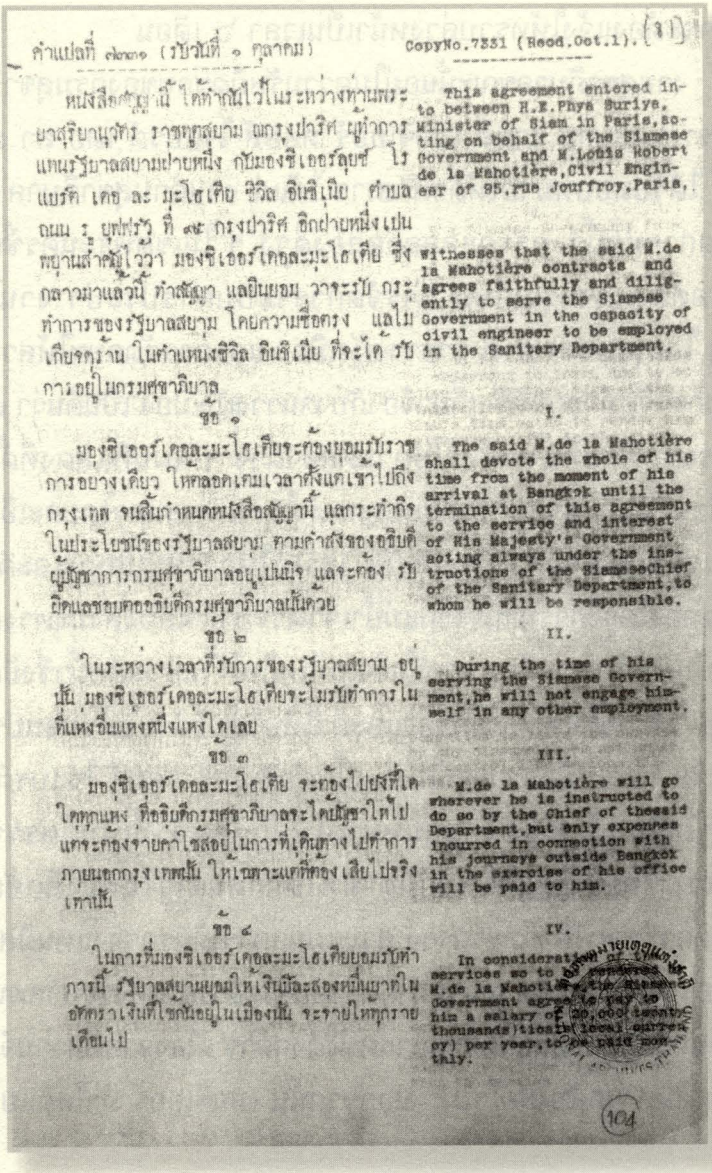
สัญญา ใช้สัญญาฉบับนั้นต่อไปโดยไม่มีกำหนดเวลา หากฝ่ายใดจะเลิกสัญญาจะต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้าเป็นเวลา ๖ เดือน

งานสุขาภิบาลขณะนั้นอยู่ในความรับผิดชอบของกรมสุขาภิบาล กระทรวงนครบาล งานที่ เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์ ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการ ได้แก่ งานด้านสุขาภิบาล อาทิ การจัดการท่อน้ำ การดูแลลอกคลองต่าง ๆ ในเขตพระนครชั้นนอก ตั้งแต่คลองผดุงกรุงเกษม การจัดการระบบการประปา งานโยธาต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ อาทิ การวางผังเมือง และการตัดถนนให้สวยงาม รวมถึงการจัดทำแผนที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับงานวางผังเมือง เป็นต้นว่า แผนที่แสดงระดับที่ดินที่น้ำจะไหลไปตามคลองต่าง ๆ แผนที่แสดงที่ตั้งของบ้านเรือน ถนน ตรอก ซอกซอยทุกแห่งในเขตพระนครโดยละเอียด [๑] ในส่วนของงานด้านการประปานั้น เขาได้ให้การสนับสนุนและดำเนินการทดลองโครงการนำน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาลำเลียงส่งมาทางคลองเพื่อส่งไปยังใจกลางเมือง จากนั้นจึงสูบไปเก็บไว้ในอ่างเก็บน้ำซึ่งมีความสูง ๖๐ ฟุต แล้วผ่านการกรองและทำให้บริสุทธิ์ด้วยโอโซนจนประสบผลสำเร็จ นอกเหนือจากงานในส่วนนี้ เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์ ยังได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ตรวจการแตรมเว (Tramway) มีหน้าที่ตามที่ได้กำหนดไว้ในหนังสือสัญญาอนุญาตการจุดไฟฟ้าและรถราง ส่วนแผนกการเดินรถรางแทนมิสเตอร์ กาโล อาเลกรี (Mr.C. Allegri) ผู้ตรวจการแตรมเวของรัฐบาลคนก่อน ซึ่งได้ยื่นหนังสือขอลาออกจากตำแหน่งดังกล่าว เนื่องจากมีความจำเป็นจะต้องเดินทางกลับไปยุโรป [๒] นอกจากนั้น เมอซิเออร์ มาโฮติแยร์ ยัง

---

[๑] เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ เบ็ดเตล็ด รหัสไมโครฟิล์ม ก.ร.๕ บ/๓๒/๓ เรื่อง นายหลุยส์ โรแบรต เดอ ลา มาโฮติเอ (Monsieur Louis Robert De la Mahotiere) นายช่างสุขาภิบาล (๑๔ ธ.ค. ๑๒๐ - ๑ ต.ค. ๑๔๕) หน้า ๑๑๐-๑๑๑

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓

คำแปลที่ ๔๓๓๑ (รับวันที่ ๑ ตุลาคม) CopyNo.7331 (Recd.Oct.1).

หนังสือสัญญานี้ ได้ทำกันไว้ในระหว่างท่านพระยาสุริยานุวัตร ราชทูตสยาม ณกรุงปารีส ผู้ทำการแทนรัฐบาลสยามฝ่ายหนึ่ง กับมองซิเออร์ลุยซ์ โรแบรต์ เดอ ละ มะโธเตียร์ วิศวิล อินซิเนีย ตำบล ฉนน ๙ ยุฟฟรัว ที่ ๙๕ กรุงปารีส อีกฝ่ายหนึ่งเป็นพยานสำคัญว่า มองซิเออร์เดอละมะโธเตียร์ ซึ่งกล่าวมาแล้วนี้ ทำสัญญา และยินยอม ว่าจะรับกระทำการของรัฐบาลสยาม โดยความซื่อตรง และไม่เกียจคร้าน ในตำแหน่งวิศวิล อินซิเนีย ที่จะได้ รับการอยู่ในกรมสุขาภิบาล

This agreement entered into between H.E.Phya Suriye, minister of Siam in Paris, acting on behalf of the Siamese Government and M.Louis Robert de la Mahotière, Civil Engineer of 95,rue Jouffroy,Paris, witnesses that the said M.de la Mahotière contracts and agrees faithfully and diligently to serve the Siamese Government in the capacity of civil engineer to be employed in the Sanitary Department.

ข้อ ๑

มองซิเออร์เดอละมะโธเตียรจะต้องยอมรับราชการอย่างเดียว ให้ตลอดเวลาตั้งแต่เข้าไปถึงกรุงเทพ จนสิ้นกำหนดหนังสือสัญญานี้ และกระทำกิจในประโยชน์ของรัฐบาลสยาม ตามคำสั่งของอธิบดีผู้บัญชาการกรมสุขาภิบาลอยู่เป็นนิจ และจะต้อง รับผิดชอบต่ออธิบดีกรมสุขาภิบาลนั้นด้วย

I.

The said M.de la Mahotière shall devote the whole of his time from the moment of his arrival at Bangkok until the termination of this agreement to the service and interest of His Majesty's Government acting always under the instructions of the SiameseChief of the Sanitary Department, to whom he will be responsible.

ข้อ ๒

ในระหว่างเวลาที่รับการของรัฐบาลสยาม อยู่นั้น มองซิเออร์เดอละมะโธเตียรจะไม่รับทำการในที่แห่งอื่นแห่งหนึ่งแห่งใดเลย

II.

During the time of his serving the Siamese Government, he will not engage himself in any other employment.

ข้อ ๓

มองซิเออร์เดอละมะโธเตียร จะต้องไปยังที่ใดใดทุกแห่ง ที่อธิบดีกรมสุขาภิบาลจะใคผู้บัญชาใหไป แต่จะต้องจ่ายค่าใช้สอยในการที่เดินทางไปทำการภายนอกกรุงเทพนั้น ให้เฉพาะแต่ที่ต้องเสียไปจริงเท่านั้น

III.

M.de la Mahotière will go wherever he is instructed to do so by the Chief of thesaid Department, but only expenses incurred in connection with his journeys outside Bangkok in the exercise of his office will be paid to him.

ข้อ ๔

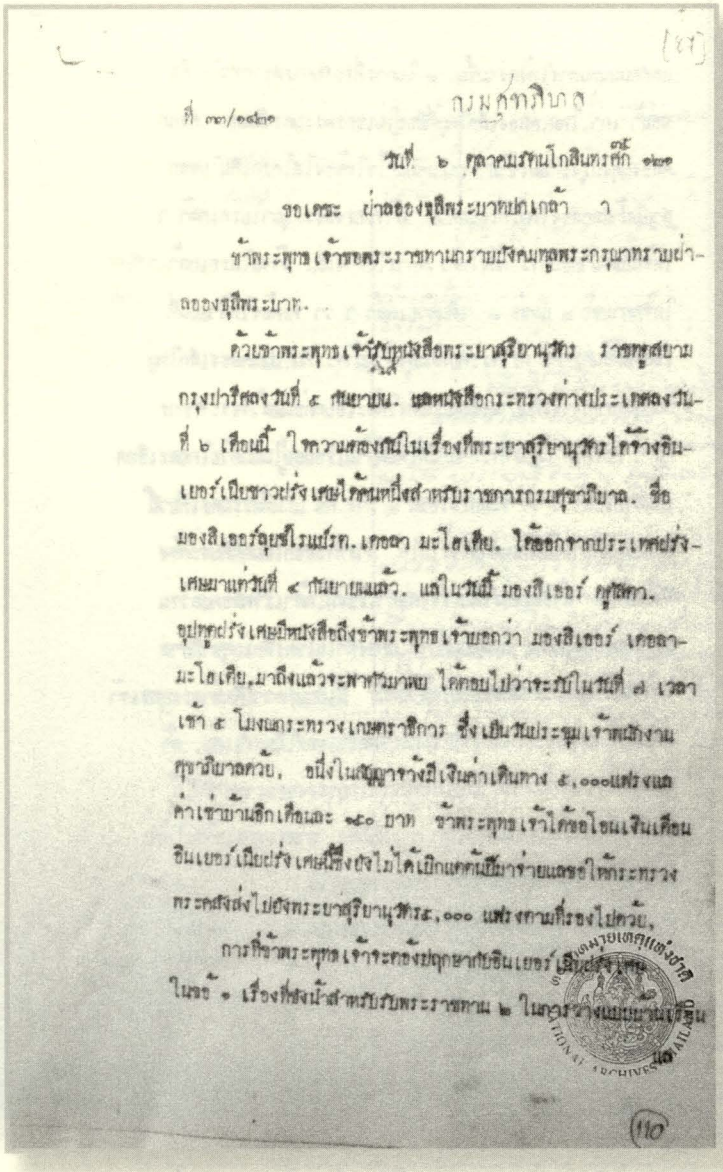
ในการที่มองซิเออร์เดอละมะโธเตียรยอมรับทำการนี้ รัฐบาลสยามยอมให้เงินเดือนสองหมื่นบาทในอัตราเงินที่ใช้กันอยู่ในเมืองนั้น จะจ่ายให้ทุกรายเดือนไป

IV.

In consideration of the services so to be rendered by M.de la Mahotière, the Siamese Government agrees to pay to him a salary of 20,000 (twenty thousands)ticals(local currency) per year, to be paid monthly.

104

ส่วนหนึ่งของสำเนาสัญญาจ้าง
เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์

(๑๗)

ที่ ๓๗/๑๔๒๑ กรมสุขาภิบาล

วันที่ ๖ กุลาคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๑

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า ๆ

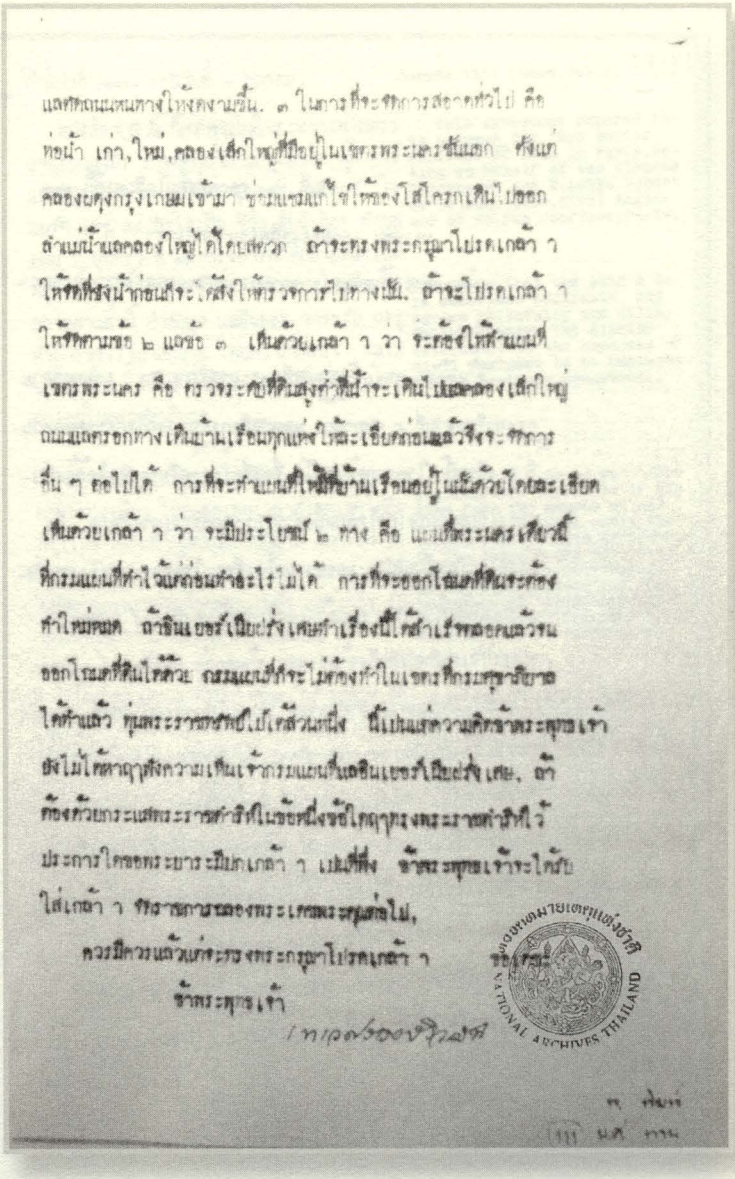
ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานราชบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่า-
ละอองธุลีพระบาท.

ด้วยข้าพระพุทธเจ้ามีบันทึกสือพระยาสุริยานุวัตร ราชทูตสยาม
กรุงปารีสลงวันที่ ๕ กันยายน. และหนังสือกระทรวงต่างประเทศลงวัน-
ที่ ๖ เดือนนี้ ในความข้องกันในเรื่องที่พระยาสุริยานุวัตรได้ว่างอิน-
เยอร์เมียชาวฝรั่งเศสไว้คนหนึ่งสำหรับราชการกรมสุขาภิบาล. ชื่อ
มองสิเออร์ลุยซ์โรแบร์ท. เดอลา มะโฮเดีย. ได้ออกจากประเทศฝรั่ง-
เศสมาแต่วันที่ ๔ กันยายนแล้ว. แลในวันนี้ มองสิเออร์ กูสิดา.
อุปทูตฝรั่งเศสมีหนังสือถึงข้าพระพุทธเจ้าบอกว่า มองสิเออร์ เดอลา-
มะโฮเดีย.มาถึงแล้วจะพาตัวมาหา ได้ตอบไปว่าจะรับในวันที่ ๗ เวลา
เช้า ๕ โมงเศษกระทรวงเกษตราธิการ ซึ่งเป็นวันประชุมเจ้าหน้างาน
สุขาภิบาลด้วย. อนึ่งในสัญญาข้างมีเงินค่าเดินทาง ๕,๐๐๐แฟรังแล
ค่าเช่าบ้านอีกเดือนละ ๑๕๐ บาท ข้าพระพุทธเจ้าได้ขอโอนเงินเดือน
อินเยอร์เมียฝรั่งเศสนี้ซึ่งยังไม่ได้เบิกแต่คนนี้มาจ่ายแลขอให้กระทรวง
พระคลังส่งไปยังพระยาสุริยานุวัตร๕,๐๐๐ แฟรังตามที่ขอไปด้วย.

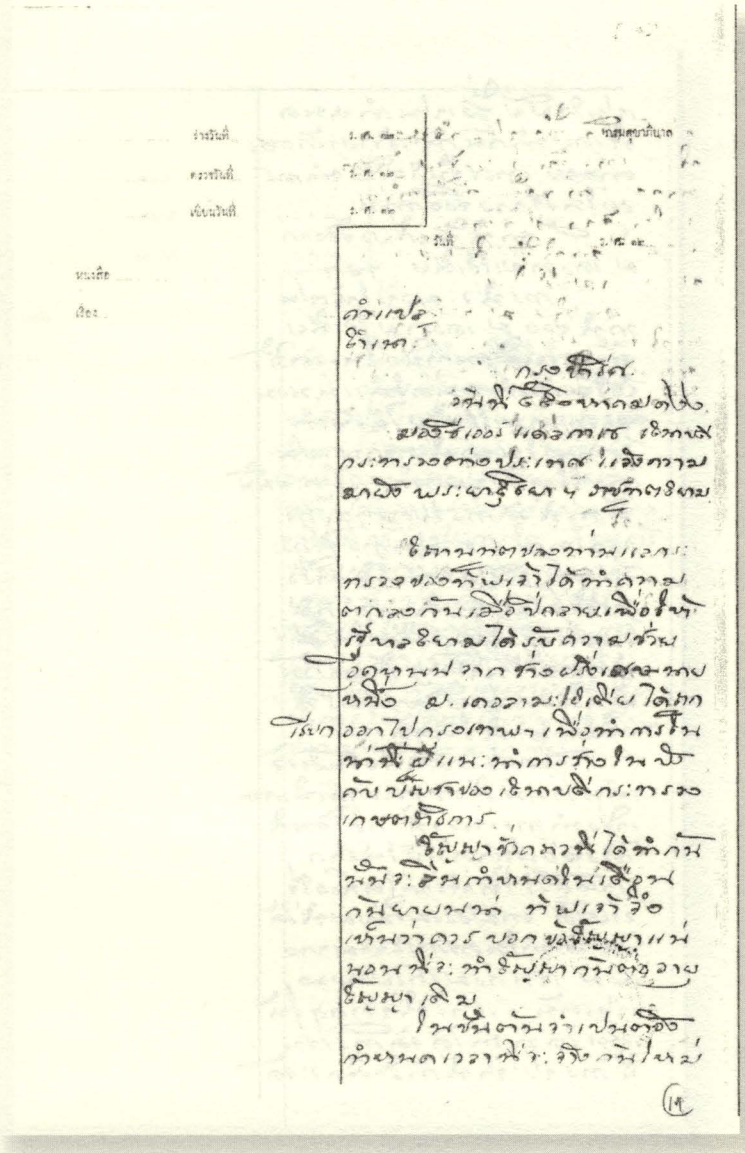
การที่ข้าพระพุทธเจ้าจะต้องปฏิบัติอินเยอร์เมียฝรั่งเศส
ในข้อ ๑ เรื่องที่ส่งน้ำสำหรับรับพระราชทาน ๒ ในการว่างแบบบ้านเรือน
และ

(๑๑๐)

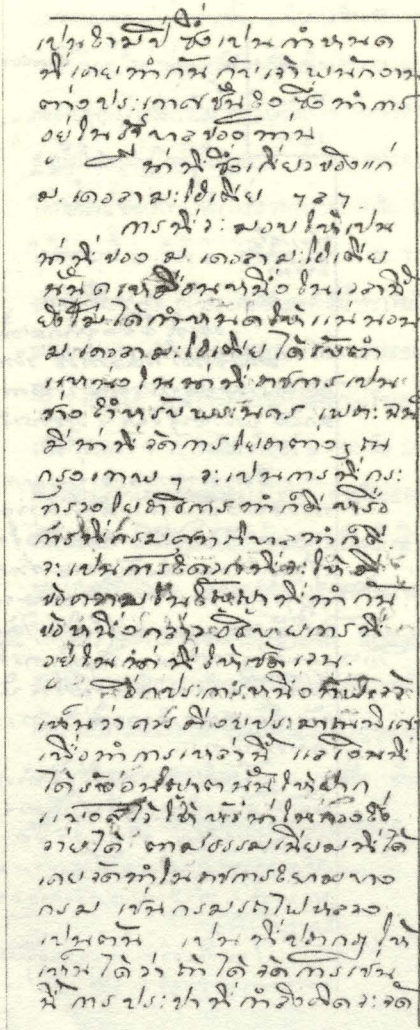
หนังสือที่เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์ หลาน กุญชร)
อธิบดีกรมสุขาภิบาล กราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เรื่องการจ้างและหน้าที่ของ เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮดิแยร์

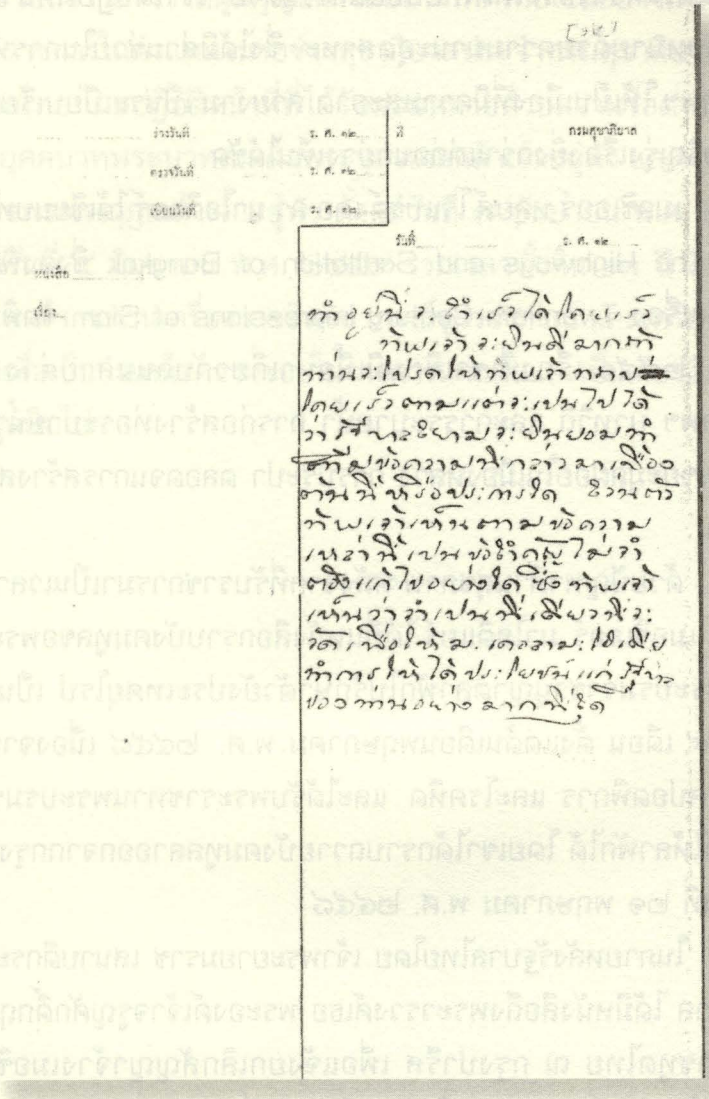
หนังสือที่เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์ หลาน กุญชร)
อธิบดีกรมสุขาภิบาล กราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เรื่องการจ้างและหน้าที่ของ เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เคอ ลา มาโฮดิแยร์
(ต่อ)

คำแปลสำเนาหนังสือจาก เมอซิเออร์ เคลกาเซ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ฝรั่งเศส ถึง พระยาสุริยานุวัตร ราชทูตไทย ณ กรุงปารีส

คำแปลสำเนาหนังสือจาก เมอซิเออร์ เคลกาเซ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ
ฝรั่งเศส ถึง พระยาสุริยานุวัตร ราชทูตไทย ณ กรุงปารีส
(ต่อ)

คำแปลสำเนาหนังสือจาก เมอซิเออร์ เดลกาเซ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ
ฝรั่งเศส ถึง พระยาสุริยานุวัตร ราชทูตไทย ณ กรุงปารีส
(ต่อ)

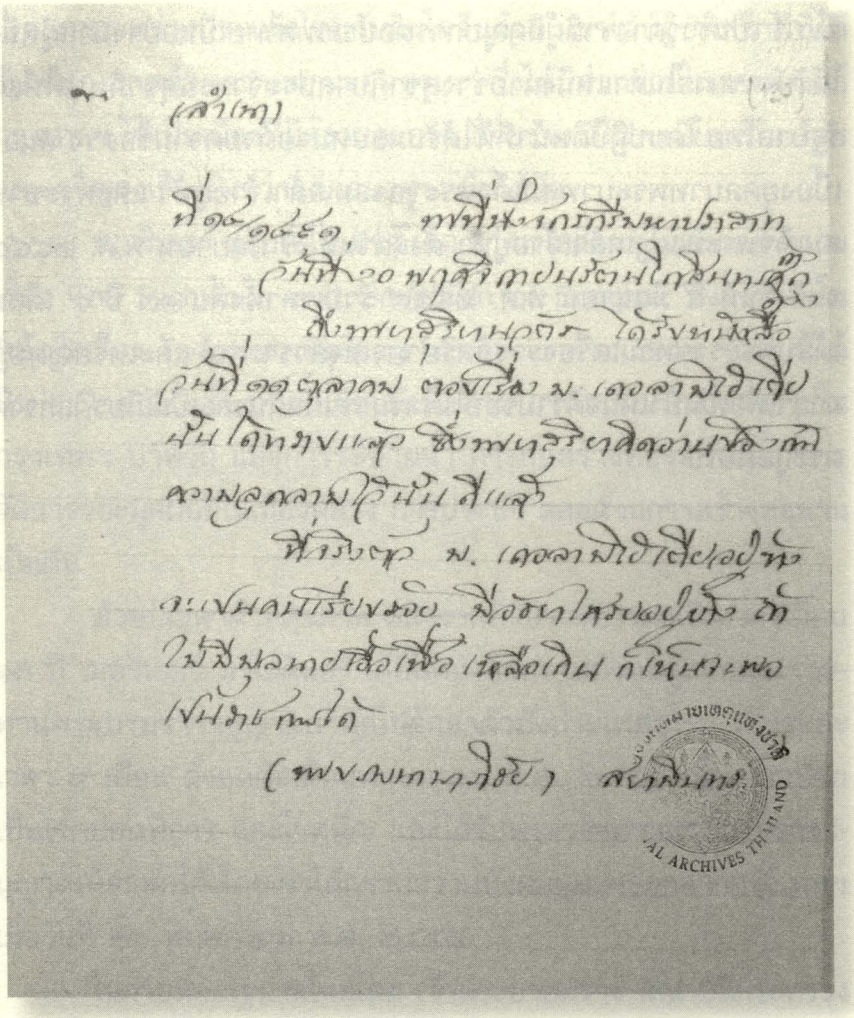
ได้รับมอบหมายจากกระทรวงมหาดไทยให้ปฏิบัติหน้าที่ข้าหลวงปักปันเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนด้วย เขาได้ปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้วยความมานะอุตสาหะ ซึ่งได้มีส่วนช่วยในการพัฒนากรุงเทพฯ ให้เป็นเมืองที่มีความสะอาด สวยงาม เป็นระเบียบเรียบร้อย และเจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่าแต่ก่อนอย่างเห็นได้ชัด

เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์ ได้เขียนบทความเรื่อง The Highways and Sanitation of Bangkok ซึ่งลงพิมพ์ในหนังสือเรื่อง Twentieth Century Impressions of Siam จัดพิมพ์ในปีพ.ศ. ๒๔๕๑ เรื่องที่เขาเขียนมีเนื้อหาเกี่ยวกับถนนสายต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ บาทวิถี และการระบายน้ำ การก่อสร้างท่อระบายน้ำ การจัดการขยะมูลฝอยในเมืองหลวง การประปา ตลอดจนการสร้างสะพาน เป็นต้น

ด้วยปัญหาด้านสุขภาพ หลังจากที่รับราชการมาเป็นเวลาเกือบ ๑๓ ปี เมอซิเออร์ มาโฮติแยร์ ได้ยื่นหนังสือกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตลาพักไปรักษาตัวยังประเทศยุโรป เป็นระยะเวลา ๙ เดือน ตั้งแต่ต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ เนื่องจากป่วยเป็นโรคปอดพิการ และโรคหืด และได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ลาพักได้ โดยเขาได้กราบถวายบังคมทูลลาออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๘

ในภายหลังรัฐบาลไทยโดย เจ้าพระยายมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล ได้มีหนังสือถึงพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีส เพื่อแจ้งยกเลิกสัญญาจ้างเมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์ ณ วันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ เนื่องจากชราภาพและมีปัญหาด้านสุขภาพ

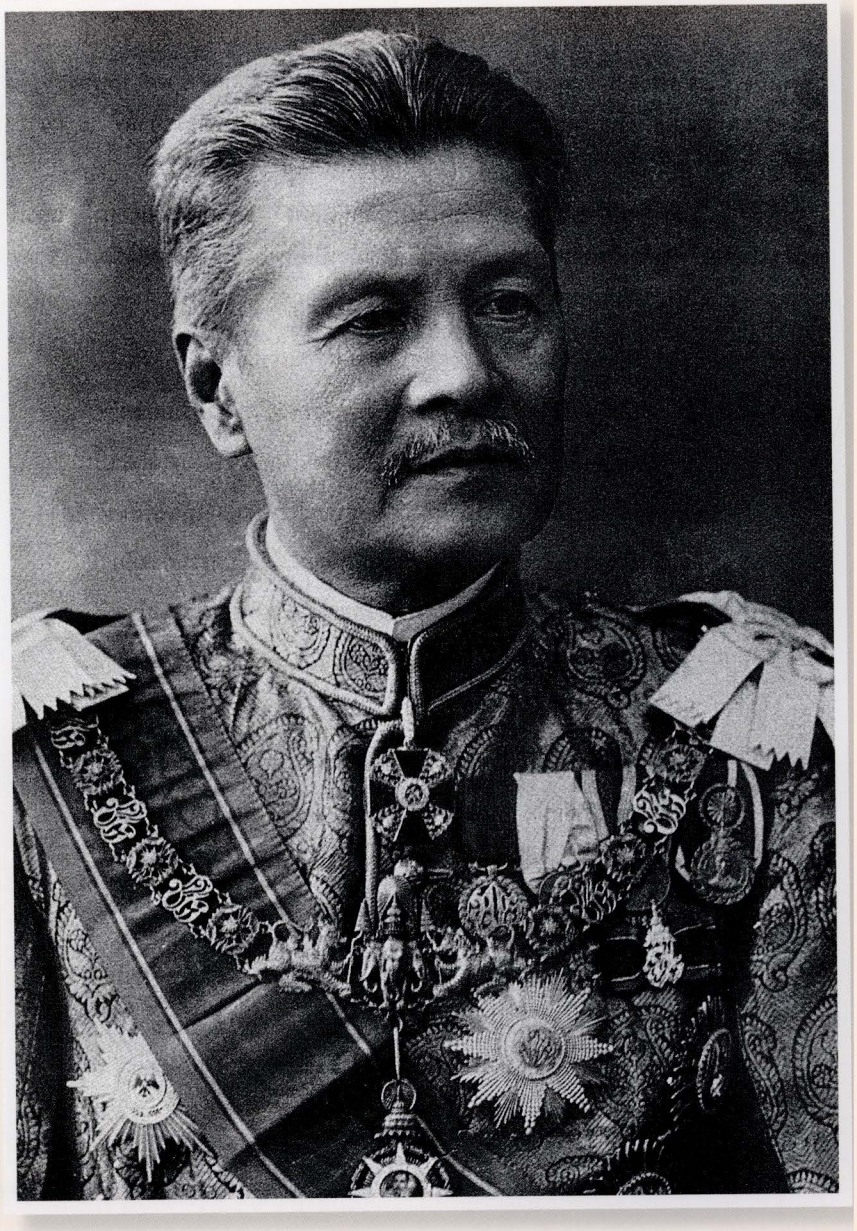
อย่างไรก็ดี นับว่า เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮ ติแยร์ เป็นชาวต่างชาติผู้มีคุณูปการต่อประเทศไทยเป็นอย่างมากผู้หนึ่ง ได้รับราชการในตำแหน่งนายช่างสุขาภิบาลประจำกรมสุขาภิบาลให้แก่ รัฐบาลไทย โดยปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้วยความซื่อตรง สนอง เบื้องยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่วันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕ จนถึงวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๙ รวมเวลาทั้งสิ้น ๑๓ ปี ๙ เดือน ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลวราภรณ์ และเหรียญดุษฎี มาลาเพื่อเป็นบำเหน็จความชอบในราชการแผ่นดินและเป็นเกียรติแก่วงศ์ ตระกูลสืบไป

สำเนาพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถึง พระยาสุริยานุวัตร ราชทูตไทย ณ กรุงปารีส มีพระราชดำรัสเกี่ยวกับอุปนิสัย
ของ เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์

พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค)

เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์ หลาน กุญชร)

๗๕๘ (๑๖)

กำหนดเวลาราชการของ

นาย เอช. ฮาร์. เดอลามะไกเยิ

สัญญาครั้งที่ ๑ มีกำหนด ๑ ปี ตั้งแต่วันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๔ ถึงวันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๖ เงินเดือนปีละ ๒๐,๐๐๐ บาทตลอดปี (เดือนละ ๑,๖๖๖ บาท ๖๖ สตางค์)

สัญญาครั้งที่ ๒ มีกำหนด ๓ ปี ตั้งแต่วันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๖ ถึงวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๙ เงินเดือนปีต้น เดือนละ ๑,๘๐๐ บาท ปีที่ ๒ เดือนละ ๑,๙๐๐ บาท ปีที่ ๓ เดือนละ ๒,๐๐๐ บาท

เมื่อครบกำหนดสัญญาครั้งที่ ๒ ให้ตกลงยักหลังสัญญาใช้สัญญานั้นต่อไปโดยไม่มีกำหนดเวลา ถ้าฝ่ายใดจะเลิกสัญญาต้องบอกกล่าวล่วงหน้าแก่กัน ๖ เดือน

นับวันราชการตั้งแต่แรกเข้าทำการถึงวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๙ เป็น ๑๓ ปี ๙ เดือน/

กำหนดเวลาที่ เมอซิเออร์ หลุยส์ โรแบรต์ เดอ ลา มาโฮติแยร์ รับราชการในประเทศไทย

บรรณานุกรม

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคนอื่นๆ. **พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค) นักเศรษฐศาสตร์คนแรกของเมืองไทย.** กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.

ศิลปากร, กรม. **เรื่องตั้งเจ้าพระยาในกรุงรัตนโกสินทร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), ๒๔๔๕.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สำนัก. เอกสารกระทรวงนครบาล หมายเลขเอกสาร ม. ร. ๖ น/๕๘ เรื่อง พระยากัลยาส่งสำเนาหนังสือที่มีไปมาระหว่างทูตสยามกับฝรั่งเศสในเรื่องสัญญาว่าจ้าง ม. เดอ ลา มะ โฮเตีย (๑๔ พฤศจิกายน ๒๔๔๕–๑๗ เมษายน ๒๔๕๕).

———————————— เอกสารกรมราชเลขาธิการ หมายเลขเอกสาร ก.ร.๕ บ/๓๒/๓ เรื่อง นายหลุยส์ โรแบรต เดอ ลา มาโฮติเอ(Monsieur Louis Robert De la Mahotiere) นายช่างสุขาภิบาล (๑๔ ธันวาคม ๑๒๐–๑ ตุลาคม ๑๔๕)

http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%AA%E0%B8%B2%E0%B8%98%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%93%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%90%E0%B8%84%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B9%82%E0%B8%81

http://en.wikipedia.org/wiki/Jos%C3%A9_Manuel_Balmaceda

The New Encyclopaedia Britannica Volumn I, III Micropaedia. 15th edition.

Wright, Arnold and Breakspear, Oliver T. (Editors). **Twentieth Century Impressions of Siam**. London : Lloyd's Greater Britain Publishing Company, Ltd., 1908.

หน้าว่าง

พระยากัลยาณไมตรี
(ดร.ฟรานซิส บี. แซร์)
ที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศ
ในสมัยรัชกาลที่ ๖

ค้นคว้าเรียบเรียงโดย นางสาวนันทพร บรรลือสินธุ์

พระยากัลยาณไมตรี
(ดร.ฟรานซิส บี. แซร์)

แม้ว่าประเทศไทยในสมัยรัตนโกสินทร์จะมิเคยสูญเสียอิสรภาพและถูกประเทศมหาอำนาจตะวันตกยึดครองเป็นอาณานิคมเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ในแถบเอเชียตะวันออกก็ตาม แต่หากพิจารณาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศอย่าง

ละเอียดแล้วจะเห็นได้ชัดเจนว่าอิสรภาพของไทยในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๑ นั้นถูกจำกัดโดยขอบเขตของสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่ประเทศไทยได้ทำไว้กับชาติมหาอำนาจนับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา โดยอังกฤษและไทยได้ลงนามในสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ต่อกันเป็นฉบับแรก เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ (ค.ศ. ๑๘๕๕) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม **"สนธิสัญญาเบาว์ริง"** และสัญญาดังกล่าวนี้เป็นเครื่องบั่นทอนอธิปไตยของไทยในด้านอำนาจตุลาการและการภาษีอากร ต่อมาประเทศไทยได้ทำสัญญากับประเทศอื่น ๆ อีกหลายประเทศ อาทิ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา เดนมาร์ก และโปรตุเกส เป็นต้น

การที่ไทยต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของสนธิสัญญาเหล่านั้น เนื่องจากว่าในระยะเวลาดังกล่าวไทยยังไม่มีประมวลกฎหมายใด ๆ ที่เหมาะสมพอจะยึดถือเป็นหลักประกันความยุติธรรมดังเช่นที่ประเทศตะวันตกทั้งหลายมีอยู่ อย่างไรก็ตาม ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราโชบายเปิดประเทศค้าขายกับชาวตะวันตกและทรงยอมทำสนธิสัญญากับประเทศเหล่านั้น ด้วยเหตุที่ยังมีชาวต่างประเทศในประเทศไทยเพียงจำนวนน้อย ความเสียเปรียบและข้อยุ่งยากจึงไม่สู้ปรากฏชัดเจนนัก แต่ครั้นเมื่อบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองขึ้น มีชาวต่างประเทศเข้ามาติดต่อค้าขายและได้รับผลประโยชน์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจในเมืองไทยอย่างมาก ดังนั้นแนวคิดเรื่องการสูญเสียสิทธิและความรู้สึกเสียเปรียบของคนไทยก็ยิ่งปรากฏเด่นชัดและนำพาความยุ่งยากมาสู่การบริหารประเทศมากขึ้นจนกลายเป็นความรู้สึกขมขื่น โดยเฉพาะเมื่อข้อผูกมัดนั้นได้ถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์ที่ครอบคลุมไปถึง "**คนในบังคับ**" หรือ "**คนในอารักขา**" ของประเทศมหาอำนาจทั้ง ๆ ที่คนเหล่านั้นก็เป็นชาวเอเชียเช่นเดียวกันกับคนไทย พระมหากษัตริย์ของ

ไทยทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขให้ประเทศไทยหลุดพ้นจาก **ความเสียเปรียบในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและเรื่องภาษีอากร** ให้ได้ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงริเริ่มแก้ปัญหานี้ โปรดให้มีการว่าจ้างชาวยุโรปผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายมาเป็นที่ปรึกษาดำเนินการแก้ไขปรับปรุงพระราชกำหนดกฎหมายปฏิรูปการศาล เพื่อให้เป็นหลักประกันด้านความยุติธรรม และเป็นแนวทางที่จะให้ประเทศมหาอำนาจยอมเปลี่ยนแปลงข้อผูกมัดที่บั่นทอนอำนาจอธิปไตยของไทย ถึงแม้จะต้องยอมสละดินแดนบางส่วนของไทยให้แก่ประเทศมหาอำนาจ ได้แก่ อังกฤษ และฝรั่งเศส ไปบ้างเพื่อแลกกับเอกราชทางการศาล แต่ถึงกระนั้นประเทศมหาอำนาจทั้งหลายที่ได้เปรียบไทยก็หาได้เปลี่ยนแปลงท่าทียอมผ่อนปรนข้อผูกมัดเหล่านั้นแก่ไทยไม่

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงตั้งพระทัยอย่างเด็ดเดี่ยวที่จะแก้ไขข้อผูกมัดเหล่านี้ให้ลุล่วงไปได้ ทรงเริ่มปฏิรูประบบกฎหมายของไทยให้เข้าสู่มาตรฐานสากล และทรงเจริญรอยตามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงว่าจ้างชาวต่างประเทศมาเป็นที่ปรึกษาราชการด้านนโยบายต่างประเทศ เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๑ เกิดขึ้นในยุโรปเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ระหว่างฝ่ายสัมพันธมิตรซึ่งมีอังกฤษ ฝรั่งเศส และรัสเซียเป็นผู้นำ กับฝ่ายมหาอำนาจกลาง ซึ่งประกอบด้วย เยอรมนี ออสเตรีย-ฮังการี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศสงครามเข้าเป็นฝ่ายสัมพันธมิตรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ด้วยทรงเห็นว่าถ้าไทยเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรซึ่งกำลังปฏิบัติการรบได้เปรียบอยู่ในขณะนั้นแล้วไทยอาจจะมีโอกาสขอแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคได้ ดังนั้นจึงโปรดให้ส่งทหารออกไปร่วมรบ ณ สมรภูมิยุโรป และดำเนิน

การอันเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายสัมพันธมิตรอย่างยิ่ง เช่น กรณีเข้ายึดเรือและทรัพย์สินของฝ่ายเยอรมัน เป็นต้น ครั้นเมื่อสงครามยุติลงฝ่ายสัมพันธมิตรมีชัยชนะ ประเทศไทยก็มีฐานะเป็นประเทศผู้ชนะสงครามด้วย อีกทั้งยังส่งผลให้หลุดพ้นจากข้อผูกมัดต่าง ๆ ที่เคยกระทำไว้กับประเทศที่แพ้สงครามอย่างเยอรมนี ออสเตรีย-ฮังการี คงเหลือแต่ประเทศมหาอำนาจที่ชนะสงครามเท่านั้นที่ยังมีข้อผูกมัดได้เปรียบไทยอยู่ตามสัญญาล้าสมัยเหล่านั้น ในการนี้ประเทศไทยจึงได้ขอเจรจาแก้ไขข้อสัญญา บุคคลสำคัญที่กระทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยเป็นอย่างมากในการแก้ไขข้อสัญญาในครั้งนั้น คือ **พระยากัลยาณไมตรี (Dr. Francis Bowes Sayre)** ชาวอเมริกัน ซึ่งเข้ามารับราชการในราชสำนักไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว [๑]

พระยากัลยาณไมตรี นามเดิม ดร.ฟรานซิส บี. แซร์ ชาวอเมริกัน เกิดที่เซาท์เบธเลเฮม มลรัฐเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๘ (ค.ศ. ๑๘๘๕) ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนลอร์เรนสวิลล์ วิทยาลัยวิลเลียมส์ และมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด สาขานิติศาสตร์ ตามลำดับ เมื่อสำเร็จการศึกษาได้รับปริญญานิติศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยม จากมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้เริ่มงานทางด้านกฎหมายเพื่อฝึกฝนทักษะความชำนาญที่สำนักงานอัยการใหญ่ของนิวยอร์คอยู่ระยะหนึ่ง จากนั้น พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้สมรสกับนางสาวเจสซี วูดโรว์ วิลสัน บุตรีของนายวูดโรว์ วิลสัน ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา มีบุตรด้วยกัน ๓ คน คือ ฟรานซิส บี. แซร์ จูเนียร์, เอเลนอร์ แอกสัน แซร์, และวูดโรว์ วิลสัน แซร์ (ภายหลังจากที่ภริยา

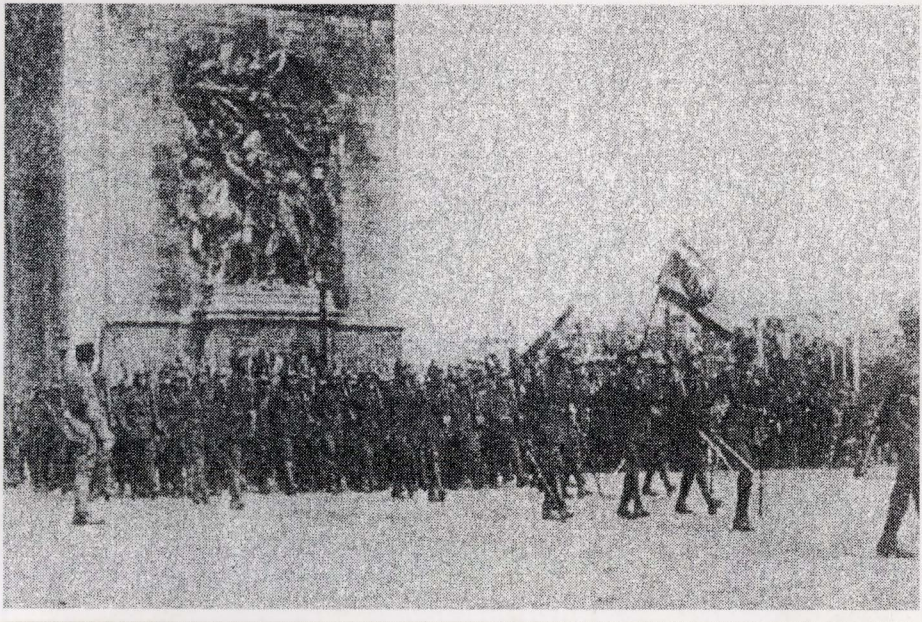
[๑] วิลาสวงศ์ พงศะบุตร, **ประวัติศาสตร์ไทย** (กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๐), หน้า ๓๒๕ - ๓๒๖.

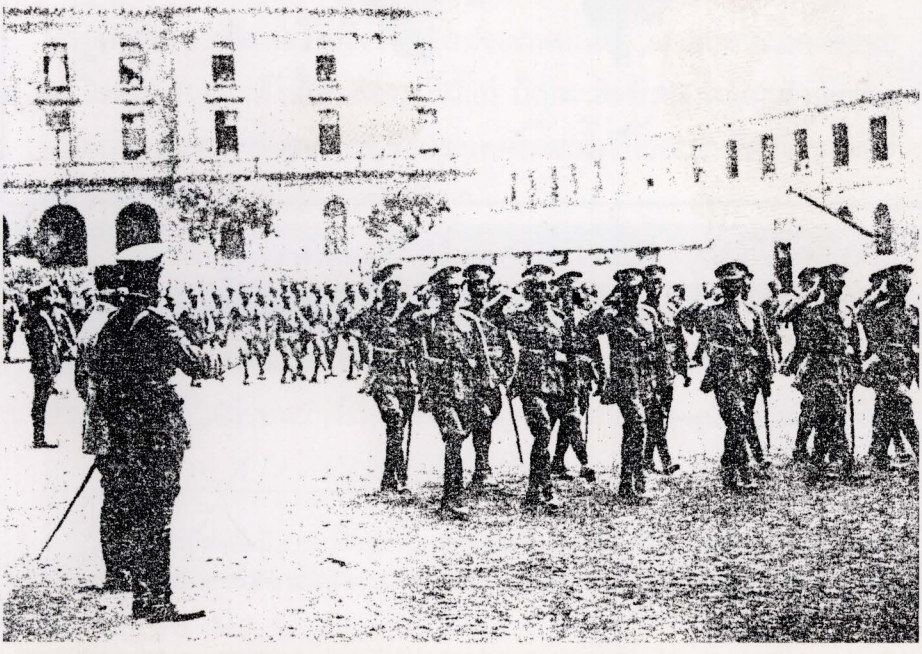
พระยากัลยาณไมตรี (ดร.ฟรานซิส บี. แซร์)
ที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศ
(พ.ศ. ๒๔๖๖ - ๒๔๖๘)

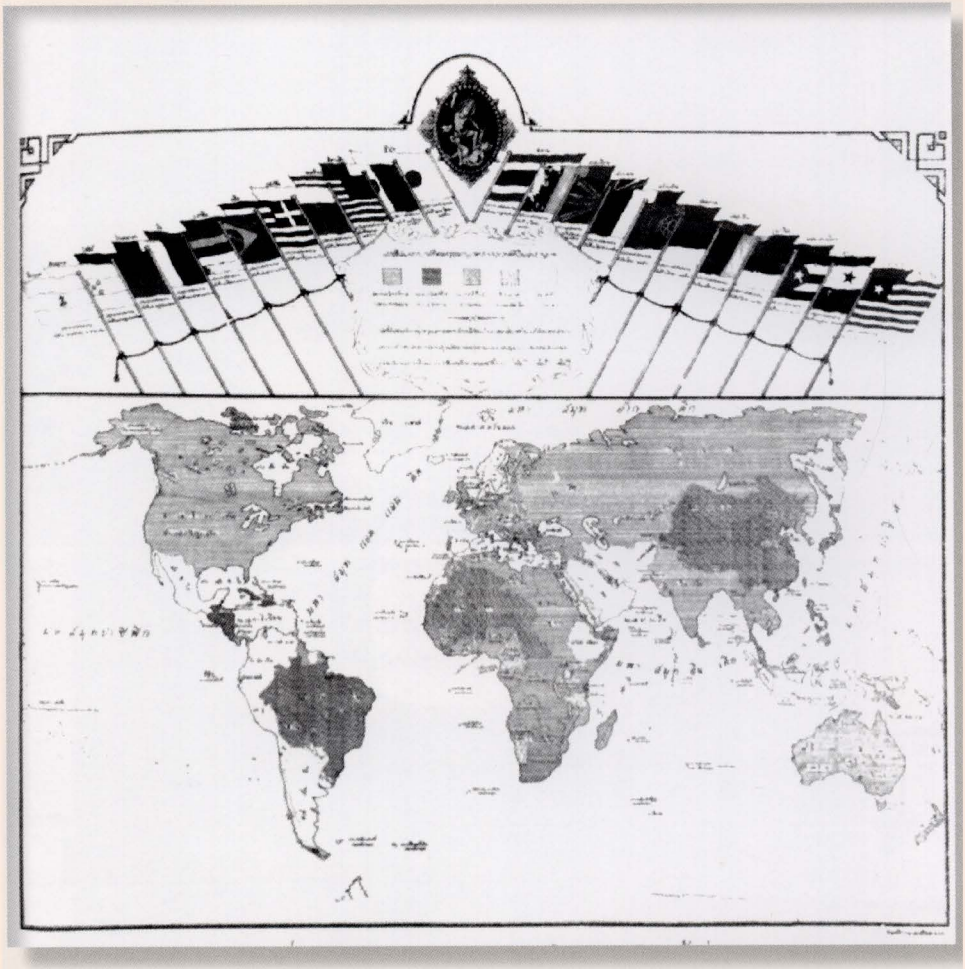

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

กองทหารอาสาที่ประเทศไทยส่งไปร่วมรบในยุโรปกำลังเดินสวนสนามที่กรุงปารีส
และเมืองมาร์เซยย์ ประเทศฝรั่งเศส

แผนที่แสดงสถานะของประเทศต่างๆ ในสงครามโลกครั้งที่ ๑
กับธงชาติของประเทศสัมพันธมิตร

คนแรกถึงแก่กรรมก็ได้สมรสอีกครั้งกับนางเอลิซาเบธ อีแวนส์ เกรฟ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐) ต่อมาได้เข้าทำงานในตำแหน่งอาจารย์และผู้ช่วยประธานวิทยาลัยวิลเลียมส์ ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ เป็นเจ้าหน้าที่คนสำคัญของสมาคม ไว.เอ็ม.ซี.เอ. ได้เดินทางไปจัดสถานบันเทิงและประกอบศาสนกิจเพื่อบำรุงขวัญและให้กำลังใจแก่ทหารอเมริกันที่ปฏิบัติการรบอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ ท่านได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตทางด้านนิติศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด และได้รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์ของมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด ด้วยเหตุที่ท่านเป็นผู้ที่รักการท่องเที่ยวผจญภัย และมีศรัทธาอย่างแรงกล้าที่จะอุทิศชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ จึงตัดสินใจเดินทางเข้ามารับราชการที่ประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตำแหน่งที่ปรึกษาราชการประจำกระทรวงการต่างประเทศ หรือที่เรียกว่าที่ปรึกษาการต่างประเทศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ ดร.ฟรานซิส บี. แซร์ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนผู้มีอำนาจเต็มของประเทศไทย เดินทางไปเจรจากับประเทศมหาอำนาจตะวันตกเพื่อขอแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ได้แก่ ปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และเรื่องอัตราภาษีศุลกากร ซึ่งประเทศไทยได้ทำไว้กับชาติต่าง ๆ ตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๔ จนเป็นผลสำเร็จ [๑]

การที่ประเทศไทยพยายามจะขอแก้ไขสนธิสัญญากับนานาชาติ ประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรประเทศแรกที่ยอมเปิดการเจรจากับไทย คือ สหรัฐอเมริกา เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาฉบับใหม่ระหว่างไทยและสหรัฐอเมริกา โดยแก้ไขสนธิสัญญา

---

[๑] ดูรายละเอียดอัตชีวประวัติของ ดร.ฟรานซิส บี. แซร์ ในหนังสือ **พระยากัลยาณไมตรี หรือ Glad Adventure** แปลโดย อายะดา กิรินกุล และคนอื่นๆ (พระนคร : สุทธิสารการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๐๕).

ฉบับเก่าที่ได้ทำไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ สาระสำคัญในสนธิสัญญาที่แก้ไขใหม่ มีดังนี้

๑. ยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตคนในบังคับอเมริกันในประเทศไทย แต่ยังคงให้กงสุลอเมริกันมีอำนาจในการถอนคดีไปว่าความเอาเองได้ แต่จะถอนคดีไปจากศาลฎีกาซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยมีพระราชอำนาจสูงสุดในการตัดสินคดีไม่ได้ อเมริกายังมีสิทธิถอนคดีได้จนกว่าไทยจะประกาศและบังคับใช้ประมวลกฎหมายตามที่แก้ไขปรับปรุงตามแบบตะวันตกแล้ว ๕ ปี

๒. ยกเลิกภาษีร้อยชักสาม ให้ไทยมีสิทธิในการตั้งพิกัดอัตราศุลกากรเอง

๓. กำหนดให้สนธิสัญญามีผลบังคับใช้ภายในระยะเวลา ๑๐ ปี [๑] สนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. ๒๔๖๓ นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในด้านการต่างประเทศของไทย เป็นครั้งแรกที่ไทยมีอิสรภาพในด้านภาษีศุลกากรและมีอำนาจทางการศาลเหนือคนในบังคับต่างชาติ โดยที่ไม่ต้องเสียสิ่งใดเป็นการแลกเปลี่ยนดังเช่นครั้งก่อน ๆ การที่สหรัฐอเมริกาเต็มใจทำสนธิสัญญาที่เสมอภาคกับไทยโดยที่มิได้เรียกร้องสิ่งใดเป็นการตอบแทนในครั้งนี้ทำให้ภาพพจน์ของประเทศไทยเปลี่ยนไปในทางที่ดี สามารถเจรจากับประเทศอื่น ๆ ได้สะดวกยิ่งขึ้นสมดังที่ ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ Glad Adventure ว่า *"สหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำไทยไปสู่เสรีภาพ"* [๒] ด้วยเหตุนี้ชาวไทยจึงชื่นชมในน้ำใจของชาวอเมริกันมาก สัมพันธภาพระหว่างประเทศทั้งสองจึงแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

---

[๑] กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, **ประวัติการทูตของไทย** พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าดิลกฤทธิ์ กฤดากร ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๕๐๑, หน้า ๕๔ - ๕๕.

[๒] "Through America led the path to freedom."

สนธิสัญญาไทย – อเมริกัน ฉบับ พ.ศ. ๒๔๖๓ นี้ได้เป็นแนวทางให้ประเทศอื่น ๆ ทั้งในยุโรปและเอเชียยอมยกเลิกสนธิสัญญาซึ่งมีข้อผูกมัดไทย และยินยอมทำสนธิสัญญาใหม่เพื่อให้ไทยมีอำนาจอธิปไตยในการศาลและการเก็บภาษีศุลกากรเพิ่มขึ้น จากนั้น พ.ศ. ๒๔๖๖ ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่สองที่ยินยอมลงนามในสนธิสัญญาฉบับใหม่กับไทยตามแบบสหรัฐอเมริกา ประเทศที่ไม่เต็มใจแก้ไขสนธิสัญญากับไทยคืออังกฤษ และฝรั่งเศส เนื่องจากอังกฤษมีผลประโยชน์มากในทางเศรษฐ-กิจในเมืองไทย มีการทำเหมืองแร่ การทำป่าไม้และมีบริษัทห้างร้านหลายแห่ง ส่วนฝรั่งเศสก็ไม่ยินยอมผ่อนสั้นผ่อนยาวถ้ามิได้ผลประโยชน์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจเป็นการตอบแทน

ในพ.ศ. ๒๔๖๖ ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ เข้ารับตำแหน่งที่ปรึกษาราชการกระทรวงต่างประเทศสืบต่อจาก ดร.เอลดอน อาร์ เจมส์ (พ.ศ. ๒๔๖๑ – ๒๔๖๖) ที่ปรึกษาราชการคนเดิมที่พ้นวาระหน้าที่ไป เมื่อพบเห็นปัญหาในเรื่องนี้จึงได้เสนอให้ไทยส่งผู้แทนไปเจรจากับรัฐบาลประเทศต่าง ๆ ในยุโรปโดยตรงเป็นกรณีพิเศษแต่ละประเทศไป เพราะจะอาศัยการเจรจาผ่านทางทูตที่กรุงเทพฯนั้นย่อมจะล่าช้าไม่ได้ผล เนื่องจากทูตจะต้องรักษาผลประโยชน์ของชาติตนเป็นหลักสำคัญ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบกับข้อเสนอดังกล่าวแล้วโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ เป็นผู้แทนรัฐบาลไทยที่มีอำนาจเต็มในการเจรจาต่อรองกับประเทศต่าง ๆ ในยุโรป เพื่อแก้ไขปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและเรื่องอัตราภาษีศุลกากร ในการนี้ท่านได้รับคำปรึกษาและความร่วมมือเป็นอย่างดีจากพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ (พ.ศ. ๒๔๔๖ - ๒๔๗๕) จากนั้นใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ เริ่มเดินทางไปยุโรปเพื่อเจรจากับประเทศต่าง ๆ อีก ๑๐ ประเทศ คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส เบลเยียม เนเธอร์แลนด์ นอร์เวย์ สวีเดน เดนมาร์ก

สเปน โปรตุเกส และอิตาลี ปรากฏว่าการเจรจาเป็นไปด้วยความยากลำบาก โดยเฉพาะในการเจรจากับอังกฤษและฝรั่งเศส ประเทศทั้งสองต่างปกป้องผลประโยชน์ของตนอย่างเต็มที่ ซึ่งหากต้องยกเลิกสิทธิพิเศษต่าง ๆ ที่เคยได้รับอยู่ ผลประโยชน์เหล่านั้นก็จะลดจำนวนลงไป ดังนั้นจึงพยายามบ่ายเบี่ยง อย่างไรก็ตาม อาจจะกล่าวได้ว่าด้วยความสามารถและไหวพริบทางการทูตของ ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ ประกอบกับภูมิหลังที่เป็นบุตรเขยของประธานาธิบดีวูดโรว์ วิลสัน แห่งสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ ที่นำสหรัฐอเมริกาเข้าสู่สงครามและได้ช่วยให้ฝ่ายสัมพันธมิตรสามารถเอาชนะฝ่ายมหาอำนาจได้ในที่สุด อีกทั้งยังเป็นเจ้าของความคิดให้จัดตั้งสันนิบาตชาติขึ้น กอปรกับชื่อเสียงและผลงานของประธานาธิบดีวิลสันเป็นที่ยอมรับและยกย่องมากในยุโรป เกียรติคุณดังกล่าวย่อมจะมีส่วนช่วยส่งเสริมฐานะของ ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ ในฐานะผู้แทนรัฐบาลไทยที่ไปเจรจาอยู่ไม่น้อย ในที่สุดฝรั่งเศสก็เป็นประเทศแรกในยุโรปที่ยินยอมลงนามในสนธิสัญญาไทย – ฝรั่งเศส ฉบับวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ (ค.ศ. ๑๙๒๔) [๑]

ข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับสนธิสัญญาดังกล่าวคือ ในเรื่องเกี่ยวกับอำนาจศาลนั้น สนธิสัญญาที่ไทยทำกับฝรั่งเศสนี้มีข้อความแตกต่างจากสนธิสัญญาที่ไทยทำกับประเทศอื่น ๆ คือ ฝรั่งเศสขอสิทธิในการจัดตั้งศาลต่างประเทศขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ ทั้งนี้ด้วยความพิจารณาเห็นชอบของเสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทย เพื่อพิจารณาคดีของชาวฝรั่งเศสและคนในบังคับฝรั่งเศสทั้งคดีแพ่งและอาญา จนกว่าไทยจะ

---

[๑] สดใส ขันติวรพงศ์, **ความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศตะวันตก**, (พระนคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๑๗), หน้า ๖๖ - ๖๘.

ประธานาธิบดีวูดโรว์ วิลสัน แห่งสหรัฐอเมริกา
ดำรงตำแหน่งสองสมัยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๖ - ๒๔๖๔

ดร.ฟรานซิส บี. แซร์
ณ มหาวิทยาลัยฮาวาร์ด สหรัฐอเมริกา

ดร.ฟรานซิส บี. แซร์ และภริยา (นางเจสซี วูดโรว์ วิลสัน)
ถ่ายที่ลอนดอน พ.ศ. ๒๔๕๖
ก่อนเดินทางมารับราชการในประเทศไทย

พระยากัลยาณไมตรีและคุณหญิง (นางเอลิซาเบธ อีแวนส์ เกรฟ)
ถ่ายที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๘๖

ประกาศใช้ประมวลกฎหมายครบบริบูรณ์ ในขณะที่ชาวต่างชาติอื่นต้องขึ้นศาลไทยทั้งหมด ส่วนการเก็บภาษีสินค้าขาเข้านั้นฝรั่งเศสยินยอมให้ไทยเรียกเก็บเท่ากับที่เรียกเก็บจากชาติอื่น ๆ

สำหรับประเทศอังกฤษนั้นไทยเปิดการเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาในเวลาไล่เลี่ยกับฝรั่งเศส อังกฤษไม่เต็มใจที่จะแก้ไขทั้งในเรื่องอำนาจศาลและภาษีอากร โดยให้เหตุผลว่าได้ผ่อนปรนให้รัฐบาลไทยมากพอแล้ว หลังจากที่ได้มีการแลกเปลี่ยนสัตยาบันสนธิสัญญาไทย-ฝรั่งเศส ฉบับพ.ศ. ๒๔๖๗ ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ ก็รีบเดินทางไปรื้อฟื้นการเจรจากับอังกฤษครั้งใหม่ทันที อังกฤษเสนอขอสิทธิพิเศษ ๖ ประการ คือ **ประการแรก** ให้ไทยรับรองว่าจะจ้างที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปเข้ารับราชการต่อไปจนกระทั่งไทยประกาศใช้ประมวลกฎหมายครบถ้วนแล้ว **ประการที่ ๒** ขอให้ว่าจ้างชาวอังกฤษเป็นที่ปรึกษาราชการกระทรวงยุติธรรม **ประการที่ ๓** ขอให้ชนชาติอังกฤษได้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษากรมศุลกากร **ประการที่ ๔** ขอให้จ้างนักกฎหมายชาวอังกฤษเป็นครูสอนในโรงเรียนกฎหมาย **ประการที่ ๕** สำหรับคดีพาณิชย์ ขอให้ใช้กฎหมายอังกฤษในข้อที่ยังไม่มีกฎหมายไทย **ประการสุดท้าย** รัฐบาลไทยจะยังไม่ขึ้นภาษีสินค้าขาออกดังต่อไปนี้ คือ ไม้สัก ดีบุก และข้าว

ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ ได้เสนอแนะว่ารัฐบาลไทยควรที่จะดำเนินนโยบายผ่อนสั้นผ่อนยาวต่อข้อเรียกร้องของอังกฤษ ในที่สุดการเจรจาระหว่างสองประเทศนำไปสู่การลงนามในสนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษ ๒ ฉบับ ในวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ (ค.ศ. ๑๙๒๕) และข้อความต่อท้ายหนังสือสัญญาหนึ่งฉบับ ซึ่งสรุปสาระสำคัญดังนี้ คือ ตั้งแต่นี้ไปคนในบังคับอังกฤษต้องขึ้นศาลไทยตามแบบสนธิสัญญาไทย อเมริกัน ฉบับ พ.ศ.๒๔๖๓ ส่วนการเก็บภาษีอากรนั้นไทยมีสิทธิเก็บเท่ากับที่เรียกเก็บจากสหรัฐอเมริกา ยกเว้นสินค้าสามประเภท

ดังต่อไปนี้ คือ ฝ้าย เหล็ก และเหล็กกล้า ไทยจะเรียกเก็บภาษีศุลกากรได้ไม่เกินร้อยละ ๕ ในระยะเวลา ๑๐ ปี เมื่อพ้น ๑๐ ปีแล้วจะเก็บเท่าไรก็สุดแล้วแต่รัฐบาลไทย สนธิสัญญาฉบับใหม่นี้มีผลใช้บังคับแทนสนธิสัญญาฉบับเก่าที่ต้องยกเลิกไปทั้งหมด และมีกำหนดอายุใช้ได้เป็นเวลา ๑๐ ปี [๑]

ระหว่างนั้น ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ ได้ถือโอกาสเดินทางไปเจรจากับประเทศอื่น ๆ ในยุโรปด้วยตัวเอง ต้องใช้ไหวพริบนักการทูต ตลอดจนความเชี่ยวชาญในเชิงกฎหมาย ที่สำคัญคือต้องทำงานอย่างอุทิศตนและจิตใจให้กับประเทศไทยอย่างเต็มที่ ในการเจรจากับบางประเทศดูเหมือนว่าจะมีความหวัง แต่บางประเทศนั้นแทบไม่มีเลย ดังที่ ดร.ฟรานซิส บี. แซร์ ได้บันทึกถึงความรู้สึกของท่านในการทำงานนี้ไว้ว่า *"...มิใช่เป็นภาระกิจที่จะปฏิบัติได้อย่างสะดวก ๆ เลย"* [๒] หลังจากใช้เวลาเจรจาราว ๒ ปี ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปอีก ๗ ประเทศก็ยินยอมลงนามในสนธิสัญญากับไทย ซึ่งมีข้อความส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับสนธิสัญญาไทย – อเมริกัน ฉบับ พ.ศ. ๒๔๖๓ [๓] นับเป็นโชคดีของ

---

[๑] เพ็ญศรี ดุ๊ก, **การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย** (ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ - สิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม), (กรุงเทพฯ : บริษัทเท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๑ - ๑๘๓.

[๒] ฟรานซิส บี. แซร์, **พระยากัลยาณไมตรี**, แปลโดย อายะดา กิรินกุลและคนอื่นๆ (พระนคร : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๕๙.

[๓] ประเทศไทยลงนามในสนธิสัญญากับประเทศต่างๆ ตามแบบของสนธิสัญญาไทย - อเมริกัน พ.ศ. ๒๔๖๓ ดังนี้

๑) เนเธอร์แลนด์	ในวันที่	๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๘ (ค.ศ. ๑๙๒๕)
๒) สเปน	ในวันที่	๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ (ค.ศ. ๑๙๒๕)
๓) โปรตุเกส	ในวันที่	๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ (ค.ศ. ๑๙๒๕)
๔) เดนมาร์ก	ในวันที่	๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๘ (ค.ศ. ๑๙๒๕)
๕) สวีเดน	ในวันที่	๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ (ค.ศ. ๑๙๒๕)
๖) อิตาลี	ในวันที่	๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ (ค.ศ. ๑๙๒๖)
๗) เบลเยียม	ในวันที่	๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ (ค.ศ. ๑๙๒๖)

ประเทศไทยในเวลานั้นที่เลือกคนได้ถูกต้องและเหมาะสมกับงาน

อย่างไรก็ตาม สนธิสัญญาดังกล่าวทั้งหมดที่ไทยขอแก้ไขในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะยังมีข้อจำกัดอยู่บ้าง เช่น กงสุลต่างประเทศยังคงมีอำนาจในการถอนคดีจนกว่าไทยจะประกาศใช้ประมวลกฎหมายใหม่ครบถ้วนแล้ว ๕ ปี นอกจากนี้ในด้านการค้า ภายใน ๑๐ ปีนับตั้งแต่วันที่ทำสนธิสัญญา ไทยจะไม่เก็บภาษีศุลกากรสินค้าเหล่านี้ในอัตราสูงกว่าร้อยละ ๕ เช่น ด้ายดิบ ด้ายเย็บ-ผ้า ผ้าและสิ่งต่าง ๆ ที่ทำด้วยฝ้าย รวมทั้งเหล็ก เหล็กกล้า และวัสดุต่าง ๆ ที่ทำด้วยเหล็กและเหล็กกล้า เครื่องจักร ส่วนของเครื่องจักร นมข้น และสุรา เป็นต้น จะเห็นได้ว่าสนธิสัญญาที่ทำใหม่เหล่านี้ทุกฉบับล้วนมีข้อความที่เป็นประโยชน์ต่อไทยทั้งในด้านอำนาจทางการศาลและการศุลกากร โดยเฉพาะการกำหนดอายุสัญญาไว้ ๑๐ ปี นับว่าเปิดโอกาสให้ไทยสามารถแก้ไขสนธิสัญญาได้โดยสะดวกในสมัยต่อมา

ดร.ฟรานซิส บี. แซร์ ที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่าง-ประเทศ ชาวอเมริกัน ได้ปฏิบัติหน้าที่รับใช้ประเทศไทยด้วยความวิริยะอุตสาหะ มิเห็นแก่ความเหนื่อยยากและอุปสรรคใด ๆ ทำให้ประเทศไทยได้หลุดพ้นจากข้อผูกมัดทางการศาลและการศุลกากรจากสนธิสัญญาที่ทำไว้เมื่อ ๗๐ ปีก่อน นับว่าเป็นผลสำเร็จอย่างน่าชื่นชมในด้านการต่างประเทศของไทย ดังนั้น เพื่อตอบแทนคุณความดีที่ท่านได้กระทำให้แก่ประเทศไทยในการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาไม่เสมอภาคจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีในครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราช-ทานบรรดาศักดิ์ให้เป็น **“พระยากัลยาณไมตรี”** ซึ่งมีความหมายถึงมิตรภาพอันงดงามที่ทั้งสองฝ่ายมีต่อกัน กับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทยให้เป็นบำเหน็จความชอบ ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ และพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้า และ

ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ตามลำดับ

ภายหลังจากที่ได้ทำการแก้ไขสนธิสัญญากับนานาชาติเรียบร้อยแล้ว พระยากัลยาณไมตรีได้กราบถวายบังคมลาออกจากราชการเดินทางกลับสหรัฐอเมริกาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ และได้เข้ารับตำแหน่งอาจารย์สอนวิชากฎหมายระหว่างประเทศ ณ มหาวิทยาลัยฮาวาร์ด แม้จะได้กราบถวายบังคมลาออกจากราชการแล้ว แต่ท่านก็ยังคงทำประโยชน์ด้านการต่างประเทศแก่ประเทศไทยต่อไป ใน พ.ศ. ๒๔๗๒ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มและผู้แทนประเทศไทยประจำศาลอนุญาโตตุลาการ ณ กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ นอกจากนี้ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยากัลยาณไมตรี เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ ประกอบด้วยพระราชปุจฉา ๙ ข้อ เกี่ยวกับสถานการณ์ทางการเมืองของไทย ทรงปรึกษาว่าถึงเวลาหรือยังที่ประเทศไทยจะเปลี่ยนรูปแบบการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีรัฐสภา และควรมีรัฐธรรมนูญในรูปใด พระยากัลยาณไมตรีตอบพระราชปุจฉา และทูลเกล้าฯ ถวายร่างรัฐธรรมนูญฉบับสั้น ๆ มีเพียง ๑๒ มาตรา เสนอโครงสร้างของรัฐบาล ใช้ชื่อภาษาอังกฤษว่า "Outline of Preliminary Draft" [๑] มีความเห็นว่าในขณะนั้นประเทศไทยยังไม่ควรปกครองโดยระบอบรัฐสภา เพราะผลสำเร็จและประสิทธิภาพของรัฐสภานี้ขึ้นอยู่กับความรู้ทางการเมืองของประชาชนผู้มีเสียงเลือกตั้ง หากไม่มีความรู้ดี

---

[๑] สนธิ เตชานันท์ (รวบรวม) **แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเขษม, ๒๕๑๙), หน้า ๑๑๒ - ๑๑๓.

ดร.ฟรานซิส บี. แซร์ ครั้งเริ่มงานในประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๖๖

พระยากัลยาณไมตรี (ดร.ฟรานซิส บี. แซร์)
ที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศ ในสมัยรัชกาลที่ ๖
(นั่งเก้าอี้ คนกลาง)
พร้อมด้วยคณะเจ้าหน้าที่ร่วมงาน พ.ศ. ๒๔๖๖

พอ ประชาชนไม่อาจใช้สิทธิของตนเข้าควบคุมรัฐสภาได้เต็มที่ แล้วการปกครองนั้นก็จะกลายเป็นเผด็จการไป ฉะนั้นจะต้องรอให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษา และเรียนรู้การปกครองดีพอสมควรก่อนจึงจะให้มีรัฐสภาที่ประกอบด้วยผู้แทนที่ประชาชนเลือกขึ้นมาได้ พระยากัลยาณไมตรีได้ถวายความเห็นเพิ่มเติมด้วยว่า ในระยะนี้ขอให้ทรงใช้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชต่อไปก่อน เป็นแต่ขอให้พระองค์ทรงตั้งนายกรัฐมนตรีเพื่อรับผิดชอบในการบริหารราชการแผ่นดินโดยตรงแทนพระองค์ กับทั้งช่วยดูแลให้รัฐมนตรีปฏิบัติราชการให้ถูกต้องตามนโยบาย และควรให้นายกรัฐมนตรีมีอำนาจแต่งตั้งรัฐมนตรีกระทรวงต่าง ๆ ได้เอง แต่จะต้องระวังมิให้นายกรัฐมนตรีมีอำนาจมากขึ้นทุกทีจนกลายเป็นคู่แข่งหรือมีความสำคัญมากกว่าองค์พระมหากษัตริย์ ดังที่เกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่นสมัยโชกุน [๑]

เมื่อพิจารณาดูแล้วอาจจะกล่าวได้ว่าร่างรัฐธรรมนูญของพระยากัลยาณไมตรีมิได้ปรับปรุงการปกครองอะไรขึ้นใหม่มากนัก เป็นแต่เพียงปูพื้นฐานการปกครองในระบอบรัฐสภาด้วยการเพิ่มตำแหน่ง "นายกรัฐมนตรี" เข้ามาคั่นกลางระหว่างพระมหากษัตริย์กับคณะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่าง ๆ เท่านั้น แม้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะไม่ทรงปรับปรุงการปกครองตามข้อแนะนำของพระยากัลยาณไมตรี แต่ก็ทรงเห็นด้วยกับพระยากัลยาณไมตรีที่ว่าในขณะนั้นประชาชนชาวไทยยังไม่มีความรู้ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยดีพอที่จะรับเอาการปกครองชนิดนั้นมาใช้ได้อย่างเหมาะสม พระองค์มีพระราชดำริว่าการที่จะให้ประชาชนมีความรู้ในการปกครองดังกล่าวนี้ได้จะต้องมี

---

[๑] ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช, **การเมือง - การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย ๒๔๑๑ - ๒๔๗๕**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓), หน้า ๘๙ - ๙๑.

การฝึกอบรมและทดลองให้เห็นจริง เหมือนดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเคยกระทำมาก่อนหน้านี้ และจะต้องปรับปรุงการบริหารการปกครองให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น [๑]

พระยากัลยาณไมตรีเป็นผู้ที่มีคุณูปการต่อประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง เป็นผู้ที่มีความปรารถนาดีและเป็นมิตรแท้คอยให้คำแนะนำที่มีคุณค่าอยู่เสมอ ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ พระยากัลยาณไมตรีได้กลับมาเยือนประเทศไทยในฐานะแขกของรัฐบาล เพื่อร่วมเฉลิมฉลองเนื่องในโอกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในการนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ (ภ.ป.ร. ชั้นที่ ๑) แก่พระยากัลยาณไมตรี ซึ่งเป็นบำเหน็จความชอบส่วนพระองค์ที่พระราชทานแก่ชาวต่างประเทศที่ประกอบคุณงามความดีต่อประเทศไทย ตลอดจนเป็นผู้ที่จงรักภักดีและทรงคุ้นเคย ทั้งเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่เป็นเครื่องหมายเทิดเกียรติคุณที่มิได้พระราชทานให้แก่ผู้ใดบ่อยนัก

นอกจากคุณความดีที่พระยากัลยาณไมตรีได้บำเพ็ญไว้ต่อประเทศไทยแล้ว ท่านยังเป็นบุคคลผู้ทรงคุณประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติสมตามอุดมคติแห่งเสรีภาพและมนุษยธรรม ท่านได้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ของสหรัฐอเมริกาหลายตำแหน่งคือ เป็นศาสตราจารย์ผู้เชี่ยวชาญในทางกฎหมายอาญา กฎหมายทะเล และกฎหมายแรงงาน ประจำมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด ข้าหลวงใหญ่สหรัฐอเมริกาประจำฟิลิปปินส์ และเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในสมัยของประธานาธิบดีแฟรงคลิน ดี. โรสเวลต์ ประเทศสหรัฐอเมริกา

---

[๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓ – ๙๘.

ถนนกัลยาณไมตรี

ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๔๘๕ ตอนปลายสงครามโลกครั้งที่ ๒ ท่านได้ทำงานให้กับสำนักงานบรรเทาทุกข์และบูรณะฟื้นฟู ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นองค์การบรรเทาทุกข์และฟื้นฟูของสหประชาชาติ หรือ อันรา (UNRRA) ไปดำเนินงานในประเทศต่าง ๆ แถบอาหรับ แอฟริกา อเมริกาใต้ และยุโรป ซึ่งครั้งหลังนี้ท่านได้เป็นที่ปรึกษาฝ่ายการเมือง และท่านได้รับแต่งตั้งเป็นผู้แทนสหประชาชาติในคณะมนตรีภาวะทรัสตีและในสมัชชาสหประชาชาติ ใน พ.ศ. ๒๔๙๕ ท่านเดินทางไปญี่ปุ่นเพื่อปฏิบัติงานด้านส่งเสริมศาสนาคริสเตียนและระบอบประชาธิปไตย จากความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อประเทศไทยเสมอมา ท่านยังได้มีส่วนสนับสนุนการดำเนินงานของเสรีไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ด้วย

ต่อมา พ.ศ. ๒๕๐๕ พระยากัลยาณไมตรี พร้อมด้วยนางเอลิซาเบธ อีแวนส์ เกรฟ ภริยา ได้กลับมาเยือนเมืองไทย และเดินทางไปที่โรงเรียนสงขลาวัฒนา [๑] จังหวัดสงขลา เพื่อเป็นประธานในพิธีวางศิลาฤกษ์ **"อาคารกัลยาณไมตรี"** ซึ่งมูลนิธิพนมชนารักษ์อนุสรณ์ได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นเกียรติแก่พระยากัลยาณไมตรี นอกจากนี้มูลนิธิฯ ยังได้ขออนุญาตแปลหนังสืออัตชีวประวัติของท่าน เรื่อง **Glad Adventure** เป็นภาษาไทยเพื่อจัดพิมพ์จำหน่าย โดยรายได้จากการจำหน่ายหนังสือนี้นำไปสนับสนุนโครงการส่งเสริมการศึกษาของมูลนิธิฯ ต่อไป

นอกจากนั้นรัฐบาลไทยยังได้รังสรรค์สิ่งอนุสรณ์เพื่อรำลึกถึงคุณูปการของพระยากัลยาณไมตรี (ดร. ฟรานซิส บี. แซร์) ที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศ ผู้เจรจาแก้ไขสนธิสัญญาการค้าและ

---

[๑] โรงเรียนสงขลาวัฒนา ตั้งอยู่ที่อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นโรงเรียนเอกชน ได้ปิดกิจการลงเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘

สิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งประเทศไทยได้ทำไว้กับประเทศต่าง ๆ เมื่อ ๗๐ ปีก่อนจนสำเร็จลุล่วง เป็นผลให้ไทยได้รับความยุติธรรมทางการศาลและภาษีอากร พ.ศ. ๒๕๑๑ จึงได้มีการตัดถนนระหว่างกระทรวงกลาโหมกับกระทรวงการต่างประเทศ (วังสราญรมย์) [๑] และนำราชทินนามของท่านมาตั้งเป็นชื่อถนนว่า **"ถนนกัลยาณไมตรี"**

พระยากัลยาณไมตรี (ดร. ฟรานซิส บี. แซร์) ได้ถึงแก่อนิจกรรมที่บ้านของท่านในกรุงวอชิงตัน ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ รวมอายุได้ ๘๖ ปี

[๑] กระทรวงการต่างประเทศได้ย้ายที่ทำการมาอยู่ที่ถนนศรีอยุธยา เขตราชเทวีเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒ ปัจจุบันพื้นที่กระทรวงการต่างประเทศ (วังสราญรมย์) อยู่ระหว่าง ดำเนินการก่อสร้างพิพิธภัณฑ์ด้านการค้าต่างประเทศ

บรรณานุกรม

กัลยาณไมตรี, พระยา (ดร. ฟรานซิส บี. แซร์). **เอกสารเกี่ยวกับการปรับปรุงข้อผูกมัดตามสัญญาล้าสมัยของประเทศไทย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**, แปลโดย สำราญ กัลยาณมิตร. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๓.

คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. **ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง.เอกสารกรมราชเลขาธิการ หมายเลข ร ๖ บ ๕ ว่าจ้างชาวต่างประเทศ ๒๓-๔๕ เลขที่ ๔๐ ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ (๘ ม.ค. ๒๔๕๓-๑๕ ก.ค. ๒๔๕๖).

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง.เอกสารกรมราชเลขาธิการ หมายเลข ร ๖ บ ๕ ว่าจ้างชาวต่างประเทศ ๒๓-๔๕ เลขที่ ๔๑ ดร.ฟรานซิส บี. แซร์ (พระยากัลยาณไมตรี) (๑๓ ก.ย. ๒๔๖๖-๒๘ มี.ค. ๒๔๖๗).

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **การเมือง - การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย ๒๔๑๑ – ๒๔๗๕.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. และขัตติยา กรรณสูตร (ผู้รวบรวม). *"พระบรมราโชวาทในรัชกาลที่ ๕"*, **เอกสารการเมืองการปกครองไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘.

ทรงศรี อาจอรุณ. **การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖.

นราธิปพงศ์ประพันธ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. **ประวัติการทูตไทย**. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าดิลกฤทธิ์ กฤดากร ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์วัดเทพศิรินทราวาส, ๒๕๐๑.

เพ็ญศรี ดุ๊ก. **การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย**. (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ถึงสิ้นสมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม). กรุงเทพฯ : บริษัทเท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๒.

วิลาสวงศ์ พงศะบุตร. **ประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐.

สดใส ขันติวรพงศ์. **ความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศตะวันตก**. พระนคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๐๕.

อายะดา กิรินกุล และคนอื่นๆ. **พระยากัลยาณไมตรี**. พระนคร : โรงพิมพ์สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๐๕.

...บรรดาชาวต่างชาติที่เคยรับราชการ
หรือเข้ามาปฏิบัติหน้าที่อยู่ในประเทศไทย
ล้วนได้ทุ่มเทกำลังกาย กำลังปัญญา
และความรู้ความสามารถของตน
ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความอุตสาหะมานะ
ก่อให้เกิดประโยชน์และความเจริญรุ่งเรือง
แก่ประเทศไทยมาถึงปัจจุบัน...

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม
http://www.literatureandhistory.go.th